Mică trilogie a marginalilor

IZGONIŢII

Vasile Ernu

POLIROM

VASILE ERNU s-a născut în URSS în 1971. A fost redactor fondator al revistei *Philosophy & Stuff* şi redactor asociat al revistei *Idea artă + societate*. În ultimii ani a avut rubrici de opinie în *România liberă*, *HotNews*, *Timpul*, *Adevărul*, *CriticAtac* şi *Libertatea*, precum şi rubrici permanente în revistele *Noua literatură*, *Suplimentul de cultură* şi *Observator cultural*. A debutat cu volumul *Născut în URSS* (Polirom, 2006, 2007, 2010, 2013), nominalizat la numeroase premii şi distins cu Premiul pentru debut al *României literare* şi cu Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor din România. A mai publicat: *Ultimii eretici ai Imperiului* (2009); *Ceea ce ne desparte* (în colab., 2010); *Inteligenţia rusă azi* (2012); *Sînt un om de stînga* (2013); *Sectanţii* (2015, 2017); *Inteligenţia basarabeană azi* (2016); *Bandiţii* (2016, 2017); *Jurnal la sfîrşitul lumii* (2019); *Războiul pisicilor* (2019). A coordonat: *Iluzia anticomunismului* (în colab., 2008); *Ucraina live* (în colab., 2014); *Republica Moldova la 25 de ani* (în colab., 2016). Este unul dintre fondatorii şi coordonatorii proiectului www.criticatac.ro.
Mai multe detalii pe www.ernu.ro.

EGO grafii

© 2019 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvîrșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: din arhiva autorului
Foto autor: © Mircea Struțeanu

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

ERNU, VASILE

Izgoniții: mică trilogie a marginalilor / Vasile Ernu. – Iași: Polirom, 2019

ISBN: 978-973-46-7981-2

821.135.1

Printed in ROMANIA

Vasile Ernu

Mică trilogie a marginalilor

IZGONIŢII

POLIROM
2019

VASILE ERNU s-a născut în URSS în 1971. Este absolvent al Facultății de Filosofie (Universitatea „Al.I. Cuza", Iași, 1996) și al unui master de filosofie (Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, 1997). A fost redactor fondator al revistei *Philosophy & Stuff* și redactor asociat al revistei *Idea artă + societate*. A activat în cadrul fundațiilor Idea și Tranzit și al editurilor Idea și Polirom. În ultimii ani a avut rubrici de opinie în *România liberă*, *HotNews*, *Timpul*, *Adevărul*, *CriticAtac* și *Libertatea*, precum și rubrici permanente în revistele *Noua literatură*, *Suplimentul de cultură* și *Observator cultural*.

A debutat cu volumul *Născut în URSS* (Polirom, 2006, 2007, 2010, 2013), tradus în rusă, bulgară, spaniolă, italiană, maghiară, poloneză, georgiană și japoneză. Cartea a fost nominalizată la Premiul de debut al revistei *Cuvîntul*, Premiul pentru roman și memorialistică al revistei *Observator cultural* și Premiul Opera Prima al Fundației Anonimul și a fost distinsă cu Premiul pentru debut al *României literare* și cu Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor din România. A mai publicat: *Ultimii eretici ai Imperiului* (2009, Polirom; nominalizată la Premiul pentru eseu al revistei *Observator cultural* și distinsă cu Premiul *Tiuk!*; tradusă în Italia); *Ceea ce ne desparte. Epistolarul de la Hanul lui Manuc* (împreună cu Bogdan-Alexandru Stănescu, 2010, Polirom); *Inteligența rusă azi* (2012, Cartier); *Sînt un om de stînga* (2013, Cartier); *Mică trilogie a marginalilor. Sectanții* (2015, 2017, Polirom; distinsă cu Premiul Matei Brâncoveanu pentru Literatură, 2015); *Inteligența basarabeană azi. Interviuri, discuții, polemici despre Basarabia de ieri și de azi* (2016, Cartier); *Mică trilogie a marginalilor. Bandiții* (2016, 2017, Polirom; distinsă cu Premiul pentru eseistică/publicistică al revistei *Observator cultural*, 2017); *Jurnal la sfîrșitul lumii*, I (2019, Cartier); *Războiul pisicilor* (2019, Cartier; cu ilustrații de Veronica Neacșu). A coordonat: *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* (împreună cu Costi Rogozanu, Ciprian Șiulea și Ovidiu Țichindeleanu, 2008, Cartier); *Ucraina live. Criza din Ucraina: de la Maidan la război civil* (împreună cu Florin Poenaru, 2014, Tact); *Republica Moldova la 25 de ani. O încercare de bilanț* (împreună cu Petru Negură și Vitalie Sprînceană, 2016, Cartier). Este unul dintre fondatorii și coordonatorii proiectului www.criticatac.ro.

Mai multe detalii pe www.ernu.ro.

Dedic această carte prietenilor mei

„Două neamuri sînt în pîntecele tău şi două noroade se vor despărţi la ieşirea din pîntecele tău. Unul din noroadele acestea va fi mai tare decît celălalt. Şi cel mai mare va sluji celui mai mic."

Geneza 25:23

„Iată! Locuinţa ta va fi lipsită de grăsimea pămîntului şi de roua cerului de sus. Vei trăi din sabia ta şi vei sluji fratelui tău, dar, cînd te vei răscula, vei scutura jugul lui de pe gîtul tău!"

Geneza 27:39-40

Precizări

Basarabia – gubernie a Rusiei ţariste între 1812 şi 1917. Componenţa confesională la sfîrşitul secolului al XIX-lea: ortodocşi 1.368.688 (84,02% din totalul populaţiei), evrei 180.910 (11,10%), protestanţi 44.214 (2,71%), rascolnici 21.900 (1,34%), romano-catolici 9.307 (0,57%), apostolici armeni 3.849 (0,23%).

Structura etnică la recensămîntul din 1897: moldoveni/români 920.000 (47,5%), ucraineni 382.100 (19,7%), evrei 228.200 (11,8%), ruşi 155.800 (8%), bulgari 103.500 (5,3%), germani 60.200 (3,1%), găgăuzi 56.000 (2,9%), romi 8.600 (0,5%), greci 2.700 (0,1%), armeni 2.100 (0,1%), alţii 17.000 (0,9%). Totalul populaţiei era de 1.935.400.

În 1897, numărul ştiutorilor de carte reprezenta 15,6% din totalul populaţiei provinciei, în timp ce în întregul Imperiu Rus procentul era de 21,1%. Din punctul de vedere al alfabetizării, Basarabia se situa pe poziţia 45 din cele 50 de gubernii din partea europeană a Rusiei. Procentul ştiutorilor de carte în cadrul populaţiei urbane a Basarabiei era de 32,8%, în timp ce în oraşul Chişinău aceştia reprezentau 39,3%. 49,1% erau bărbaţi şi doar 28,6% femei. La începutul secolului XX, structura etnică a celor care mergeau la bibliotecă era următoarea: evrei 70%, ruşi 20%, moldoveni 10%. Procentul populaţiei urbane era de 15%.

BUND – (idiş בונד – uniune – אין ליטע פוילן און רוסלאַנד – אַלגעמיינער יידישער אַרבעטערסבונד – *Algemeyner Yiddisher Arbeter Bund in Lite, Poyln un Russland*) – partidul muncitoresc

socialist evreiesc care s-a format în Europa de Est la finele secolului al XIX-lea şi care reprezenta interesele clasei muncitoare a comunităţii evreieşti.

Certa osedlosti – zonă de rezidenţă a evreilor, regiune rezervată evreilor, rezervaţie pentru evrei. Legea obliga evreii să locuiască într-o zonă bine delimitată, pe care nu o puteau părăsi decît în anumite condiţii. Zona de rezidenţă a fost legitimată formal, prin decrete speciale, în anii 1804 şi 1835 şi cuprindea teritoriile Belarus, Ucraina, Lituania, Polonia şi Basarabia. Pentru evrei existau anumite îngrădiri: nu aveau voie să părăsească această zonă, nu aveau voie să locuiască în zona rurală şi să cumpere pămînt, precum şi multe alte restricţii economice şi politice. *Certa osedlosti* este considerată un exemplu pentru modul în care au fost discriminaţi evreii în Rusia ţaristă.

Chişinău – capitala guberniei Basarabia. La recensămîntul de la 1897, populaţia totală a oraşului (fără satele alăturate) era de 108.483 de persoane, dintre care: evrei 49.829 (45,9%), ruşi 29.299 (27%), moldoveni 19.081 (17,5%), ucraineni 3.393, polonezi 3.247, nemţi 1.270, bulgari 925, armeni 369, greci 306, ţigani 146, găgăuzi 38, alţii 580.

La începutul secolului XX, în Chişinău erau 77 de sinagogi şi case de rugăciune ce ţineau de comunitate.

Din punctul de vedere al apartenenţei sociale, componenţa populaţiei oraşului Chişinău conform recensămîntului din 1897 era următoarea: majoritatea orăşenilor era reprezentată de mica burghezie (78.940 de persoane, 72,76%), urmată de ţărănime (14,28%), în timp ce nobilimea constituia doar 6,36% din totalul populaţiei (3,06% erau nobili de viţă şi 3,30% înnobilaţi).

Cin – poziţie socială, rang. Rusia ţaristă era organizată ierarhic după cinuri: de la poziţii superioare la poziţii inferioare, aproape ca nişte caste.

Date – componența etnică a Imperiului Rus (categoria „ruși" include și ucraineni și bieloruși): ruși 65%, turci-tătari 10,6%, polonezi 6,2%, finlandezi 4,5%, evrei 3,9%, lituanieni 2,4%, germani 1,6% etc.

37% din condamnații politici din Imperiul Rus sînt evrei, în timp ce ruși sînt 41,9%.

În unele partide socialiste, cota de participare a femeilor este de 30%, iar a evreilor de 50%, un număr nemaiîntîlnit în alte partide.

Studenții Universității din Moscova după apartenența etnică (anul 1904): ruși 64,7%, maloruși 8%, evrei 5,8%, bieloruși 5%, polonezi 4,5%, armeni 3,5%, germani 3,1%, lituanieni 1,5% etc.

După apartenența socială: nobili 27,4%, burghezi 16,8%, funcționari 13,7%, comercianți 11,2%, preoți 11,2%, cetățeni de onoare prin naștere 9,3%, țărani 5,4%, pătura militară 1,2%, altele 3%.

Eserii și terorismul politic – Partidul Socialist Revoluționar pleda pentru o trecere a Rusiei la socialism evitînd calea capitalistă. Eserii erau urmași ai narodnicilor, iar lozinca lor era „Pămînt și libertate", susținînd „socializarea" pămînturilor, și nu naționalizarea lor. Eserii au înființat în cadrul partidului Organizația de Luptă (1902-1911), o grupare care se ocupa cu terorismul politic, exproprieri de bănci și obținerea altor bunuri. Unii dintre cei mai cunoscuți lideri implicați în terorismul politic au fost Grigori Gherșuni (Gherș-Isaac Gherșuni), Evno Azef și Boris Savinkov. Actele lor teroriste se îndreptau asupra elitei politice a Imperiului Țarist. Printre cele mai cunoscute acțiuni ale lor se numără uciderea miniștrilor de Interne Sapiaghin și Plehve, autorul moral al pogromului de la 1903 din Chișinău. În decurs de aproape 10 ani au fost autorii a 263 de acte teroriste, omorînd doi miniștri, 33 de guvernatori generali și viceguvernatori, 16 șefi de poliție, șapte generali și 26 de agenți de poliție. Se

estimează că între 1901 şi 1917 peste 17.000 de oameni au murit în urma actelor de terorism politic revendicate de diverse organizaţii. Pierderile mişcărilor revoluţionare sînt mult mai mari: în decurs de numai opt luni (20 august 1906 – 20 aprilie 1907) au avut loc 1.100 de condamnări la moarte.

Ghildă – asociaţie economică sau asociaţie pe bază de meserii. Ghildele comerciale erau împărţite în diferite categorii, în funcţie de cifra de afaceri, care presupunea plata unei taxe către stat. Prima ghildă moscovită, din care făceau parte cei mai bogaţi negustori, avea următoarea componenţă etnică la începutul secolului XX: 60% evrei, 30% ruşi, 5% comercianţi din ţările europene.

Idiş (יידיש) – idiom germanic vorbit de majoritatea evreilor din Europa Centrală şi de Est.

Jid/Jidî – din *judaeus* (lat.) sau יהודי (ivrit), iudeu, evreu. În rusă are o conotaţie peiorativă, negativă şi profund discriminatorie. În limba rusă modernă, precum şi în mass-media este un termen sancţionat, considerîndu-se că are o conotaţie antisemită. Ioşua Zeitlin, un cunoscut rabin şi om de ştiinţă, i-a cerut în 1787 Ecaterinei a II-a să înlocuiască termenul *jid* din documentele oficiale cu termenul *evreu*. Aceasta s-a întîmplat, treptat, în secolul al XIX-lea. Eu îl folosesc pentru a sublinia acest stigmat, în condiţiile în care condamn orice formă de antisemitism.

Klezmer (קלעזמער) – muzică populară a evreilor din estul Europei. Cuvîntul este compus din כּלי (*klei*), instrument, şi זמר (*zemer*), a cînta. *Klezmer* are la bază folclorul vechi evreiesc, dar este puternic influenţată de muzica folclorică a popoarelor din Europa de Est şi de Sud. Folclorul moldovenesc/românesc din Basarabia este considerat unul dintre filoanele centrale ale muzicii *klezmer*. Lăutarii *klezmer* foloseau ţambalul, vioara, cobza, tamburina, iar mai tîrziu şi nelipsitul clarinet. În Chişinău, în secolul al XIX-lea exista

o ghildă a lăutarilor evrei de *klezmer*. Unii istorici ai genului susţin că această muzică a apărut mai întîi în mahalalele Chişinăului.

Odessa – cel mai apropiat oraş important de Chişinău, aflat la doar 160 de kilometri. Oraş-port şi al patrulea ca mărime din Imperiul Rus după Sankt-Petersburg, Moscova şi Varşovia. La recensămîntul din 1897, în Odessa erau 138.935 de evrei (34,4%) dintr-un total de 403.815 locuitori.

Pogrom (din rusescul **погро́м**, provenit din **громить**, „a distruge") – uciderea în masă a unui grup naţional, etnic sau religios, minoritar, pe lîngă distrugerea bunurilor acestuia. În Rusia ţaristă, cele mai cunoscute pogromuri au fost îndreptate cu preponderenţă împotriva evreilor.

Povestea acestei cărţi este bazată pe pogromul din 1903 de la Chişinău, pe care îl consider primul pogrom cu rezonanţă şi semnificaţie globale. El a ajuns nu doar pe primele pagini ale ziarelor din Imperiul Rus, ci şi în presa internaţională. Instituţii şi intelectuali atît din Imperiul Rus, cît şi din întreaga lume au luat atitudine, condamnîndu-l. Astfel, acest fenomen devine cunoscut la nivel global.

Pogromul din 1903 de la Chişinău a avut loc în perioada Paştelui creştin, în zilele de 6-8 aprilie. Atunci, 49 de evrei au fost asasinaţi, circa 500 au fost răniţi, circa 2.000 de familii evreieşti au rămas fără adăpost şi 1.500 de prăvălii şi case ale evreilor au fost distruse.

Sionism – mişcare de emancipare naţională a evreilor cu scopul întoarcerii lor din exil pe pămîntul strămoşesc, în Ţara lui Israel (*Ereţ Israel*), pentru restabilirea comunităţii şi recrearea şi consolidarea unui stat evreiesc. Cuvîntul „sionism" provine din numele propriu ebraic Ţion (**ציון**), transliterat şi Sion. Acesta este unul dintre numele cu care e menţionat în Biblie oraşul Ierusalim, după una dintre colinele pe care este construit – Muntele Sion. Termenul a fost folosit prima oară de Nathan Birnbaum (1864-1937) în

1890, cu referire la organizaţia Hovevei Ţion, şi a fost adoptat de dr. Theodor Herzl la Primul Congres Sionist, care a avut loc în 1897 la Basel.

În cadrul sionismului coexistă diverse curente, uneori contradictorii, care susţin tînărul stat Israel – sionismul religios, sionismul revizionist, sionismul muncitoresc etc.

Sutele negre (**Чёрная сотня, черносотенцы** în rusă) – mişcare ultranaţionalistă din Rusia de la începutul secolului XX. A fost o mişcare monarhistă, pravoslavnică, ce s-a remarcat prin doctrinele extremiste, rusocentrice, xenofobe, antisemite şi prin incitarea şi participarea activă la pogromuri.

Ştetl-uri (שטעטל) – oraşe mici din Europa Centrală şi de Est, cu o populaţie numeroasă de evrei înainte de Holocaust. *Ştetl*-urile au existat în special în Imperiul Rus, Polonia Congresului, Galiţia (Ucraina) şi România. Termenii oficiali pentru *ştetl* erau *miasteczko* (polonă), **містечко** (ucraineană), **мястэчка** (bielorusă), **местечко** (rusă).

Ţadic (צדיק) – om drept, înţelept, sfînt. În iudaism şi în special în hasidism aşa era numit liderul comunităţii, care era de obicei un rabin, lider religios.

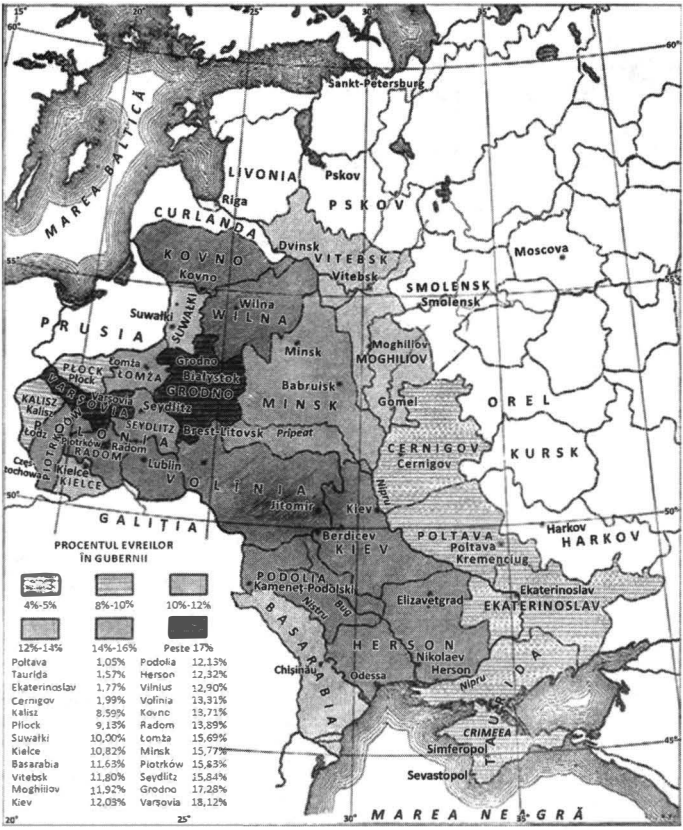

Certa osedlosti – zona de rezidenţă obligatorie a evreilor

Harta ținuturilor guberniei Basarabia în 1883

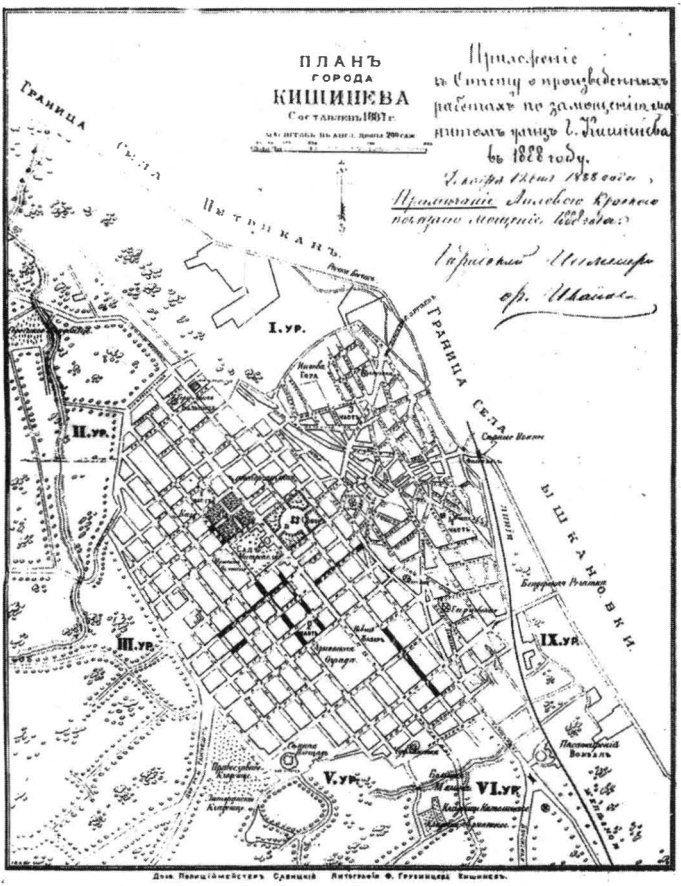

Harta oraşului Chişinău la 1887

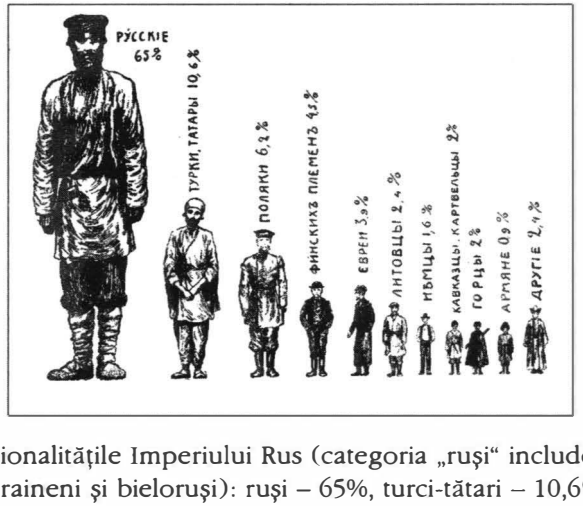

Naţionalităţile Imperiului Rus (categoria „ruşi" include şi ucraineni şi bieloruşi): ruşi – 65%, turci-tătari – 10,6%, polonezi – 6,2%, finlandezi – 4,5%, evrei – 3,9%, lituanieni – 2,4%, germani – 1,6% etc.

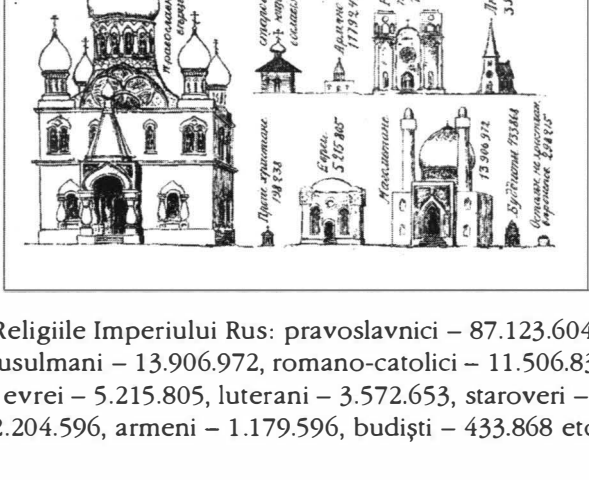

Religiile Imperiului Rus: pravoslavnici – 87.123.604, musulmani – 13.906.972, romano-catolici – 11.506.834, evrei – 5.215.805, luterani – 3.572.653, staroveri – 2.204.596, armeni – 1.179.596, budişti – 433.868 etc.

Venitul pe cap de locuitor în Rusia țaristă comparativ cu alte zone (Rusia are un venit de aproape șase ori mai mic decît cel al Australiei). Australia – 374 de ruble, SUA – 346 de ruble, Anglia – 273 de ruble, Franța – 233 de ruble, Germania – 184 de ruble, Austria – 127 de ruble, Italia – 104 ruble, Balcani – 101 ruble, Rusia 63 – de ruble

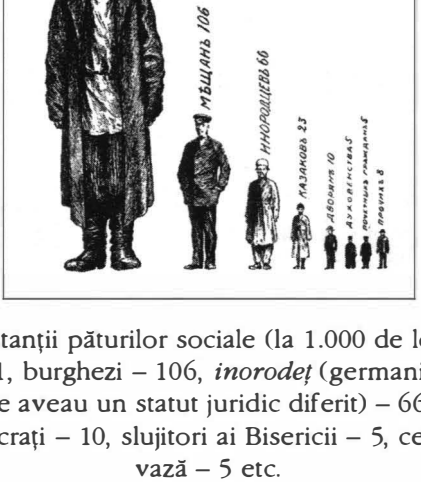

Reprezentanții păturilor sociale (la 1.000 de locuitori): țărani – 771, burghezi – 106, *inorodeț* (germani, polonezi, baltici care aveau un statut juridic diferit) – 66, cazaci – 23, aristocrați – 10, slujitori ai Bisericii – 5, cetățeni de vază – 5 etc.

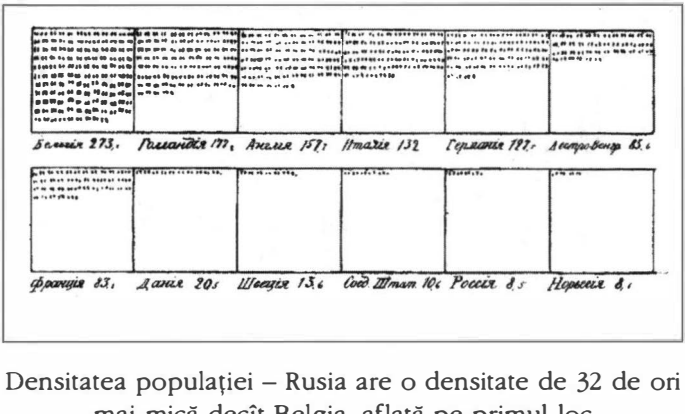

Densitatea populației – Rusia are o densitate de 32 de ori mai mică decît Belgia, aflată pe primul loc

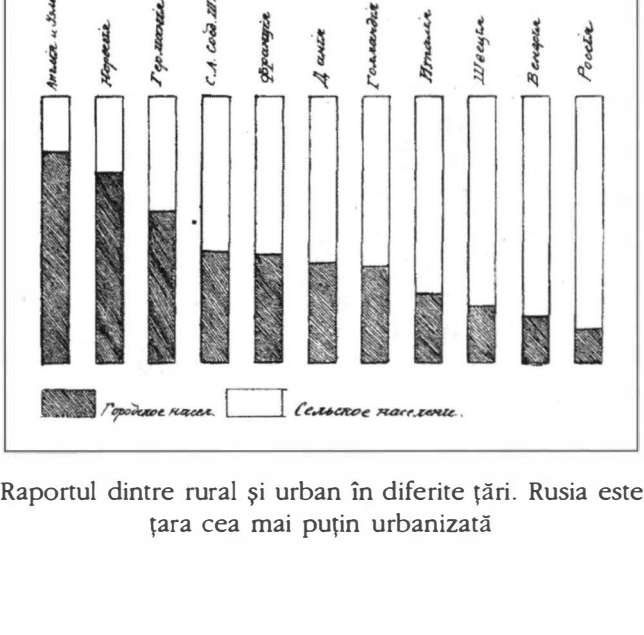

Raportul dintre rural şi urban în diferite ţări. Rusia este ţara cea mai puţin urbanizată

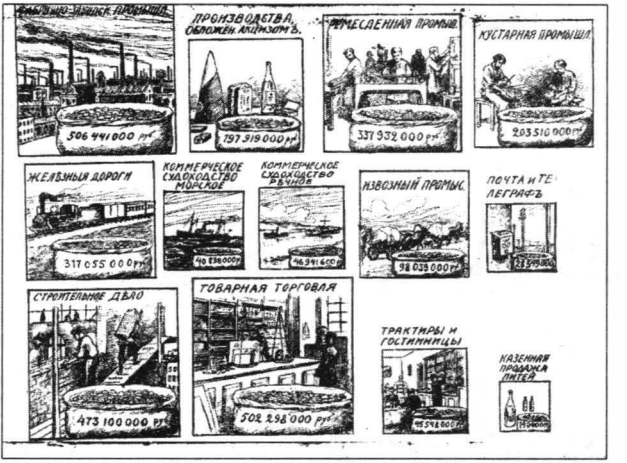

Veniturile Imperiului Rus pe ramuri de activitate: industrie – 506.441.000, comerț – 502.298.000, construcții – 473.100.000, căi ferate – 317.055.000, industria meșteșugărească – 337.932.000 etc.

Veniturile din agricultură

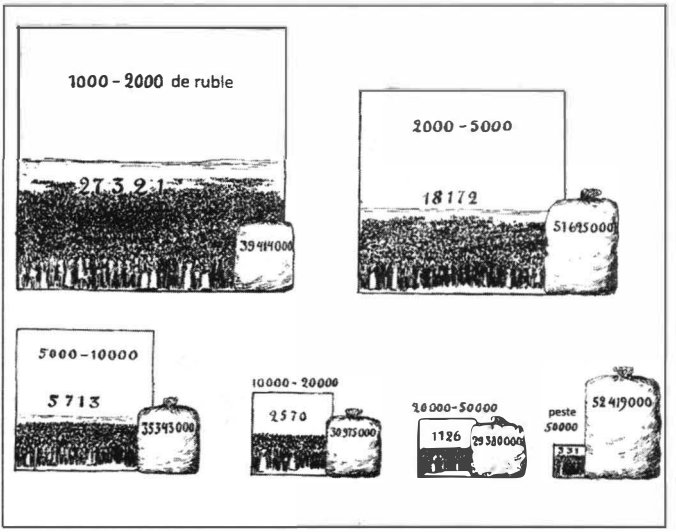

Redistribuirea capitalului şi a bogăţiei

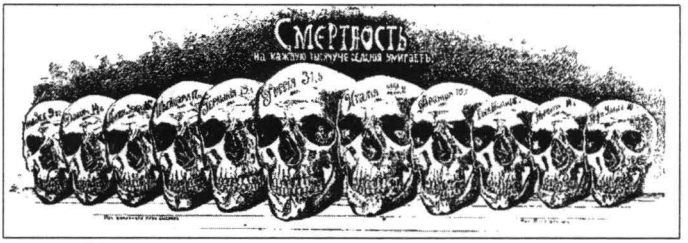

Mortalitatea la 1.000 de locuitori în diferite ţări:
Rusia – 31,5, Italia – 22,2, Franţa – 19,
Germania – 19 etc.

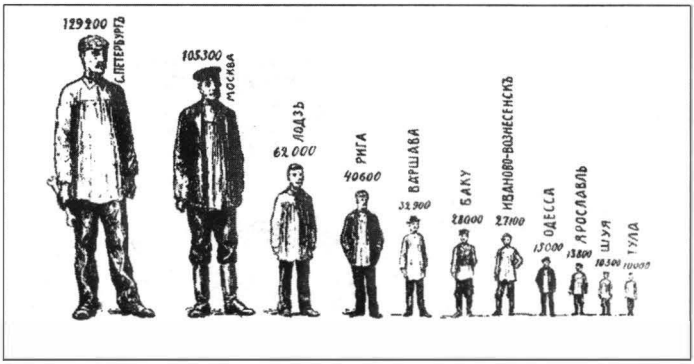

Numărul munictorilor în diverse oraşe ale Imperiului Rus: Sankt-Petersburg – 129.200, Moscova – 105.300, Łódź – 62.000, Riga – 40.600, Varşovia – 32.900, Baku – 28.000, Ivanovo-Voznesensk – 27.100, Odessa – 15.000 etc.

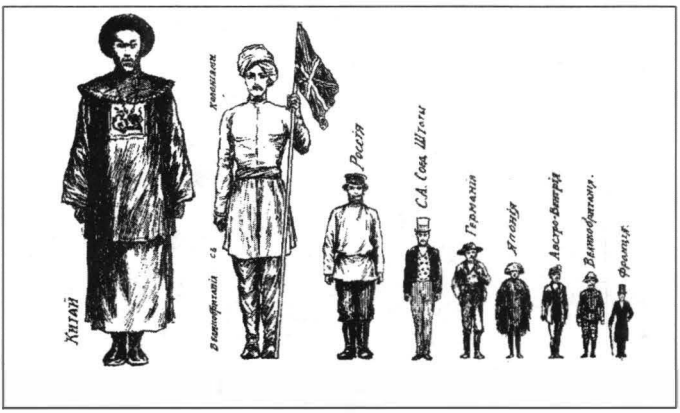

În 1912, Rusia este a treia ţară ca mărime după numărul populaţiei, în urma Chinei, dar înaintea Germaniei şi Franţei

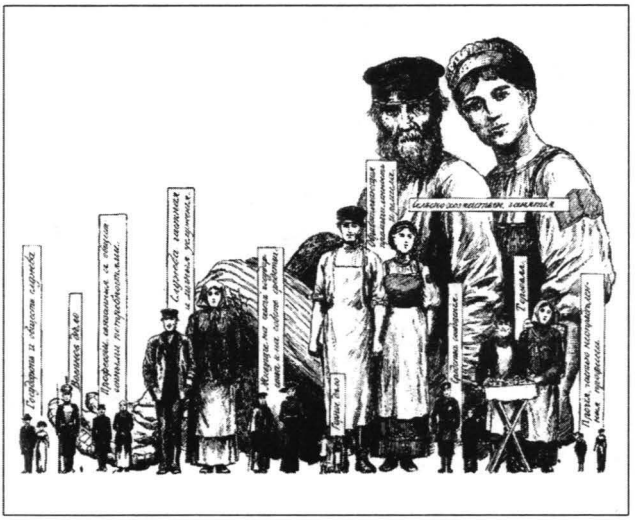

Componenţa profesională a Rusiei

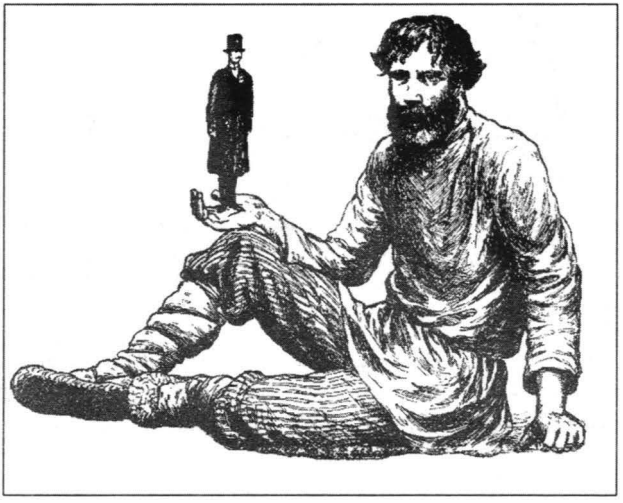

Raportul numeric dintre ţărănime şi slujbaşii statului

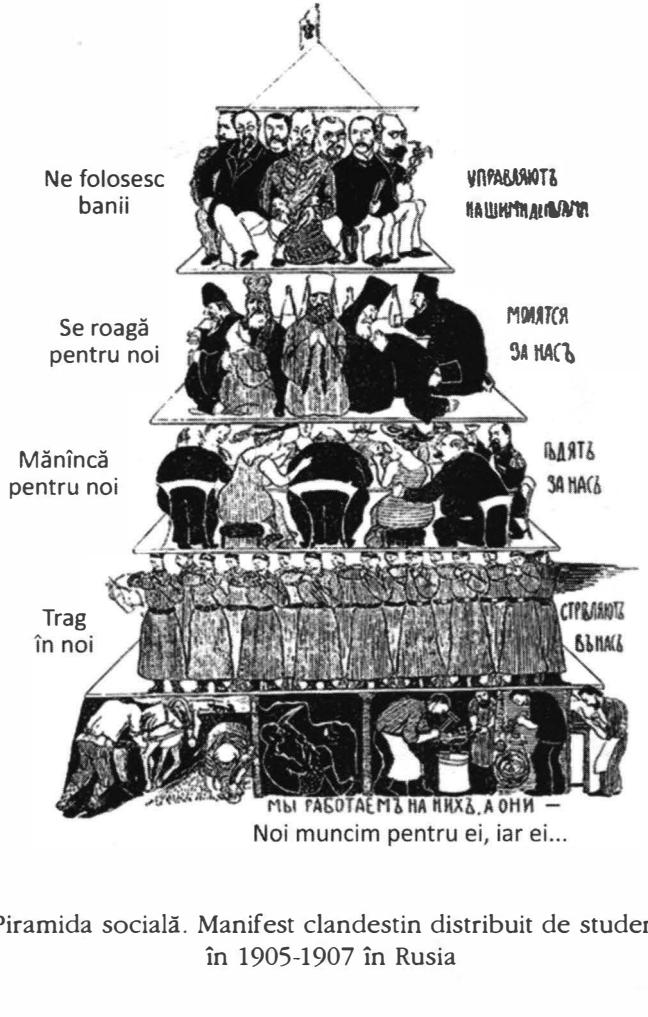

Piramida socială. Manifest clandestin distribuit de studenţi în 1905-1907 în Rusia

Graficele au fost preluate din studiul *Rossiia v ţifrah. Strana. Narod. Sosloviia. Klassî* (*Rusia în cifre. Ţara, poporul, clasele sociale*), editat în 1912 de Nikolai Rubakin.

Prima carte

Teritoriu și timp

Memorie și uitare

În viață există lucruri mult mai îngrozitoare decît moartea.

Anna Ahmatova

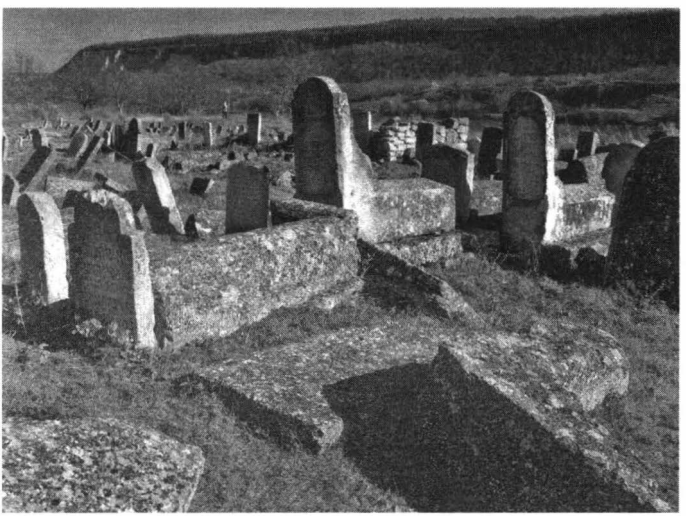

Am crezut mult timp că memoria este legată de cuvinte, nume și imagini. Am greșit profund. Cu timpul, toate acestea se șterg, se transformă și capătă alte forme. Intervine uitarea. Uităm ce știm și chiar uităm că am știut ceva. Uitarea vine peste tine și șterge tot. Și, pentru că omul nu poate trăi fără memorie, e nevoit să reinventeze totul de fiecare dată. Își povestește în minte lucrurile pentru a nu uita. Rescrie totul de teamă că va rămîne fără memorie. Omul care uită nu este nici plantă, nici animal pentru că nu mai păstrează nici măcar instinctele primare, căci ele au fost îmblînzite. Pentru om, uitarea e un monstru groaznic, de care se teme mai tare decît de moarte.

De aceea povestim. Povestim de teamă că într-o zi vom uita totul. Povestirea este forma ritualică cel mai des folosită în lupta cu uitarea. Povestim de mii de ani, repetînd mereu ca o mantră poveşti vechi, noi în lupta cu uitarea. Cînd vom uita să povestim, uitarea va veni peste noi ca întunericul, ca neantul.

Mă gîndeam la aceste lucruri undeva departe de casă. Încercînd să scriu.

Trag aer în piept. Și îmi dau seama brusc că nu mai sînt tînăr. Că sînt tată. Că am un copil pe care nu știu dacă-l înțeleg și dacă-l voi înțelege. Mă tem că nu-l voi înțelege. Știu că am datoria să-i povestesc lucruri așa cum mi-au fost spuse și mie istorii și poveşti de viață și de familie.

Trag aer în piept și îmi dau seama că ordinea zilelor începe să fie alta. Cu fiecare literă scrisă înțeleg că timpul nu mai vine, ci doar pleacă. Doar în copilărie, cînd stăteam pe prispa casei, mai ales vara după

ploaie, aşteptam timpul. Mă plictiseam să-l tot aştept. Venea greu şi trecea greu. Acum simt că procesul este exact invers. Îl simţi cum curge, cum îţi scapă şi se îndepărtează de tine.

Te temi că nu mai ai viitor. Îţi este frică să te gîndeşti la asta. Refuzi pentru că în sinea ta ştii că nu-ţi mai aparţine. Ai prea puţin timp pentru el. Înţelegi brusc că tu nici prezent nu mai ai. Prea iute curge acest blestemat de timp. Înţelegi că ţie îţi rămîne doar trecutul. Iar pentru a trăi în acest trecut e nevoie de memorie ca de aer. Şi există o frică teribilă de uitare.

Cînd eram mic, ai mei mă puneau să citesc şi să comentez cărţile Vechiului Testament, ale Torei, ale Talmudului, pentru că ei se considerau „popor al Cărţii". Trebuia să ştiu să citesc şi să înţeleg ce citesc.

Cărţile erau dificile pentru un copil. Însă aveau partea lor frumoasă, cu aventuri, cu istorii de viaţă ale unor eroi care în capul meu căpătau forme fantastice. „Pămîntul Făgăduinţei" arăta în mintea mea ca un soi de Rai plin cu eroi, jucării şi dulciuri, în care eram alături de toţi cei dragi.

Acolo întîlneam şi lucruri pe care nu le înţelegeam defel: poveşti stranii, confuze şi chiar înfiorătoare. De ce mă puneau ai mei să citesc regulat aceste cărţi doar ei ştiu. Cu siguranţă nu mi-au dăunat cu nimic. Aşa cred acum.

Puteam citi tot, dar erau cîteva pasaje insuportabile. Undeva prin Geneza. Îngrozitoare. Erau acele pasaje fără noimă în care sînt înşiruite nume vechi şi care constituiau capitole întregi. Numai nume. Nume, nume şi iar nume. „Iată spiţa neamului lui Ismael, fiul

lui Avraam, pe care-l născuse lui Avraam Egipteanca Agar, roaba Sarei. Iată numele fiilor lui Ismael, după numele lor, după neamurile lor: Nebaiot, întîiul născut al lui Ismael; Chedar, Adbeel, Mibsam, Mişma, Duma, Masa; Hadad, Tema, Ietur, Nafiş şi Chedma." Şi o ţineai aşa pagini întregi. Nu se mai terminau.

Iar eu trebuia nu doar să citesc aceste liste interminabile, ci să le şi interpretez. Nu aveam răbdare. Noroc de bătrînul exeget care avea grijă de mine şi care mi-a dat un sfat: să fii atent la micile comentarii, rare, dar importante, care apar pe lîngă listele nesfîrşite de nume. Ele dau sensul acestor înşiruiri. De exemplu: „Avraam a dat lui Isaac toate averile sale. Dar a dat daruri fiilor ţiitoarelor sale; şi, pe cînd era încă în viaţă, i-a îndepărtat de lîngă fiul său Isaac înspre răsărit, în ţara Răsăritului".

Despre ce erau aceste liste interminabile? Ce vrea să ne spună Cartea cu ele? E foarte greu de memorat şi de înţeles. Şi citeam, şi tot citeam. Ei bine, aveam să înţeleg mai tîrziu: aceste liste sînt despre memorie şi despre uitare. Sînt un ritual de aducere aminte: cine de unde vine, unde se duce şi de ce se duce unde se duce.

Acesta era unul dintre cele mai folosite ritualuri de luptă cu uitarea. Dar mai era unul.

Era acea „piatră de aducere aminte". Nu era însă singura piatră. Mai exista una.

În fiecare an, primăvara, cînd începeau muncile cîmpului, începea şi „sezonul cimitirelor". La ţară, bătrînii merg regulat la cimitir, ca în propria ogradă sau grădină: strîng iarba uscată, fac curăţenie, pun flori noi, dau cu var tulpinile copacilor, vopsesc masa

și gărduțul. Fac toată această muncă de întreținere a mormintelor celor dragi de cîteva ori în fiecare an. Nu e ușor pentru ei.

Natura este nemiloasă: iarba crește, materia din care sînt făcute lucrurile se sfarmă, se dizolvă în timp. Pînă și metalul rugînește. Timpul și natura au grijă să distrugă, să ducă tot în uitare. Doar niște bătrîni au grijă cu încăpățînare să li se opună.

Cînd eram mai tînăr, nu înțelegeam nimic din această muncă inutilă și epuizantă. Pentru ce? De ce? Cu ce folos? Mi se părea că seamănă cu citirea listelor interminabile de patriarhi cu toți copiii, nepoții și strănepoții lor. Total inutilă.

Ce ascunde toată această poveste, ritualul îngrijirii unor morminte invadate de buruieni? Un anumit fel de a menține memoria vie. De a o întreține. E memoria omului simplu și sărac. Singurul lui fel de a menține amintirea vie sînt aceste munci cotidiene, deloc ușoare și deloc comode. Memoria este întreținută prin aceste greutăți și munci ritmate. Dacă nu le ai, ele trebuie inventate. Doar așa poate fi menținută memoria celui simplu care nu are alte mijloace. Altfel, intervine uitarea. Iar „în viață există lucruri mult mai îngrozitoare decît moartea". Uitarea este unul dintre ele.

Mama plivea mormîntul tatei. Acum îl are și pe al fratelui. Mai are părinții. Cele două rînduri de părinți. Mai are frați și multe rude apropiate. Trei generații se odihnesc aici, pe cîmpiile Bugeacului.

An de an, mormintele trebuie îngrijite. Nu e deloc simplu, la vîrsta ei. Mai ales în sudul torid al Bugeacului. Dar memoria are un preț. Ea trebuie întreținută, altfel uităm și murim.

Mormintele sînt foarte diferite. Avem mormintele pravoslavnice, majoritare: cu cruci impunătoare de lemn sau piatră. Avem mormintele „sectanților", despărțite de celelalte printr-un drum prin mijlocul cimitirului, pentru că nu pot sta alături. Aceste morminte nu au cruce, ci doar niște mici postamente sau pietre funerare pe care, pe lîngă nume, data nașterii și data morții, este scris de obicei un verset din Biblie. De ce nu au cruce? E o poveste lungă – pentru că ei vor să poarte crucea altfel.

Aici mai sînt cîteva pietre funerare, vechi. Foarte vechi. Plasate departe, în capătul cimitirului, separate cumva de celelalte două grupuri. Cînd eram mic, mă fascinau literele scrise acolo. Steaua care aducea cu cea comunistă, dar nu era comunistă. Erau atît de vechi, încît pînă și culoarea pietrei lua culoarea pămîntului și a ierbii. Erau atît de vechi, încît aveam impresia că nu mai sînt morminte, ci fac parte deja din natură. Mi se părea că acele pietre funerare cresc direct din pămînt. Erau atît de diferite de celelalte, „ale noastre", încît nu-mi puteam nici măcar imagina cui aparțin. Ele aparțineau unui trecut care aproape că nu mai avea memorie. Nu mai erau pietre de aducere aminte, ci mai degrabă pietre de uitare. Erau niște pietre funerare care ne aminteau că am uitat ceva important, dar nu știam ce.

Mama avea grijă și de ele.

— Sînt niște rude îndepărtate, îmi spunea.

Cînd am fost ultima oară în cimitir, m-am dus să văd aceste pietre funerare. Acum știam ce sînt. Știam ce scrie. Voiam însă să aflu mai multe. De ceva timp mă frămînta acest gînd: de ce nu știu pînă acum

nimic? Care e istoria acestor rude îndepărtate? Ce-o mai fi rămas din ele? Pe unde-or fi aruncate acum?

— Dacă vrei să afli, mi-a spus mama, caut-o pe Teotea Pașa. Cred că mai trăiește la Istanbul. E ultima care a rămas în viață.

Și am plecat în căutarea unei mătuși matusalemice la Istanbul.

Orașul de dincolo de geografie

Kișnev – la naiba-n praznic!

din folclorul idiș

Dacă aveţi puţină răbdare, o să vă spun o istorie nu foarte lungă, dar plină de miez. O istorie nu foarte complicată, dar care vă poate ajuta să vă înţelegeţi pe voi înşivă şi mai ales lumea în care trăiţi.

Nu ştiu exact.

Acţiunea are loc într-un oraş despre care a auzit cu siguranţă orice om cît de cît citit, însă e foarte greu de spus unde se află sau, mai degrabă, unde s-a aflat acesta de-a lungul istoriei. Este un oraş nu foarte mare, dar nici foarte mic, aruncat mereu la hotarele dintre multe lumi. Lumile s-au schimbat, puterile au venit şi au plecat, înlocuindu-se unele pe altele, regimurile s-au transformat, de parcă nimic nu poate prinde rădăcini aici şi numai hotarul a rămas pe loc. Şi de o parte, şi de alta. E un oraş la marginea unor lumi, la hotare. Sau mai degrabă între hotare.

Pentru cei din Imperiul Ţarist, oraşul despre care vorbim era foarte departe: era un loc numai bun pentru exil, unde puterea îşi trimitea supuşii revoltaţi. Se credea că aici puteau fi îmblînziţi sau supuşi mai uşor. Dar tot în acest oraş veneau cei care doreau să fie departe de puterea nemărginită a ţarului şi a celor din anturajul lui. Nici măcar mîna lungă a ţarului nu ajungea pînă aici.

Clima era bună pentru orice exilat sau refugiat, fie el şi răzvrătit. Era soare, era în sud, era cald. Iar pentru un supus al unui imperiu dominat de frig şi zăpadă, acesta era un colţ de rai. Un rai al pedepsei. Acesta a fost poate cel mai bun loc pentru surghiuniţii Imperiului Ţarist şi sovietic.

Pentru români, vecinii dinspre vest, acest loc era îndepărtat, atît de îndepărtat, cum mintea omului nici

nu-şi putea închipui. Pentru orice român educat, ca să nu mai vorbesc de cei cu mai puţină carte, el se afla undeva în Siberia. Iar Siberia este o arie geografică pe care mintea unui om educat într-o ţară mică şi provincială nu o poate cuprinde. Acest loc era „dincolo de lume". Un loc în care se termină geografia.

Dar el exista. Acest loc îndepărtat, foarte îndepărtat, care, geografic vorbind, se afla destul de aproape, la un moment dat avea să fie controlat de administraţia românească; avea să devină şi pentru români un loc de exil şi pedeapsă. Ai greşit, nu te-ai supus, erai trimis la „dracu-n praznic", în acest loc aparent damnat. Dar asta avea să se întîmple ceva mai tîrziu, după ce povestea noastră se va fi sfîrşit.

Cel mai bine a priceput şi a înţeles acest loc o mică comunitate de evrei care s-au aşezat pe aceste meleaguri nu se ştie cînd. Sau se ştie, dar nu acesta este subiectul poveştii noastre. Se ştie însă de ce.

Acestui oraş îi ziceau Kişnev şi, cînd rosteau acest nume, înţelegeau ceva foarte concret: Kişnev, în idiş, înseamnă undeva foarte departe. Oraşul era pentru ei undeva „la naiba-n praznic". Chiar dacă pentru această comunitate veşnic pusă pe drumuri, veşnic rătăcitoare nici un loc nu putea fi „departe", pentru că mereu apărea întrebarea „departe faţă de ce?", din moment ce nu există un reper.

Ei bine, Basarabia, această mică stepă în care era aruncat oraşul Kişnev, pînă şi pentru ei era departe, foarte departe. Dar se pare că acest departe ascundea altceva. Nu ascundea o distanţă faţă de un punct fix, care le lipsea cu desăvîrşire după dărîmarea templului

în urmă cu aproape două mii de ani, ci însemna mai degrabă un soi de „loc ascuns", un refugiu. Ei doreau să spună că de aici, de la Kişnev, orice loc este departe, chiar dacă noi nu sîntem departe de ceva. Aici sîntem ascunşi bine faţă de acel loc care ar putea fi „aproape" şi ar putea fi un pericol pentru noi. De ce? Pentru că nimeni nu ştie cum să ajungă aici. Mai ales duşmanul, care mai mereu se află în locuri centrale şi bune. Acesta era – sau începuse să devină – pentru acea comunitate mică un „buzunar geografic" comod, care o proteja şi o ascundea bine. Kişnevul, sau Chişinău, cum îi spuneau localnicii, şi Basarabia începuseră să fie pentru evrei un fel de nou „sîn al lui Avraam", un nou pămînt al făgăduinţei pe care l-au găsit din întîmplare în hălăduirea lor prin lume şi fuga de veşnica prigoană.

Nici ei, nici ruşii şi nici măcar moldovenii nu aveau de unde să ştie ce vremuri vin şi ce năpaste se pot abate asupra lor. Nimeni nu putea prevesti lucrurile bune şi cu atît mai mult necazurile care se pot abate asupra unei regiuni, a unui popor sau a unui oraş.

Totuşi, unii observaseră că în anumite momente ale anului se întîmplau lucruri stranii. Nimeni nu putea spune dacă era de la puterea humusului, de la ţărîna fierbinte de vară sau de la nămolul cleios de toamnă. Nimeni nu putea lega fenomenele de răsăritul sau asfinţitul soarelui, de mirosurile înnebunitoare de primăvară, cînd totul înflorea, sau de cele îmbătătoare de toamnă, cînd totul era în pîrg şi mustul curgea prin lin strivit de picioarele falnicelor moldovence. Nimeni nu ştia dacă necazurile care se abat asupra

acestor locuri sînt legate de vreme, timp, pămînt sau aer. Fiindcă toţi oamenii păreau să fie plini de viaţă şi voioşie.

Cert este că cineva a observat o stranie conexiune între aceste vitregii şi căldurile de nesuportat care cad asupra stepei Basarabiei, arşiţa ce vine dinspre pusta Bugeacului şi înfierbîntă peste poate liniştita capitală de gubernie provincială rusă. E cneazul Urusov, un guvernator al Basarabiei venit să salveze situaţia în vreme de criză, de o inteligenţă şi cu un spirit de observaţie ieşite din comun. El notează undeva în jurnal această ciudată coincidenţă:

> Odată, în timpul arşiţei, s-a împuşcat pe o bancă din grădina publică un notar, iar o tînără care lua prînzul cu doi cavaleri l-a rănit pe unul dintre ei la picior trăgînd cu revolverul pe care l-a scos din buzunarul celui ce stătea alături de ea. Toate cazurile pe care le-am descris s-au concentrat în perioada excepţionalei arşiţe de vară. După ce aceasta a trecut, totul a intrat în normal şi doar un deces şi două dosare juridice aminteau de autoritatea exercitată de forţele naturii asupra spiritului omenesc.

Nu ştim dacă evenimentele la care se referă guvernatorul au legătură cu căldura acelui an, dar sîntem siguri că acea vară a început mult mai devreme. S-a întîmplat în 1903 şi a fost foarte călduroasă şi secetoasă. Acea vară a anului 1903 avea să înceapă în plină primăvară şi avea să aducă pe primele pagini ale celor mai citite ziare de pe glob oraşul Kişnev, despre care faimosul rabin din Odessa spunea ironic: „La Kişnev, la naiba-n praznic, unde nimeni nu se duce căci nu

ştie cum să ajungă şi de unde toată lumea vrea să plece cînd e cald şi necaz, s-a născut lumea nouă".

Nimeni nu ştie dacă a fost o profeţie, o ironie sau o fină constatare a bătrînului rabin cu privire la ceea ce avea să se întîmple în secolul XX. Cert este că acolo a început totul. La Kişnev, un loc uitat de Dumnezeul creştin şi iudeu, plin de praf şi de uliţe strîmte, departe de lumea dezlănţuită, a început teribilul secol XX.

Ei bine, această poveste a începuturilor voi încerca să v-o spun. Să pornim la drum...

Sunetele orașului Chișinău

Shpilt zhe mir klezmorlekh,
S'keshenever shtikele,
Ober mitn knak.

Ia ziceți-i, lăutari,
Ziceți-o pe aia din Chișinău,
Ziceți-i cu foc.

Cine mai ştie azi idiş pe la noi? Mai nimeni. Dar cîndva, nu foarte demult, se auzea idiş în toată regiunea, fiind una dintre cele mai folosite limbi. Iar în oraşele importante din zonă, de la Iaşi la Odessa şi de la Chişinău la Cernăuţi, se vorbea la fiecare colţ de stradă.

Se auzea în diverse forme: recitată prin nenumăratele sinagogi care împînzeau oraşele, discretă şi atrăgătoare prin dughene, măcelării şi farmacii, răstită sau aspră prin pieţe şi mahalale. O auzeai în toate formele. O auzeai deseori cîntată fie în melodii vechi evreieşti, fie în doine sau cîntece moldoveneşti sau ruseşti cîntate de evrei cum numai ei ştiau. Sunau mai bine decît originalul. Era o mare onoare să ai lăutari evrei la petrecere sau nuntă. Era o chestiune de prestigiu. Cine nu-şi permitea lăutari evrei îşi lua ţigani. Erau şi ei buni, dar tristeţea rusească şi moldovenească nu o poate nimeni cînta şi jeli cum o fac evreii.

Mai auzeai idiş amestecat cu rusă şi moldovenească. În mahalalele din Chişinău sau Odessa auzeai deseori o combinaţie de limbi de toată frumuseţea.

Pe vorbitorii de idiş îi recunoşteai uşor chiar şi cînd vorbeau rusă sau moldovenească. Şi nu din cauză că nu ar fi ştiut aceste limbi. Unii le ştiau foarte bine, însă idişul îşi punea amprenta asupra acestor limbi „de împrumut". Accentul lor era inconfundabil, cu acea graseiere care nu ştim de unde vine. Doar bănuim.

Dar nu era numai accentul. Mai era o intonaţie specifică lor, care nu semăna cu stilul de a vorbi al celorlalţi locuitori. Probabil că fiecare avea un stil, însă al lor era uşor de recunoscut. Dacă celelalte

popoare vorbeau rusa, lingua franca a imperiului, într-un stil cît mai apropiat de cel rus, evreilor nu le ieşea nicicum asta. Cel puţin nu la Chişinău. Avea să le iasă doar celor din oraşele mari.

Însă specificul lor aici nu era nici accentul graseiat, nici stilul de a vorbi, ci mai ales felul de a construi frazele. Evreii din regiune vorbeau limbile locale şi în special rusa într-un mod care păstra idiomul idiş. Fraza rostită de evreu în rusă nu era neapărat o traducere *mot à mot*, ci o calchiere. Însă o calchiere jucăuşă, care cunoştea şi nuanţele limbii ruse.

Acest tip de joc lingvistic a dus nu doar la schimbarea stilisticii şi gramaticii, ci şi a sintaxei limbii ruse vorbite de comunităţi întregi. În foarte scurt timp, o mulţime de astfel de fraze au început să facă înconjurul imperiului, devenind un soi de citate. Acea limbă colorată avea să devină o marcă specifică a regiunii. Dacă la Chişinău avea o culoare mai pală, la Odessa pur şi simplu strălucea. Rusa odessită, care era de fapt un soi de idiş regional în carcasă rusească, avea să fie unul dintre cele mai spectaculoase fenomene lingvistice din secolele XIX-XX şi avea să influenţeze literatura, muzica, limbajul urban, ca să nu mai vorbim de jargonul banditesc, care are o istorie mai complicată.

Între Chişinău şi Odessa erau mari diferenţe lingvistice, chiar dacă existau şi multe asemănări. Cum spunea faimosul Osip Rabinovici, „la Chişinău, dragilor, se vorbeşte un idiş provincial, pe cînd la Odessa se vorbeşte un idiş cu adevărat de oraş". Ce înţelegea Rabinovici prin asta? Tot el are bunăvoinţa de a ne explica. Idişul de Chişinău este „grăunţos, aduce a mămăligă", pe cînd idişul de Odessa este „lin şi lunecos,

precum untul provensal, cu un buchet de coajă de portocală". Nici nu știi cum e mai bine: să fii *reb*, să fii *ger* sau să fii *gospodin*? Toate aceste detalii le știa însă bine Osip Rabinovici.

Bine, bine, dar cine este Osip Rabinovici? o să mă întrebați. Iar dacă mă întrebați, o să vă răspund. Pentru că dacă nu știți cine este Osip Rabinovici nu are rost să citiți mai departe aceste rînduri. Dacă sînteți curioși și aveți puțină răbdare, vă voi explica. Și mai pe ocolite, ca să ajungem repede la capăt.

Poate nu știți nimic despre Osip Rabinovici (1817-1869), dar cu siguranță știți cine sînt Mendele Moher Sfarim (1836-1917), Isaac Leib Peretz (1852-1915) și Șalom Aleihem (1859-1916). De ultimul sigur ați auzit. Ei sînt cei trei întemeietori ai literaturii de limbă idiș. Și toți trei sînt din aceeași zonă, din același „ghetou extins" al Imperiului Țarist numit *Certa osedlosti*, în care se afla și Basarabia.

Dar ei au fost precedați de un altul. Ei bine, cel care îi precedă e Osip Rabinovici. El este tatăl părinților fondatori, dacă se poate spune așa. Este părintele acestei literaturi nu foarte mari, dar unice în felul ei, care pentru noi joacă sau ar trebui să joace un rol important.

Singura diferență dintre Osip Rabinovici și cei trei este limba. Rabinovici nu a scris în idiș, ci în rusă, însă cartea lui sună perfect idiș: e gîndită și scrisă într-un idiș rusesc. Acolo sînt deja toate elementele literaturii idiș care avea să se dezvolte foarte repede în zonă. El a introdus în literatură această „limbă nouă" – rusă-idiș sau idiș vorbit în rușește –, care avea să se clasicizeze.

Cum sunau la el acele expresii în rusă care se auzeau zilnic:

Dem tates a kind – Батюшкино дитя – Copilul moşului!
Zoln mir di hend opdarn – Чтоб мне руки отсохли ! – Să mi se usuce mîinile!
Zolt ir mir gezunt zain – Чтоб вы были мне здоровы ! – Să-mi fiţi sănătoşi!
Vos azoines iz gheşeen? – Что такое случилось? – Ce naiba s-a întîmplat?
Ai, ai, vei iz mir, finster iz mir! – Ай, ай, горе мне, мрачно мне ! – Vai de mine, văd negru în faţa ochilor, ce nenorocire!
Vi ih traghe di bord und di peyes – Как я ношу бороду и пэйс – Cum port eu barbă şi perciuni (= absolut sigur)
Zol mir Got azoi ghebn ghezunt und nakhăs – Чтоб мне Бог так дал здоровья и счастья – Aşa să-mi dea Dumnezeu mie sănătate şi fericire

De ce vă bat capul cu toate acestea şi ce legătură au ele cu Chişinăul? Iată că acum ajungem unde ne-am propus: la capătul acestei poveşti.

Ei bine, prima carte care pune aici bazele literaturii idiş, chiar dacă este scrisă în rusă, se numeşte *Poveste despre cum a călătorit reb Haim Şulim Feighis de la Chişinău la Odessa şi despre ce s-a întîmplat cu el.* Odessa ca Odessa, dar aşa Chişinăul ajunge în centrul lumii. Fie şi al unei lumi ceva mai mici.

Fireşte că Chişinăul nu avea să semene cu Odessa şi nici să concureze cu ea. El mereu a fost mai degrabă un cartier îndepărtat, un soi de mic buzunar ascuns al Odessei. Cum zice şi eroul poveştii, Haim Şulim, cînd ajunge le Odessa: „Ah, Chişinău, Chişinău, frăţioare, tu încapi şi într-un cuptor!".

Odessa era un alt oraș, „răsfățat și de *guliai*, unde evreii mănîncă brînză elvețiană, iar de sabat evreicele umblă cu umbrelă". Chișinăul acelor vremuri era prăfuit, mic, cu multe mahalale: toamna și primăvara, noroi, iar vara, praf și arșiță cît cuprinde. Lucrurile stătuseră și mai prost, dar aveau să se îmbunătățească, pentru că, încet-încet, aveau loc schimbări. Vechiul tîrg moldovenesc se transforma pe zi ce trecea într-o capitală de gubernie obișnuită, Basarabia, a temutului Imperiu Țarist.

Gubernia, după cum bine știm, era aruncată în sud-vestul imperiului. Era mică și înghesuită în colțul unui imens spațiu, la hotar cu gurile Dunării și Marea Neagră în sud, mărginită de Nistru și Prut, învecinîndu-se cu gubernia Herson, România și Imperiul Austro-Ungar. Pînă la Sankt-Petersburg erau nici mai mult, nici mai puțin decît 900 de mile.

Era o gubernie mică, se putea traversa din nord în sud în cîteva zile chiar și cu o căruță trasă de cai mai puțin nărăvași; era lungă și îngustă. Arăta, cum mulți au observat, ca un strugure de poamă cu capul în jos. Era o regiune pur agrară, cu cîmpie, dealuri și văi, o mică stepă, cu pămînturi bune de cernoziom, cu multe vii și livezi. Pentru cei din capitala imperiului, mai ales după exilul lui Pușkin, ea rămăsese asociată cu un soi de rai exotic: Basarabia e acolo unde e cald. Iar pentru nordici asta este prima condiție de bază a raiului: căldura asociată cu vin, fructe, veselie, chef, voie bună și muzică lăutărească cîntată de țigani. O imagine idilică, chiar dacă poetul rus a scris multe lucruri mai puțin măgulitoare.

Că lucrurile nu stăteau chiar așa o recunoaște plin de supărare pînă și marele poet. Dar nu din răutate față de moldoveni și de aceste locuri a scris el veninos, ci mai degrabă din necazul abătut asupra lui și din acel dor nebun după orașul sufletului său. *Toska* îi zic ei, un soi de dor rusesc. Nimeni nu știe dacă e altfel decît al moldovenilor sau al evreilor.

Evreii ce să mai spună, că-s plecați de acasă de două mii de ani, risipiți în toate direcțiile. Dorul lor chiar e o mare jale, un bocet care ține de mii de ani. Rușii și moldovenii probabil că ar fi uitat de mult, după cîteva generații, să ducă dorul sau să simtă *toska* după casa lor. Dar cine știe...

Bocetul evreilor a devenit mesianic: „Un țipăt s-a auzit în Rama, plîngere și bocet mult: Rahela își jelea copiii și nu voia să fie mîngîiată, pentru că nu mai erau", cum scrie prorocul Ieremia. Însă în Basarabia pînă și bocetul lor mesianic își pierduse vigoarea religioasă și devenise mai degrabă un bocet laic, adaptat perfect doinelor moldovenești plîngăcioase și tristeții muzicii rusești de crîșmă de oraș.

Să revenim însă la orașul nostru. Chișinăul se afla exact în centrul guberniei. Cînd rușii au preluat administrarea teritoriului în 1812, au ales acest oraș, pe atunci mai degrabă un tîrg, din cu totul alte motive decît mărimea. L-au ales din considerente strategice, militare, administrative. Rușii au multe păcate, dar știu să administreze teritoriile mari. Au învățat să facă un imperiu.

Pentru că a decis să facă din Chișinău capitală de gubernie, administrația țaristă a fost nevoită să investească aici și să transforme acest tîrg într-un oraș demn

de o capitală de gubernie a unui imperiu cu ceva pretenţii. S-au construit clădiri administrative, parcuri, săli de spectacole, şcoli, spitale, iar oraşul s-a dezvoltat; populaţia creştea rapid, mai ales datorită importanţei lui politice. Prin 1865, Chişinăul a crescut de la mai puţin de 10.000 de locuitori la 90.000, iar la recensămîntul din 1897 în capitala guberniei Basarabia au fost înregistraţi 108.463 de locuitori. Viteza de creştere se datorează, desigur, migraţiei masive – rata natalităţii şi cea a mortalităţii fiind pe atunci aproape egale –, pentru că oraşul promitea noi oportunităţi de dezvoltare.

În 1870, Chişinăul a fost legat prin intermediul căii ferate de cel mai important oraş din regiune, Odessa, al patrulea oraş ca mărime şi importanţă economică din Imperiul Rus. Componenţa lui socială şi etnică era amestecată. Primele două grupuri etnice care formau majoritatea erau evreii şi ruşii. Populaţia moldovenească, majoritară în gubernie, în oraş era minoritară. În afară de cele trei grupuri mai erau ucraineni, bulgari, armeni, polonezi, greci, nemţi, sîrbi şi ţigani.

La începutul secolului XX, Chişinăul era tăiat în două de artera principală Aleksandrovskaia, care îl împărţea în „partea de jos" şi „partea de sus". „Partea de jos", partea veche, se întindea de la rîul Bîk pînă la Aleksandrovskaia. Era situată într-o zonă puţin înclinată, „pe vale", şi aici erau mahalalele: străzi dezordonate, haotice, cu unele case mai răsărite, altele vai şi amar de ele, cu străzi fără trotuare şi nepietruite, unde fie era prea mult praf, fie te înglodai pînă la brîu. Aici locuiau păturile de jos, sărăcimea oraşului, dar şi destui reprezentanţi ai diverselor bresle. Mai întîlneai meşteşugari, dughene, birturi – oameni şi locuri atît

de necesare unui oraş. Tot aici se aflau şi mare parte din mahalalele evreieşti.

În „partea de sus", lucrurile stăteau altfel: era partea nouă a oraşului. Aici, străzile şi clădirile erau aranjate precum legiunile armatei romane, în ordine. Străzile drepte şi late se intersectau şi formau nişte pătrate mari, aşezate în reţele, cu uliţe pietruite, cu trotuare, cu case arătoase şi cochete. Totul arăta mult mai bine. Aici deja vedeai amprenta clară a administraţiei ruse şi a stilului său de a construi oraşele după o logică pur administrativă, mai militară, ierarhică, dar care nu ignora păturile sociale ce o slujeau cu devotament. În această parte se aflau cele mai multe şcoli, teatre, spitale, clădiri administrative şi toate magazinele importante.

Aleksandrovskaia, lungă şi dreaptă, nu separa cele două părţi ale oraşului, aşa cum părea la prima vedere, ci le unea, era ca o venă, o arteră principală care alimenta sau era alimentată de micile vene ce dădeau în ea, construind o ţesătură amplă. Artera centrală ieşea în evidenţă: era responsabilă de celelalte, dar le făcea şi dependente de ea. Aleksandrovskaia era mai degrabă ca o coloană vertebrală care susţinea multe coaste ce formau „coşul", corpul oraşului. Era ca o balama ce unea cele două părţi ale Chişinăului şi le aducea împreună. Ca două feţe ale unui întreg, chiar dacă păreau atît de diferite.

Însă marele secret al acestui oraş, care e şi secretul Odessei şi poate al multor oraşe din sud, nu sînt nici cele două părţi importante ale sale, nici artera principală, nici felul în care este aranjat – mahala întortocheată sau garnizoană aliniată –, ci curţile. Curţile interioare au fost şi au rămas esenţa Chişinăului şi a

Odessei. Atît timp cît curţile rezistă, nimic nu poate schimba fundamental spiritul acestui oraş. Secretul oraşului se află în curţile lui.

Aceste curţi interioare nu se văd din stradă, sînt ascunse ochiului: sînt genul de buzunar ascuns al „hainei oraşului". Din stradă vezi doar o casă, o clădire ca în orice alt oraş din lume. Vezi o faţadă, adică o faţă. O faţă de clădire. Ştii că în clădire sînt oameni, peste tot e la fel. Dar aici fiecare clădire are şi o poartă lăturalnică: poţi intra prin faţă, dar poţi intra şi prin lateral, te strecori pe lîngă. Şi ce descoperi? Descoperi ceva ce nu poţi bănui din exterior, nu ai cum să ştii că există. Descoperi o curte cu multe alte case mici sau mari, depozit sau sarai. Descoperi multe uşi şi geamuri. Şi de la fiecare uşă sau geam apare cineva care te priveşte, te cercetează, te întreabă, te ajută, te pune la încercare sau te ignoră în aşa fel încît tu să simţi asta. Să simţi că ai intrat în curtea oraşului Chişinău, acolo unde se construieşte esenţa lui.

Curtea interioară a Chişinăului este un soi de mic oraş în oraş. E o cetate în cetate. E o fortăreaţă: deschisă pentru unii şi închisă pentru alţii. Iar oraşul e compus din mii de astfel de celule, de curţi interioare cu o viaţă fascinantă.

Aici ai o adevărată viaţă comunitară prin însuşi felul în care este construit şi repartizat spaţiul: nu prea ai cum să nu trăieşti împreună la nevoie, necaz şi bucurie. Aici nu prea sînt secrete şi nu poţi să te ascunzi decît de cei din afara curţii, care nu te vor găsi în veci dacă locuitorii curţii nu vor să te predea. De cei de afară te poţi ascunde perfect, dar nu te poţi ascunde de ai tăi, pentru că eşti mereu în vizorul lor.

Aici, toată lumea discută cu toată lumea, fără a ieşi din casă. Discută direct de la geam sau de la uşă: uneori discută fără să se vadă. Auzi doar vocile care comentează. Nu rareori, cînd două voci discută problemele lor, intervin alte voci, cu informaţii noi, comentarii sau glume. Oamenii nu se văd, dar glasurile se aud, se ascultă, se combină ca într-un cor care uneori se poate termina într-un zumzet haotic, unde vocile sînt acompaniate de sunetele bucătăriei, radioului şi de multe altele care dau culoarea curţii. De mirosuri e mai bine să nu vorbim.

Aici, toată lumea împrumută de la toată lumea lucruri: aproape toate lucrurile sînt de împrumut. Aproape fiecare necaz sau bucurie care începe individual se termină împreună. Acesta este secretul oraşului: buzunarul bine ascuns din interior, pe care-l ştie doar posesorul hainei.

Curţile acestea dau o putere straşnică oraşului. Cînd vor dispărea, Chişinăul va muri sau va deveni la fel de banal ca toate celelalte oraşe.

În curţile „oraşului de jos", în partea „gălăgioasă" a Chişinăului, locuiau toate minorităţile; erau mahalale armeneşti, greceşti, sîrbe, moldoveneşti şi, desigur, evreieşti. În mod tradiţional, în această zonă dens populată predominau familiile evreieşti sărace.

Despre evrei circulau o mulţime de mituri, unul mai grozav decît altul. Unele se adevereau, altele nu aveau nici o legătură cu ei. Cert este că la începutul secolului XX, cel puţin în Chişinău, dar şi în Odessa, evreii erau comunitatea cea mai dinamică şi mai compactă, care a contribuit enorm la dezvoltarea socială, economică, culturală şi politică a acestor oraşe. Nu au

fost niciodată vioara întîi, nu pentru că nu ar fi putut, ci pentru că legile restrictive şi impozitele făceau ca această comunitate să fie mereu prinsă strîns în plasa puterii, care se folosea din plin de asemenea trucuri. Nu întîmplător, cea mai faimoasă binecuvîntare a rabinului din Odessa, pe care o repeta şi cel din Chişinău cînd se ruga pentru dregători şi ajungea la ţar, era: „Să-l ţină Dumnezeu cît mai departe de noi!".

Toţi ştiau miturile care circulau despre ei. Nu-i aşa că evreii nu muncesc pămîntul şi nu stau în sate? Dar oare nu legea le interzicea să aibă pămînturi şi să se aşeze în sate? Cu greu le-a permis mai tîrziu să se stabilească în zonele rurale şi au făcut minuni: aşa au apărut legendarele *ştetl*-uri, unde evreii au dovedit că pot să lucreze pămîntul şi să facă gospodării foarte bune.

Se ştia că sînt cei mai buni negustori, medici şi meseriaşi. Dar oare nu aveau în spate o imensă cultură urbană, oare nu erau ei oamenii cărţii, cea mai educată pătură socială? Situaţia de „popor rătăcitor" din cauza prigoanei permanente a determinat comunitatea să înveţe meserii „universale", cerute peste tot şi cît mai puţin legate de pămînt, de ceva static. Regula unui popor „hoinar" este că tot ce ai trebuie să poţi duce cu tine.

Se ştia că sînt foarte buni violonişti şi orice rus şi moldovean cu bani voia să-i aibă la nunţi şi chefuri mari. Lăutarii evrei erau neîntrecuţi şi au găsit un mod de a cînta muzica moldovenească aşa cum nici ţiganii nu o făceau. Aşa a apărut *klezmer*-ul. Dar de ce cîntau cel mai bine la vioară, şi nu la pian, de exemplu?

Pentru că aveau un talent deosebit, degete mai speciale? Era bună ironia lui Rabi cînd spunea: „Stați liniștiți, dragilor, nu sînteți mai buni pentru că sînteți speciali, ci pentru că aveți bani doar de vioară și nici nu putem duce cu noi pianul de cîte ori ne bat rușii și trebuie să fugim. Mulțumiți-i lui Iahve că aveți bani doar de vioară, nu și de pian. Ar fi un blestem să cîntăm bine și la pian".

Se mai zvonea că sînt cei mai buni bandiți, dar și cei mai aprigi anarhiști. Asemenea zvonuri aveau o cauză ascunsă. De ce bandiții evrei erau cei mai de temut și de ce revoluționarii și anarhiștii evrei erau cei mai organizați? Toate acestea nu aveau nici o legătură cu specificul lor național, cu religia sau cu cine știe ce trăsătură psihologică. Aveau niște cauze care trebuie căutate undeva în anturajul puterii, în legile strîmbe care îngăduiau toate nedreptățile ce li se făceau evreilor. Avea dreptate rabinul cînd se ruga ca țarul să fie ținut cît mai departe de ei. Obosiseră să fie „speciali", mai ales într-un imperiu care-i ura și-i nedreptățea.

În „partea de jos" însă se auzea cea mai bună muzică din oraș. Spre deosebire de Odessa, unde se cînta muzică mai „orășenească", la Chișinău se cînta o cu totul altă muzică în idiș. Și, chiar dacă evreilor li s-a interzis să chefuiască, să se veselească și să danseze odată cu a doua dărîmare a Templului lui Solomon, se pare că aici, în mahalalele prăfuite și dogoritoare ale capitalei Basarabiei, au uitat de asta.

Așa că, dacă erai mai căpătuit, aici găseai cei mai buni lăutari. Erau buni și lăutarii țigani, iar în sate existau lăutari moldoveni buni. Dar nimeni nu-i întrecea pe

lăutarii evrei, care începuseră să cînte o muzică ce semăna perfect cu cea moldovenească, doar că avea un grai diferit. Dacă evreii din mahalalele Chişinăului şi Odessei vorbeau ruseşte sau moldoveneşte folosind calcuri după idiş care sunau destul de ciudat, dar se înţelegeau perfect, cu muzica situaţia era exact invers: cîntau în idiş, dar foloseau întreaga armonie muzicală moldovenească, făcînd un „calc muzical" perfect. Iar muzica de jale, doinele le cîntau dumnezeieşte, accentuînd tragismul şi suferinţa, îmbogăţindu-le cu bocetul iudaic şi cu suferinţa milenară acumulată. La asta se pricepeau de minune. Un faimos misionar scoţian ajuns aici pe la 1838 a fost extrem de impresionat de această muzică numită *klezmer*, care folosea ţambalul, vioara, cobza, tamburina, iar mai tîrziu şi clarinetul.

La Chişinău exista în secolul al XIX-lea o ghildă a lăutarilor evrei care cîntau *klezmer*. Cine nu auzise de Moişe ben Iancu, Iţik ben Ghedalia, Avraam Ţambalagiu, Zelig Ţămbălaru, Şmil Lăutarul, Simon Grinberg şi alţi lăutari *klezmer* din Basarabia, ale căror nume aveau să fie amintite de toţi cei care aveau să le continue meseria?

Keshenever shtikele עלעקיטש רעווענעשעק

Shpilt zhe mir klezmorlekh,
S'keshenever shtikele,
Ober mitn knak.

Ia ziceţi-i, lăutari,
Ziceţi-o pe aia din Chişinău,
Ziceţi-i cu foc.
Hămesit şi spetit,

Desculț și dezgolit,
Fără un sfanț în buzunar.
A mea e lumea întreagă,
Eu sînt al lumii întregi.
Ăsta e-un fapt dovedit.
Dacă nu mă crede cineva,
Dacă mă va întreba careva,
I-aș putea arăta contractul.
Griji și amărăciuni, năpastă și obidă,
Am sacul plin de ele.
N-am nimic, nimic nu-mi trebuie,
N-am ce pierde,
Oamenii nu vor spune că sînt un ciudat.
Ziceți-i, lăutari,
Pînă mi se rupe inima...

am văzut tot, dar n-am furat nimic.
Pentru rubedenii eu sînt un nimic,
Pentru socrii mei sînt un om fără căpătîi.

Bogătanii au cu ce să se îmbuibe,
Au burdihanele umflate,
Stau ghiftuiți prin conace.
Eu nimica nu mînc și nimica nu beau,
Mațele îmi ghiorăie,
Sînt mai ușor cînd dănțuiesc.
Cîntați-mi, lăutari,
Să mi se rupă inima,
De necazuri am sacul plin,
Hămesit și spetit,
Desculț și dezgolit,
Fără un sfanț în buzunar.

Orașul măcelului

Du-te în orașul măcelului și intră în curțile lui, să vezi sîngele cu ochii tăi și să-l pipăi pe garduri cu mîinile tale.

Haim Nahman Bialik

După cum am spus, în 1903 vara a venit la Chișinău primăvara. Era genul acela de vară care aduce ghinioane, probabil din pricina căldurii. Doar că în acel an se pare că necazul care avea să vină nu era de la căldură. Nimic din aerul de afară nu anunța tragedia.

Oamenii își duceau liniștiți traiul, cu micile lor bucurii și necazuri, cu muncile obișnuite. Cînd se întîlneau, se salutau, chiar dacă nu putem spune că se iubeau foarte mult unii pe alții. Oamenilor simpli care au prea multe griji pe cap nu le mai rămîne timp de iubire și ură. Pentru ei, simplele gesturi care îi țineau de zeci de ani împreună erau suficiente. Salutul era doar o formă de a spune că te văd, te știu, te cunosc și știu că și tu ai necazurile și problemele pe care le am și eu. Și bucuriile. În această parte a orașului, cam toate bucuriile erau la fel. Și necazurile.

Dragostea o păstrau pentru cei dragi. Cît despre ură, era destulă, căci omul este născut aici pentru suferință. Ritualurile acestea îi ajutau însă să trăiască împreună fără prea multe conflicte. Doar în crîșmă lucrurile se amestecau și oamenii treceau dincolo de ritualul salutului. Aici împărtășeau ceva mai multe. La un pahar de vin își spuneau multe lucruri.

În acea primăvară, o veste teribilă s-a abătut asupra orașului. A căzut ca un trăsnet în toiul unei ploi de vară: scurt și iute. S-a răspîndit ca o molimă, s-a răspîndit precum căldura și jariștea văratică de care nu te poți ascunde nicăieri. Te găsește peste tot și te sufocă. De această căldură teribilă nu scapă nimeni, de ea nu te poți ascunde. Îi găsește pe toți, îi cuprinde și-i sufocă.

Vestea care s-a răspîndit cu viteza fulgerului în tot Chişinăul spunea că în orăşelul vecin a fost omorît un copil. La un moment dat, copilul dispăruse. Era un copil de pravoslavnici, dintr-o familie de creştini. Copilul, spunea vestea, a fost căutat zile în şir şi după multă trudă şi căutare a fost găsit aruncat undeva. Dar ăsta era doar începutul poveştii terifiante. Se spunea pe şoptite: moartea acestui copil nu este un necaz oarecare, nu este un accident nefericit, în spatele ei se ascunde ceva teribil, înfricoşător.

Veştile veneau în valuri, aşa cum vine căldura de vară: la început pătrunde încet în răcoarea dimineţii, după care soarele arde tot mai puternic, pînă cînd ţărîna dogoreşte şi aerul se încinge. Iar după-masă vine cu toată puterea: arde tot.

În spatele crimei odioase nu se aflau nişte tîlhari, lucru mult mai uşor de acceptat pentru comunitate. Zvonul care a cuprins oraşul aducea la cunoştinţă că toate datele arătau că era vorba de o crimă ritualică. O crimă comisă de evrei în preajma Paştelui.

Pieţele, străzile, curţile şi crîşmele vuiau: sîngele unui copil creştin a fost folosit de evrei în ritualul lor religios în apropierea sfintelor sărbători în care Mîntuitorul Iisus Hristos a fost omorît, dar a înviat.

Zvonul are o forţă teribilă: vine peste tine ca un hoţ în miez de noapte. Nu-l vezi, nu-l auzi, nu are chip, nu are nume, dar creşte şi creşte şi devine încet, dar sigur vocea străzii, vocea sigură a mulţimii care este dispusă să facă totul. E dispusă să urmeze traseul pe care zvonul vrea să-l parcurgă. Zvonul vine ca o şuviţă de apă nevinovată, creşte şi se transformă

într-un pîrîiaş şi sfîrşeşte ca un fluviu gata să măture tot. Picătura devine un val uriaş şi înfricoşător.

Zvonul, cu cît este mai mic, mai nevinovat, cu atît poate deveni mai mare, mai puternic şi poate produce catastrofe greu de prevăzut. Cu cît are surse mai neclare, mai neverosimile, cu atît pare mai convingător şi e mai uşor de acceptat. Cu cît urmăreşte cauze mai bune, cu atît devine mai periculos. Zvonurile anunţate ca salvatoare se termină cu mari tragedii şi violenţe.

Zvonul care în primăvara anului 1903 a cuprins oraşul Chişinău avea toate aceste ingrediente şi anunţa un final tragic. Unui copil de pravoslavnici i s-a folosit sîngele, un copil de pravoslavnici a fost sacrificat de o comunitate de evrei în scop religios. Copilul, moartea, religia, sîngele, ritualul, sacrificiul... Cei doi dumnezei care se băteau de mii de ani aveau să dea acum bătălia finală şi să anunţe deznodămîntul în Kişnev, acel oraş aflat „la dracu-n praznic".

Lucrurile s-au înrăutăţit cînd a intrat în joc presa locală, al cărei ton era dat în acel moment de ziarul *Bessarabeţ* şi de al său lider de opinie Pavel Kruşevan (Păvălachi A. Cruşevanu), cu relaţii foarte bune la Petersburg, unde avea şi un ziar. Aici, în capitala de gubernie, conducea ziarul susţinut cu bani din capitala imperiului.

Se spunea despre faimosul Kruşevan că era un apropiat al cercurilor de putere de la Petersburg şi că slujea Ohrana cu mult devotament. Kruşevan devenise un jurnalist foarte influent în această parte de lume. Datele oficiale spun că el a publicat pentru prima dată volumul care avea să facă înconjurul lumii

şi să devină cartea de căpătîi a tuturor antisemiţilor şi conspiraţioniştilor: *Protocoalele Înţelepţilor Sionului.*

În acel moment, ceea ce fusese doar un zvon a devenit o „certitudine" confirmată de ziarul central şi susţinută de cel mai citit jurnalist. Cînd apare în ziar, un zvon devine ştire, iar forţa şi violenţa unei astfel de ştiri pot fi stăvilite doar de instituţiile abilitate ale statului.

Bessarabeţ şi Kruşevan nu s-au oprit însă aici, ci au început o adevărată campanie cu reportaje şi texte care puteau tulbura pînă şi cea mai lucidă minte a oraşului. Cu cîteva zile înainte de Paşte, cînd toţi creştinii se pregăteau de sărbătoare, în oraş se instaurase frica şi furia. Iar toropeala nu anunţa nimic bun.

Familia Kalminovici se trezise foarte devreme după Sabat şi fiecare îşi vedea de treburile lui prin casă. Tatăl, un domn bine făcut, cu ochi aspri, barbă mare şi părul încărunţit înainte de vreme, îşi pusese pe cap o şapcă rusească, pregătindu-se să iasă din casă. Mama trebăluia ca de obicei: nu se ştie niciodată exact ce face o mamă, dar face aproape totul, ocupîndu-se de lucruri într-o ordine numai de ea înţeleasă. Cei doi copii, Sara, mai mică, şi Aaron, care de mult nu mai mergeau la *ţadic* şi vizitau tot mai rar sinagoga, se învîrteau prin casă. Acum frecventau una dintre şcolile bune din oraş, pentru că tatăl lor îşi pusese în cap să-i dea la studii înalte.

În timp ce tatăl ieşea pe uşă, din stradă se auzi urletul poliţistului de cartier, pe care îl cunoştea toată lumea. Toţi s-au mirat, pentru că poliţistul nu avea obiceiul să vină în cartier duminica. Şi, oricum, un

polițist nu putea aduce nimic bun, mai ales în zi de duminică. Tonul și urletele lui cu atît mai mult nu aveau cum să prevestească ceva bun.

— *Jidî*, azi să nu ieșiți din casă! Să stați închiși în casă și să nu scoateți un sunet! a urlat polițistul de mai multe ori, trecînd și pe lîngă casa lor.

— *Azoh 'n vei!* zise mama lor din obișnuință. Oare ce s-a întîmplat? comentă ea și în rusă, deschizînd ușa, dar polițistul deja plecase.

Auzi numai vocea bărbatului care strecură printre dinți singurul blestem pe care-l spunea în asemenea cazuri: *Ștob tî zdoh!* Un blestem cunoscut în acea vreme de toate națiile din mahala. Moldovenii spuneau și ei simplu: *Să zdohnești!* Sau, mai amplu, creștinește: *Să dea Dumnezeu să zdohnești!*

Tatăl l-a chemat pe Aaron afară și i-a dat indicații precise pe un ton sever:

— Azi nu vă depărtați de casă. Vedeți că au înnebunit toți. Să stăm prin preajmă pînă se liniștesc apele. Dacă sînt probleme, fugiți în casă. Dacă lucrurile sînt grave, fugiți la medicul Sluțki, în adăpost, el o să vă primească și lui nu are ce să i se întîmple! Ai înțeles? Și răspunzi de sora ta. Nu o lași să plece nicăieri, că ea una-două pleacă din cartier.

Aaron nu mai era copil de mult, devenea pe zi ce trecea un adolescent maturizat prea repede, avînd deja corpul unui bărbat tînăr și o minte sprintenă, și a înțeles repede că vorbele tatălui nu erau dintre cele obișnuite, așa că nu a comentat și a dat afirmativ din cap.

Dimineața aceea, dincolo de avertismentul neobișnuit al polițistului, nu prevestea nimic. Părea o dimineață normală, liniștită. Dar, cum se spune, era doar liniștea dinaintea furtunii.

Peste cîteva ore, în capătul străzii se auziră urlete și zgomote ciudate. Zgomotul de geamuri sparte amestecat cu țipete puse capăt liniștii de zi de sărbătoare. Tatăl ieși împreună cu Aaron și văzură o gloată de oameni care spărgeau cu bîte geamurile și ușile dughenei alăturate, iar din curte se auzeau o mulțime de strigăte.

— Intrați în casă și pregătiți-vă să fugiți la medic. Doar acolo puteți fi în siguranță, a spus tatăl îngrijorat.

— Și tu rămîi singur aici? Stau și eu să te ajut, i-a replicat Aaron hotărît.

— Aici eu decid, nu comentăm cine ce face. Faci ce spun. Acum intri și te pregătești de fugă dacă vor să intre în casă. Ieșiți prin spate și prin curte în caz de ceva, să nu vă vadă, a pus tatăl capăt discuției, în timp ce gloata se apropia de casa lor.

Tatăl familiei Kalminovici încă spera că valul va trece și se vor alege doar cu cîteva geamuri sparte și poate cu cîteva vînătăi. Nu avea de unde să știe că gloata era pregătită să facă lucruri pe care nu le mai văzuseră niciodată pe aici.

Orașul era liber, poliția și jandarmeria erau plecate nu se știe unde. Și aveau să dispară din oraș cîteva zile lungi.

Picăturile deveniseră fluviu și acum se apropia valul cel mare.

Furia intrase în oameni și venise ziua în care această furie avea să explodeze. Gloata turbată s-a aruncat asupra acestor amărîți pentru a răzbuna toată istoria creștinătății și toate necazurile venite de la *jidî*, așa cum pricepuse din textele lui Krușevan.

În timp ce Aaron și Sara se pregăteau să fugă împreună cu mama lor prin curtea din spate, ca să ajungă la familia Sluțki pentru a fi în siguranță, l-au văzut pe tatăl lor în genunchi, lovit cu bestialitate de cîțiva inși din mulțime. În timp ce alergau, au auzit cum sînt sfărîmate geamurile și ușile. Au mai auzit un ultim strigăt disperat al omului îngenuncheat în fața gloatei dezlănțuite:

— Nu vă atingeți de copii!

Aceea avea să fie ultima imagine pe care au văzut-o cei doi copii. Acela avea să fie ultimul strigăt sfîșietor auzit. Un sentiment straniu de ură și dorință de răzbunare îi cuprinse și îi făcu să uite de frică pentru un moment. Se spune că există cîteva instincte primare care se mențin toată viața: foamea, setea, sexul și răzbunarea.

În ziua aceea au decis că nu vor să mai treacă niciodată prin așa ceva și că vor alege o cu totul altă cale. Au hotărît că nu vor îngenunchea asemenea tatălui lor. Au înțeles că drumul lor era diferit de cel al părinților și că ei vor răspunde altfel acestor violențe. Nu știau ce cale vor alege, unde-i va duce soarta, dar știau că vor reacționa diferit la asemenea drame. Deocamdată știau cu siguranță un lucru: nu mai erau dispuși să accepte situația.

În acea zi, cei doi copii au devenit alți oameni. Au devenit nu doar maturi, ci s-au transformat în ceva diferit, care avea să se vadă mult mai tîrziu.

Acea zi tulburătoare și tragică de primăvară a fost lungă, la fel ca vara fierbinte care se anunța. În urma evenimentului teribil avea să vină la Chișinău multă lume. Toată presa internațională avea să dedice primele pagini orașului Kișnev, care devenise brusc centrul lumii.

Tot atunci avea să sosească la Chişinău faimosul Haim Nahman Bialik, care va descrie poate cel mai bine pogromul. Acest prim pogrom cunoscut la nivel global. Bialik şi-a intitulat poemul *Oraşul măcelului*.

Du-te în oraşul măcelului şi intră în curţile sale,
Să vezi sîngele cu ochii tăi şi să-l pipăi pe garduri cu mîinile tale,
Să-l pipăi pe copaci şi pe pietre şi pe tencuiala zidurilor,
Este sîngele închegat, unit cu creierii zburaţi ai martirilor.
Şi de acolo ai ajuns la ruine şi ai sărit peste gropi şi pietre
Şi ai trecut pe lîngă ziduri dărîmate şi pe lîngă sfărîmate vetre,
În locul cel mai distrus, cu gropile lărgite,
Întunericul pietrei negre şi goliciunea cărămizii arse, murdărite,
Care arată cicatrici deschise peste răni grave, înnegrite,
Ce nu mai pot fi vindecate, lecuite.
Iar picioarele tale s-au scufundat între pene risipite şi s-au lovit de metal făcut bucăţi,
De cioburi, sfărîmături aruncate, rupturi de cărţi.
Vezi chin şi suferinţe, distrugere totală, lume sfărîmată
Şi nu vei putea să suporţi, vei pleca de-acolo de îndată.
Şi au înflorit salcîmii şi mirosul florilor lor
Îl simţi ca un miros de sînge, îngrozitor.
.....
Pentru că Dumnezeu primăvara şi măcelul împreună le-a chemat,
Soarele a strălucit, salcîmul a înflorit, ucigaşul a înjunghiat.
Şi ai fugit şi ai venit în curte, iar în curte este un dîmb rău,
Dîmb pe care au fost decapitaţi doi: evreul şi cîinele său.
O secure le-a tăiat capetele şi apoi i-au azvîrlit la gunoi,

Şi în seara măcelului porcii le-au scormonit trupurile şi
le-au rostogolit în noroi.
Mîine va ploua şi apa îi va tîrî în pustiu, în zăvoaie
Şi sîngele lor nu va mai striga din gunoaie,
Căci în adîncuri vor creşte spini, ciulini fără rost
Şi totul va reveni ca înainte, aşa cum a fost.

Casa nr. 13

Atrocităţile de la Chişinău sînt consecinţa directă a propovăduirii violenţei şi minciunii, pe care guvernul rus o promovează într-o atmosferă tensionată şi o face cu insistenţă.

Lev Nikolaevici Tolstoi

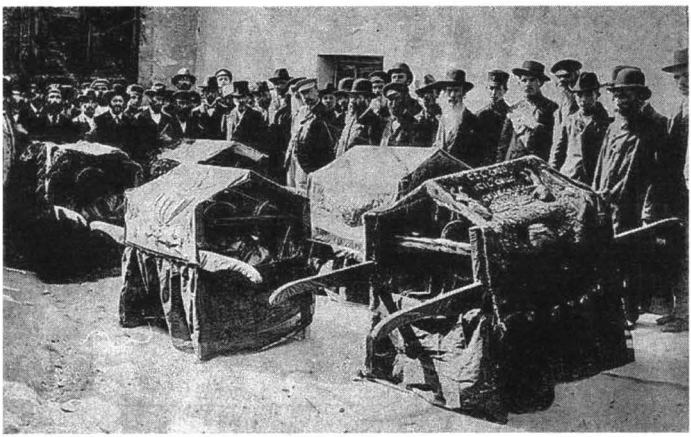

Vladimir Galaktionovici se așeză la masa din colțul sufrageriei, locul unde-și savura ceaiul, și începu să citească presa. Rugase să i se aducă toate ziarele din ultimele zile, pentru că veștile care veneau din capitala guberniei Basarabia îl îngrijorau foarte mult. Voia să știe absolut toate amănuntele acelui eveniment.

Dacă astfel de crime se pot întîmpla în țara noastră, se gîndea el, atunci totul e pierdut. Trebuie făcut ceva. Trebuia să ia legătura urgent cu Lev Nikolaevici, trebuia să se consulte cu el și să ia împreună o decizie, să organizeze un protest.

Vladimir Galaktionovici răsfoi în grabă mai multe ziare centrale rusești, oprindu-se doar la materialele care aveau legătură cu evenimentele de la Chișinău. Presa centrală însă tăcea și era foarte discretă, așa cum era de așteptat, lucru care îl neliniști și mai mult.

— Trebuie făcut ceva, așa nu se mai poate. Toată presa occidentală scrie despre ce se întîmplă la Chișinău și doar în capitala imperiului nimeni nu știe nimic, spuse aspru Vladimir Galaktionovici, în timp ce soția îi mai turna puțin ceai din samovar. Va trebui să merg la Chișinău cît mai repede posibil. Trebuie să văd cu ochii mei și să scriu despre asta, continuă puțin îngîndurat, știind cît de greu îi va fi să facă documentarea și călătoria. Trebuie să luăm măsuri, să protestăm... Trebuie neapărat să-i scriu lui Lev Nikolaevici...

Soția îl privi îngrijorată și zise oftînd:

— N-ai ieșit bine dintr-un scandal și vrei să intri în altul? Ții neapărat să fii arestat? Nu uita că tu nu ești Lev Nikolaevici. El își permite să scrie și să spună ce vrea, oricum nu i se va întîmpla nimic. El este Tolstoi și puterea nu se va atinge de un fir de păr din capul

lui. Pe cînd tu eşti doar Korolenko, îşi continuă ea dojeneala pe un ton îngrijorat, dar nu aspru. Plînge Siberia după tine.

Ultima frază o rosti în şoaptă, temîndu-se că asta chiar s-ar putea întîmpla. Ştia însă bine că mustrările ei nu au asupra lui Vladimir Galaktionovici nici un efect. Ştia bine cum încep şi cum se termină toate.

În urmă un an nu a fost la fel? La iniţiativa lui Vladimir Galaktionovici Korolenko, la Sankt-Petersburg avuseseră loc polemici aprinse, în care Korolenko le luase apărarea participanţilor la revoltele ţărăneşti din gubernia Poltava. Tot el iniţiase un protest împotriva legii care prevedea condamnarea la moarte. În acest protest a fost sprijinit chiar de Lev Tolstoi, care susţinea că textul lui Korolenko trebuie să fie editat şi citit de toţi cetăţenii Rusiei.

N-a trecut mult timp şi a izbucnit un alt mare scandal în care numele lui a apărut pe prima pagină a ziarelor centrale. După „afacerea Poltava" şi „afacerea condamnaţilor la moarte" a urmat „incidentul de la Academie".

Vladimir Galaktionovici Korolenko şi Anton Pavlovici Cehov şi-au dat demisia din Academie în semn de protest faţă de intervenţia ţarului, care ceruse anularea deciziei de primire în Academie a scriitorului Maxim Gorki.

Aici a început un alt mare tărăboi. Soţia lui ştia prea bine că în momentul în care ajungi să intri în conflict cu ţarul Rusiei toate uşile ţi se închid şi devii un paria. Cum spun ruşii: *izgoi*. *Izgoi* înseamnă un exclus social.

Dar, după atîţia ani de căsnicie cu Vladimir Galaktionovici, ea ştia că nimic nu-l va opri să-şi pună

în practică decizia. Ei nu-i mai rămînea decît să se împace cu gîndul şi să-l ajute să „reducă pierderile", cum zicea ea.

Vladimir Galaktionovici era un intelectual cu faimă în mediile literare şi jurnalistice. Chiar dacă venise în capitala imperiului doar de cîţiva ani, talentul şi incisivitatea lui erau bine cunoscute în mediile intelectuale din Rusia. După venirea la Petersburg şi apropierea de marii scriitori ai vremii, acţiunile şi textele lui au căpătat un caracter şi mai polemic. Nu scria mult, însă fiecare text al său devenea automat unul de referinţă, stîrnind valuri de polemici. Ştia foarte bine să aleagă cele mai sensibile şi mai dureroase subiecte ale imperiului. Ştia să atingă coarda lumii progresiste, să irite lumea conservatoare şi să înfurie puterea. Nimic din ce făcea nu trecea neobservat şi nu rămînea nepedepsit.

Treptat, activitatea lui a depăşit zona literaturii şi a jurnalismului, iar acţiunile sale au ajuns să fie percepute ca nişte acţiuni politice, astfel încît Korolenko a ajuns pe lista neagră a organelor puterii.

După ce bău ceaiul, înainte să iasă din casă şi să meargă la redacţie, a decis să-i scrie o scrisoare lui Lev Nikolaevici, în care să-l anunţe că a hotărît să plece la Chişinău pentru a vedea cu ochii lui „grozăvia măcelului", pentru a se documenta şi a face un material prin care să depună mărturie. Scrierea răvaşului i-a luat foarte puţin timp, fiind foarte succint. Nu voia să-l deranjeze pe Lev Nikolaevici, ci avea mai degrabă nevoie de sprijin moral din partea unui om pe care-l preţuia nespus de mult.

În următoarele zile, lucrurile au intrat pe făgaşul obişnuit. Vladimir Galaktionovici voia să termine cît

mai repede *Însemnări şi povestiri*, cartea la care lucra. Munca de redactare îi lua destul de mult timp, aşa că „afacerea basarabeană" a rămas pe planul al doilea.

La începutul lunii mai a primit însă o scrisoare de la Lev Nikolaevici care l-a emoţionat şi l-a motivat să-şi organizeze plecarea la Chişinău. Scrisoarea lui Tolstoi relua de fapt o scrisoare adresată medicului Linetki Eduard Grigorevici care avea să apară în scurt timp, la 25 mai, şi în Statele Unite, în *The Journal*.

A doua zi, Vladimir Galaktionovici şi-a chemat cîţiva prieteni la un ceai şi le-a citit cu voce tare, cuprins de emoţie, scrisoarea semnată de omul de a cărui autoritate se temeau pînă şi cei din anturajul ţarului şi ţarul însuşi.

Stimate Vladimir Galaktionovici,

Am primit scrisoarea dumneavoastră. Am primit deja cîteva scrisori asemănătoare. Toţi cei care-mi scriu voiesc, ca şi dumneavoastră, să-mi exprim opinia în legătură cu evenimentele de la Chişinău. Mi se pare că în aceste mesaje există o oarecare neînţelegere. Se porneşte de la premisa că vocea mea are o anumită pondere şi de aceea mi se pretinde a formula o părere despre nelegiuirile de la Chişinău. Neînţelegerea constă în faptul că mi se solicită o atitudine de publicist, în timp ce eu sînt un om preocupat în întregime de o chestiune ce nu are nici o tangenţă cu evenimentele cotidiene: anume, de chestiunea religiosului şi de formele existenţiale ale acesteia. O pot face, am şi făcut asta. Pot să ilustrez o anume idee care mă frămîntă printr-un eveniment contemporan, dar să îmi exprim părerea despre orice întîmplare actuală, fie şi una foarte importantă, cum o fac

publiciștii, mă abțin, chiar dacă aș considera-o o necesitate. Dacă aș proceda astfel, mi-aș permite să scap opinii nechibzuite și vulgare, reiterînd ceea ce au exprimat alții anterior, și din acest motiv ceea ce se așteaptă de la mine și-ar pierde temeiul și orice importanță.

În privința atitudinii mele față de evrei și față de îngrozitorul eveniment de la Chișinău, aceasta ar fi trebuit să fie limpede pentru toți cei care sînt preocupați de concepția mea asupra lumii. Poziția pe care o am în raport cu evreii nu poate fi alta decît cea față de frații mei, pe care nu-i iubesc pentru că sînt evrei, ci pentru că și ei sînt ca ceilalți oameni, fii ai aceluiași tată – Dumnezeu, iar iubirea aceasta nu-mi solicită eforturi speciale, tocmai pentru că am întîlnit în viața mea și cunosc oameni minunați care-s evrei.

Prin urmare, opinia mea despre crima înfăptuită acolo este determinată, de la sine înțeles, de concepția mea religioasă. Neștiind încă îngrozitoarele amănunte, care s-au vădit apoi, de la prima știre de ziar am conștientizat oroarea celor întîmplate și am avut un apăsător sentiment de milă față de victimele nevinovate care au căzut jertfă în fața gloatei sălbăticite, uluire în fața acestor oameni care-și zic creștini, un sentiment de dezgust și scîrbă față de așa-zișii oameni instruiți care au instigat acea gloată și au încurajat-o și, mai ales, groază provocată de adevăratul vinovat al acelor crime: guvernul nostru, împreună cu clerul, care fanatizează și turmentează oamenii, și cu gașca războinică a funcționarilor lui. Atrocitățile de la Chișinău sînt consecința directă a propovăduirii violenței și minciunii de către guvernul rus, minciună promovată cu insistență într-o atmosferă tensionată.

Reacția guvernului la acele evenimente este o demonstrație în plus a egoismului său rudimentar; el nu se abține de la atrocități de orice fel cînd i se pare că există

acțiuni care-i subminează autoritatea și manifestă o indiferență desăvîrșită, aidoma celei arătate de guvernul turc față de decimarea armenilor, rămînînd imun la violențele cele mai inimaginabile, dacă acestea nu aduc atingere propriilor interese.

Asta-i tot ce aș putea spune despre situația de la Chișinău, dar sînt lucruri pe care le-am spus demult.

De m-ați întreba totuși cum trebuie să fie acțiunile evreilor, atunci răspunsul trebuie să decurgă din acea învățătură creștină pe care o studiez și încerc să o urmez. Evreilor, ca și tuturor celorlalți oameni, le este folositoare o regulă care e universală: să procedeze cu alții exact cum ar dori să li se întîmple lor și să lupte cu guvernul nu prin violență – acest privilegiu să-l acordăm guvernanților –, ci prin bunătatea vieții, care nu doar că exclude orice violență față de aproapele, ci se și detașează de orice participare la acte de violență în folosul intereselor proprii, de care se folosește guvernul. Asta-i tot ce am ținut să afirm pe seama îngrozitoarelor evenimente petrecute la Chișinău, lucrurile sînt vechi și bine cunoscute.

Lev Tolstoi

1903, 27 aprilie, Iasnaia Poleana

După citirea scrisorii, soția lui Korolenko a înțeles că nu mai există cale de întoarcere și, fără să mai comenteze, s-a apucat să-i pregătească bagajul.

Drumul spre Chișinău i se păru destul de anevoios. Cunoștea bine zonele din vestul imperiului, precum și pe cele din sud, însă niciodată nu ajunsese pînă în Basarabia, despre care avea o imagine confuză. Un amestec între o imagine idilică, romantică, și una întunecată, prăfuită, impusă în folclorul imperiului de

marele poet rus Aleksandr Puşkin, care fusese exilat aici.

Cu lira nordică, dînd glas pustietăţii,
Am poposit aici...

Îşi mai amintea:

Eu v-am uitat cu nordu-n ceaţă
Cu val de neguri şi curteni
Ca să-i trezesc în dimineaţă
Pe somnoroşii moldoveni.

Chiar dacă era deja seara tîrziu cînd a ajuns în oraş, era încă destul de cald. Clădirea gării, atît cît a putut vedea în întunericul care se aşternea peste oraş, era fumoasă şi bine întreţinută. Pe peron era aşteptat de unul dintre oamenii cu care luase legătura din timp. Cei doi s-au salutat scurt, au traversat incinta gării şi au ieşit în mica piaţă din faţă pentru a lua trăsura care-i aştepta. S-au urcat în ea şi au pornit spre hotelul Palas, unde Vladimir Galaktionovici Korolenko avea să fie cazat în cele cîteva zile de şedere în Chişinău. Drumul nu a fost lung, au urcat un mic deal, după care au intrat pe o stradă centrală largă, iar la un moment dat au oprit în faţa unei clădiri. Au coborît, au intrat în hotel, iar Vladimir Galaktionovici s-a înregistrat, şi-a luat cheia şi a urcat în cameră, nu înainte de a-şi lua rămas-bun de la însoţitorul său.

Se simţea obosit, aşa că, după ce şi-a desfăcut bagajul şi şi-a făcut tabieturile de seară, s-a culcat. Dimineaţă trebuia să se trezească devreme. Îl aşteptau

cîteva zile foarte aglomerate. Nu avea de gînd să petreacă în Chișinău mai mult de patru-cinci zile. Avea un program clar stabilit.

Vladimir Galaktionovici voia să vadă cu ochii lui ce s-a întîmplat și să vorbească cu oamenii locului. Era propria lui investigație asupra evenimentului și avea de gînd să discute cu cît mai multă lume. Avea o experiență bogată în acest domeniu.

Dimineață își bău liniștit cafeaua în cafeneaua de lîngă hotel și citi presa, care nu spunea mare lucru. Presa de provincie îi crea un sentiment confuz: îi displăcea într-o anumită măsură, dar o și simpatiza oarecum. Întotdeauna cînd călătorea prin orașele de provincie îl enervau la culme textele editorilor cînd venea vorba de teme importante și de relația cu puterea centrală. Era stilul pe care Vladimir Galaktionovici îl disprețuia profund: o supunere și o lingușire care săreau în ochi. La Petersburg și la Moscova aceste lucruri nu mai erau atît de evidente. Da, și acolo existau mulți asemenea oportuniști și lași, dar aveau alt stil. Oricum îi disprețuia pe toți la fel. În presa de provincie, spiritul critic era atrofiat aproape cu totul. Însă exista și ceva atractiv în ea, ceva ce el, ca om care se născuse și trăise mulți ani în orașele provinciale ale Rusiei, cunoștea prea bine. Era acel spirit local, acel tip de informație, de preocupări care nu ajungeau decît foarte rar în presa centrală. Trebuia să știi să le cauți și să le citești, pentru că te ajutau mult să înțelegi problemele locului.

În zilele acelea, în presă circulau tot felul de informații, una mai îngrijorătoare decît alta. Se spunea că un oarecare evreu l-a atacat pe Krușevan, jurnalistul

căruia i se atribuie un rol central în inflamarea spiritelor locale; se afirma chiar că ar fi fost rănit cu un cuţit. Iar rănitul Kruşevan, culmea ironiei şi groazei minţilor conspirative, ar fi ajuns pe mîinile unui doctor tot evreu, care, firește, îi pusese gînd rău. Totul părea la limita isteriei şi manipulării. Kruşevan ieşea cu o declaraţie dură care cerea condamnarea la moarte a celui care se presupunea că l-a atacat, pentru că nu atacase un simplu om, ci „un om de stat, un suveran, un luptător şi apărător al ideii de stat şi al legii". Toate acestea se petreceau la Petersburg, unde se refugiase Kruşevan.

Aceste texte aveau un efect pervers asupra populaţiei aflate într-o stare de nervozitate continuă în ultimele zile. Oamenii nu mai ştiau ce să creadă, ce era sigur şi ce nu era sigur.

Tot în acele zile, la Chişinău, un tînăr evreu care mergea paşnic pe străzile oraşului a fost atacat de cîţiva necunoscuţi, bătut şi înjunghiat. A scăpat cu viaţă ca prin minune. Despre el nu se scria nimic în presă, pentru că nu era „om de stat". La Chişinău însă aceste veşti circulau chiar mai repede decît dacă ar fi apărut în presă.

Oraşul era într-o tensiune vizibilă, cu toate că administraţia luase deja toate măsurile pentru a stopa orice formă de violenţă, garantînd populaţiei evreieşti că nu va fi supusă unui alt atac organizat şi că o va proteja. Se pare însă că încă nimeni nu se simţea protejat.

La ora stabilită, Vladimir Galaktionovici s-a întîlnit cu însoţitorul său şi s-au îndreptat spre locul faptei, ca să vadă şi să vorbească cu martorii şi victimele pogromului. Trecuseră deja două luni, însă urmele

erau vizibile chiar înainte de a ajunge în cartierul în care avusese loc măcelul.

Vladimir Galaktionovici își lua treaba în serios, încercînd să priceapă, să-și explice motivul acestei drame: ce-l face pe un om obișnuit să devină brusc o fiară care își omoară aproapele, pe omul de lîngă el, cu care a trăit pînă mai ieri în pace și bună înțelegere?

A început să se plimbe pe străzile unde avuseseră loc violențele și să discute cu evreii și creștinii care fuseseră martori la ele.

După mai multe discuții și investigații, Vladimir Galaktionovici a înțeles că pentru a înțelege mai bine proporțiile dramei trebuia să se concentreze pe Casa nr. 13, către care duceau multe fire ale mărturiilor. Se pare că această casă fusese un soi de „epicentru" al violenței.

Casa nr. 13 se afla în sectorul 4 al orașului, pe străduța Aziatskaia colț cu Stavriiskaia. Erau străzi mici și întortocheate, pe care nu le știau bine nici măcar birjarii, în mare parte evrei. Cînd îi întrebai de Casa nr. 13 și le spuneai locul, după ce se gîndeau puțin, ziceau: „Aaa, vreți la casa celor care au fost omorîți?". Oamenii identificau mai ușor locul astfel. În cîteva luni, acesta intrase în circuitul folcloric al orașului cu eticheta: casa în care au fost omorîți evreii.

Printre casele nu foarte arătoase din piatră acoperite cu țiglă de ceramică, ce aveau mici intrări laterale care duceau spre diverse curți ascunse undeva în spate, se vedea Casa nr. 13. Se afla în colțul străzii și ieșea în evidență, chiar dacă era o casă obișnuită.

Casa părea părăsită, fără stăpîn. Părea deja moartă. Urmele pogromului erau peste tot, ca niște răni care

nu pot fi șterse: geamuri sparte, uși și ferestre scoase din țîțîni, mobilă aruncată peste tot, ruptă în bucăți, și multă veselă făcută țăndări. Toate acestea spuneau că aici s-au dat lupte deloc ușoare și că, dacă piatra și lemnul arătau așa, cu siguranță locatarii au avut enorm de suferit în urma valului de violență care s-a abătut asupra casei.

Korolenko a observat în curte niște pete de culoare închisă, vișinii, care arătau că și aici locatarii îndurase-ră multe, poate chiar mai multe decît în casă. Erau urme de sînge.

— Aici a murit Grinșpun, îi arătă o martoră cu glasul tremurînd – era o fată, o copilă de 12-14 ani. A venit în fugă dintr-acolo, arătă spre curtea vecină, s-a împiedicat și a căzut aici, unde a și fost omorît. Exact aici, spuse ea, indicînd locul unde se vedea o pată mare de sînge care devenise aproape neagră.

— Cine era el? El era Sticlarul despre care am auzit? întrebă Korolenko.

— Da, da, el era...

În casă, urmele urgiei erau și mai vizibile. Dacă în curte și în exteriorul casei „rănile" clădirii arătau intensitatea violenței prin felul în care fuseseră sparte și rupte ușile și ferestrele, înăuntru totul devenea mai înfricoșător. Se vedea furia celor care intraseră în casă: totul era sfîșiat și distrus, de la covoare și draperii pînă la tapetul de pe pereți. Urmele din interior erau cu adevărat cutremurătoare, poate și pentru că erau în spațiul intim, privat al locatarilor.

În Casa nr. 13 locuiau opt familii de evrei, în total vreo 45 de persoane, între care și destui copii. Stăpînul casei, care avea și o dugheană modestă în oraș, era

Movșa Maklin. Toate afacerile pe care le avea Movșa îi aduceau un venit de 1.500 de ruble pe an. El însă nu stătea în casă. Stătea în schimb una dintre fiicele lui, împreună cu soțul și copiii.

Aici locuiau oameni diferiți.

Navtula Serebrenik avea o prăvălie mică pe colț. A rămas fără nimic.

Berlațki avea o galanterie mică. Venitul lui nu depășea 48 de ruble pe lună.

Nisenzon, un alt locatar, era contabil pentru mai multe prăvălii din zonă și cîștiga lunar 30 de ruble.

Movșa Paskar era un tîrgoveț al cărui venit lunar nu depășea 35 de ruble.

Mai locuiau aici Itik Ghervit, care avea o slujbă măruntă în spital, Movșa Turkenit, care avea un mic atelier de reparații, Basea Barabaș, care comercializa carne. Și Grișpun Sticlarul stătea în Casa nr. 13.

Vladimir Galaktionovici și-a notat fiecare informație pe care a primit-o și a înțeles rapid că locatarii nu dețineau mari averi, ca să fie considerați „cei care sug sîngele poporului creștin". Erau mici comercianți, unii chiar amărîți, care-și întreținеau cu greu familia. Atît. Doar că s-au aflat în calea valului și răzbunarea și ura au căzut pe ei. Niște țapi ispășitori.

Din spusele martorilor, pe Vladimir Galaktionovici l-a frapat faptul că în ziua în care a început pogromul, 6 aprilie, de sfintele sărbători ale Paștelui creștin, polițistul care se ocupa de acest sector a venit și i-a amenințat:

— *Jidî*, azi să nu ieșiți din casă! Să stați închiși în casă și să nu scoateți un sunet!

Cei de aici îl cunoşteau bine pe poliţist şi ştiau că un astfel de avertisment nu e aruncat aiurea. Aşa că s-au executat. Însă nimeni nu ştia dacă poliţistul fusese informat şi ştia ce se va petrece sau a fost o pură întîmplare. O făcuse pentru că voia să-i protejeze sau doar să-i ameninţe? Sau pur şi simplu pentru că era sărbătoare şi nu avea chef să se plimbe prin mahalale, ci voia să petreacă cu familia şi prietenii? Indiferent de motivul lui, mai toţi au confirmat faptul.

Însă, cînd a început tămbălăul şi gloata furioasă s-a pornit să atace casele şi oamenii, totul a scăpat de sub control. Şi, cel mai interesant, poliţia, jandarmii şi toată administraţia au dispărut. Şi nu doar în ziua aceea, ci cîteva zile la rînd oraşul a rămas în mîinile mulţimii furioase şi violente.

Korolenko îşi nota toate detaliile şi a înţeles repede că evenimentele nu s-au derulat întîmplător.

Meer Vaisman şi familia lui s-au ascuns la vecinul moldovean, dar soţia acestuia le-a spus că, dacă nu pleacă, cei de afară i-au ameninţat că-i omoară şi pe ei. Au ieşit, au încercat să fugă şi mai ales să-i protejeze pe cei mici. „Dar au intrat moldovenii cu bîte şi au început să ne bată." După care, zice Vaisman, nu-şi mai aminteşte nimic. Îşi aduce aminte doar că s-a trezit în spital şi primul lucru a fost să strige disperat după copiii lui: era îngrozit că şi-a pierdut copiii.

Un altul povesteşte, îşi notează Korolenko, că spre orele 11 a apărut în cartier o mulţime furioasă de peste 50 de persoane. Erau amestecaţi: ruşi, moldoveni, polonezi. Printre ei i-a văzut şi pe vecinii lui moldoveni, cu care se cunoştea de mic. Unul dintre

ei i-a spus: „Dă-ne 30 de ruble dacă vrei să nu te omorîm!". El a dat cele 30 de ruble şi a avut timp doar să fugă, căci în cîteva minute totul a fost pus la pămînt şi toţi cei rămaşi au fost luaţi la bătaie cu bîtele.

Gloata s-a îndreptat spre Casa nr. 13, unde a început prăpădul. Zgomotul de vase sparte, de mobilă ruptă, de sticlă sfărîmată amestecat cu urletele de groază şi de durere ale oamenilor loviţi fără pic de milă...

Korolenko a notat şi cîteva cazuri deosebite. Gloata din stradă a blocat trecerea unei femei cu un copil sugar. Femeia era disperată şi abia cînd un creştin i-a luat copilul în braţe a fost lăsată să treacă fără să fie bătută.

Atunci a trecut pe stradă şi un preot. Mamele evreice disperate au început să ceară ajutor, sperînd că mulţimea îi va da ascultare. Preotul, bine intenţionat, a încercat să apere femeile, explicînd mulţimii că ceea ce face nu e creştinesc. Însă gloata a urlat la el şi preotul a fugit. Iată două cazuri, consemnează Vladimir Galaktionovici, în care oamenii s-au implicat, însă foarte puţin. Ei nu sînt eroi, din păcate.

În Casa nr. 13, dintre cei 45 de locatari, vreo opt erau bărbaţi, iar restul, femei şi copii lipsiţi de apărare. Aşa că ceea ce a urmat nu a fost o luptă cinstită, ci un adevărat măcel. Acest lucru se vede foarte bine în interiorul casei.

Grinşpun Sticlarul a fugit cu soţia şi copiii în sarailul din curte. A încercat să se adăpostească acolo, gîndindu-se că va scăpa de furia gloatei turbate. Însă nu a fost să fie. Un om din mulţime a scos cuţitul şi l-a înfipt în bietul Grinşpun. Acest prim cuţit înfipt în

corpul Sticlarului se afla în mîna vecinului moldovean pe care îl cunoștea de mic.

— Era chiar vecinul vostru? a întrebat-o Vladimir Galaktionovici pe văduvă, pentru a fi sigur că înțelegea exact cum s-au desfășurat lucrurile, sperînd că cel care lovise cu cuțitul era un bandit, un hoț, un pușcăriaș venit din fundul Siberiei sau Turciei.

Vladimir Galaktionovici spera să găsească alte cauze ale acestei violențe inumane.

— Da, era vecinul nostru cu care ne știm de o viață și căruia i-am ținut în brațe copilul de nenumărate ori, a zis văduva lui Grinșpun, începînd să plîngă înfundat.

Vladimir Galaktionovici a mai mers pe străzile Chișinăului mult timp, încercînd să se liniștească. Era prea tulburat. Nu putea înțelege cum era posibilă o asemenea violență.

Spre seară a vizitat o familie de evrei cu care dorea să ia cina. Tîrziu în noapte a ascultat un cîntec și cu greu și-a stăpînit lacrimile.

Vi mentshn zol zikh eyn zel mazl
Zer loikhn zer yuddn zer gik
E nasah vol zeys oyf dos mazl
Ken mumer nit habn zurik
Oy, vu nemt men a bisele,
Khotsh nor a bisele mazl, a bisele glik?
Oy, vu nemt men a bisele Khotsh nor a bisele mazl, a bisele glik?

Oy, vu nemt men a bisele,
Khotsh nor a bisele mazl, a bisele glik?
Oy, vu nemt men a bisele
Khotsh nor a bisele mazl, a bisele glik?

Oy, vu nemt men a bisele mazl, a bisele glik?
Oy, vu nemt men a bisele mazl, a bisele glik?
Oy, vu nemt men a bisele mazl, a bisele glik?

De unde să iau fericire,
Norocu-i alături, aici,
Roteşte-te roată, oprire...
Ce-a fost nu se-ntoarce pe veci,
Noi vrem fericire, noi vrem fericire
Şi-o pierdem acuma pe veci.

Noi plîngem şi rîdem întruna
Odată veniţi pe pămînt,
De unde să iau fericire puţină,
Se pierde şi nu am avînt.

Mereu după rai noi tot mergem,
Mereu fericirea visăm,
Prea des fericirea noi pierdem
O prindem şi iar o uităm.

Noi vrem fericire, noi vrem fericire
Şi-o pierdem acuma pe veci,
De unde să iau fericire
În ţara-nghe̦ţată pe veci?

Agentul K. la Chișinău

Căci nu este nimic ascuns care nu va fi descoperit și nimic tăinuit care nu va ieși la lumină.

Marcu 4:22

După ce citi presa şi termină de sorbit ceaiul, se ridică să plece. La ieşire se mai uită o dată în oglindă, îşi aşeză atent pălăria şi ieşi în stradă. Îi plăcea ca în zilele de primăvară să facă o mică plimbare pentru a se menţine în formă. La Berlin erau primele zile cu adevărat însorite, aşa că domnul K. nu a pierdut ocazia şi a profitat de vreme.

Nu avea prea mult de mers. De la hotel pînă la restaurantul la care avea întîlnire făcea vreo douăzeci de minute fără să se grăbească prea mult. În acele prime zile cu soare după o iarnă mohorîtă, Berlinul arăta cu totul altfel. Şi oamenii parcă începeau să fie mai veseli, mai binedispuşi. Din păcate, domnul K. nu avea multe motive de bucurie. Citise cu atenţie presa din ultimele zile şi veştile care veneau dinspre Rusia îl îngrijorau destul de mult. În presa europeană, mai ales în cea anglo-saxonă, erau zilnic reportaje şi texte care condamnau ceea ce se întîmplase în Imperiul Rus. Părea să fie un eveniment fără precedent, care tulburase foarte tare lucrurile în imperiu. Imaginea Rusiei şi cea a ţarului aveau enorm de suferit.

Domnul K. a avut cîteva zile foarte aglomerate ca urmare a acestui eveniment nespus de complicat şi de tragic. Însă nu primise de acasă nici o misiune în această privinţă, aşa că deocamdată era în expectativă. Se întîlnea doar cu oamenii de la care putea afla lucruri noi sau cu care putea povesti şi analiza situaţia. Domnul K. era aproape convins că următoarea lui misiune va fi legată de acest caz. Avea toate calităţile şi dispunea de tot angrenajul necesar pentru a se ocupa de el.

Domnul K. a intrat în restaurant, s-a dus spre masa rezervată cu o zi înainte şi s-a aşezat comod. Era o

masă aflată într-un colţ ferit de ochii celorlalţi clienţi. Ajunsese cu cîteva minute mai devreme. Meseria nu-i permitea să întîrzie, iar la astfel de întîlniri venea cu două-trei minute mai repede pentru a fi deja instalat la masă cînd ajungea omul de legătură de la Petersburg. Abia se aşezase şi omul de legătură apăru. Se salutară respectuos, dînd din cap, îşi strînseră mîna şi se prezentară.

— Ivan Beniaminovici Evseev, rosti omul de legătură, un bărbat mult mai tînăr, dar care avea un ton ferm.

— Aleksei Isakovici K., răspunse domnul K. cu o voce calmă şi îi făcu semn lui Evseev să ia loc.

Ivan Beniaminovici Evseev, care tocmai sosise de la Petersburg special pentru a se întîlni cu Aleksei Isakovici, ştia bine cine este acesta, căci despre el circulau cele mai fabuloase poveşti în Ohrana ţaristă. Aleksei Isakovici era un adevărat mit şi era considerat unul dintre cele mai bune produse ale spionajului rusesc. Nu exista nici o zonă de interes pentru Imperiul Rus în care el să nu fi fost trimis cu o misiune specială. Activase cu succes atît pe teritoriul imperiului, cît şi în afara lui. Era trimis în zonele de risc maxim sau i se încredinţau problemele cele mai dificile. Era un specialist de vîrf din echipa numită „soluţia ultimă". Aceste echipe care activau pe lîngă diverse departamente erau formate din oameni foarte bine pregătiţi şi devotaţi, la care anturajul ţarului apela pentru a rezolva problemele pentru care nimeni nu avea soluţie. Erau „soluţia ultimă în cazurile excepţionale". Iar cei din Ohrana erau consideraţi vîrful de lance, cei mai buni din tot ce avea imperiul mai bun.

Agentul K. avea o faimă cum puțini din departamentul său mai avuseseră. În ultima perioadă i se dăduse sarcina de a se infiltra în mișcările radicale ale eserilor pentru a disloca din interior toate organizațiile lor teroriste. Ultimii ani și-i petrecuse mai mult în Europa, în orașele unde se aflau în exil cei mai importanți lideri ai acestor grupări.

Aleksei Isakovici era conștient de valoarea lui, dar nu arăta asta. Pentru el nu era un motiv de orgoliu sau de mîndrie, ci mai degrabă o chesiune de onoare și de responsabilitate. Își privea meseria ca pe o mare onoare și ca pe o obligație pe care trebuia să o îndeplinească. Era gata să meargă pînă la sacrificiu. Abilitățile pe care le avea, educația și capacitatea de muncă le vedea mai degrabă ca pe niște instrumente necesare decît ca pe ceva excepțional și superior. Mai ales că era conștient și de capacitățile intelectuale și organizatorice ale dușmanilor statului pe care-l slujea. El gîndea și acționa ca un profesionist al breslei și ca un produs de lux al imperiului.

Pentru el, munca pe care o făcea pentru stat nu era o simplă slujbă. Venea dintr-o familie cu o lungă tradiție de funcționari în administrația statului și fusese agent special în organul de securitate al țarului. Lui Aleksei Isakovici K. îi plăcea să creadă că se trage dintr-o familie care făcuse parte din primul organ de protecție a țarului, instituit de Ivan cel Groaznic. Era vorba de faimoasa *opricinina*, care ajunsese să fie un adevărat coșmar pentru boierii vremii, dar mai ales pentru dușmanii statului. El se considera un descendent al acestei instituții de putere subordonate direct

ţarului, un *opricinik* pursînge. Acum nu-l mai protejau pe ţar, ci imperiul; erau cei mai temuţi cîini de pază ai acestuia.

Existau multe interpretări cu privire la *opricinina*, la ceea ce a însemnat acel organ de putere al lui Ivan cel Groaznic. Aleksei Isakovici ştia că fusese vital şi salvator pentru Rusia. Dacă nu ar fi existat *opricinina*, nu ar fi existat Imperiul Rus. Doar ei, *opricinicii*, reuşiseră să subordoneze interesele divergente ale diverşilor cneji şi boieri ruşi, să-i supună unei singure forţe care avea să devină puterea ţarului ce urma să făurească primul imperiu rus. Munca lor în asta consta de fapt. Chiar dacă de-a lungul timpului organizaţia a luat diferite nume şi forme – Opricinina, Cancelaria de taină sau Ohrana –, ea lupta pentru păstrarea unităţii puterii în jurul ţarului.

În Rusia, grupurile de boieri sau de aristocraţi aveau interese diferite, după care au apărut grupuri financiare şi industriale cu diverse interese. *Opricinicii* trebuiau să vegheze ca aceste interese divergente să nu ducă la distrugerea unităţii imperiului.

Ţarul nu era un om în carne şi oase pentru ei, ci un simbol al unităţii, al esenţei puterii politice ruse. Aleksei Ivanovici ştia bine că grupurile de interese sînt în continuă schimbare, într-un permanent conflict, că ţarii, politicienii se schimbă, însă puterea Rusiei trebuie să rămînă intactă şi unitară. Iar rolul lor era să protejeze această putere.

Agentul K., ca *opricinik* de elită, ştia un lucru: Imperiul Rus nu se va destrăma din cauza războaielor, a dispariţiei vreunei dinastii de ţari etc., ci în momentul în care *opricinicii* nu îşi vor mai îndeplini datoria

de protectori ai unității puterii. „Atunci cînd și noi ne vom împărți în diverse grupuri cu interese personale", spunea el, „imperiul se va nărui. Noi trebuie să avem un singur scop: să descoperim și să distrugem dușmanul care uzurpă unitatea puterii statului rus". Iar marele dușman al Rusiei, credea cu convingere Aleksei Isakovici, nu se afla în afara granițelor, ci în interior. Iar evenimentele de la începutul secolului XX păreau să-i dea dreptate agentului K., unul dintre cei mai buni *opricinici* de viță nouă ai Imperiului Rus. Vedea cum o generație de tineri vrea să arunce în aer imperiul pe care el îl slujea cu devotament. Vedea cum în sînul imperiului se naște un dușman mai puternic, mai organizat și mai instruit chiar decît elita pe care o reprezenta. Și pentru prima oară avea îndoieli.

— Aleksei Isakovici, am onoarea să vă aduc de la Sankt-Petersburg dosarul cu informațiile legate de noua misiune care vi se încredințează, spuse pe un ton scăzut Evseev. Aici aveți tot ce este necesar. Am fost trimis să vă spun personal că e mare nevoie de dumneavoastră în acest caz.

— Vă mulțumesc, Ivan Beniaminovici. Transmiteți la Petersburg că voi intra în acțiune de săptămîna asta și îi voi ține la curent cu evoluția cazului.

După doar cîteva zile, agentul K., un nume conspirativ pe care-l folosea în diverse situații, era deja la Chișinău. Pe masa hotelului Londra din centrul capitalei guberniei Basarabia se afla un dosar mare pe care scria „Kișineovskoe Delo". Aleksei Isakovici avusese destul timp să răsfoiască întregul dosar pe care-l primise de la Petersburg. Acest material stufos nu-i aducea prea multe informații noi. Singurele noutăți

erau legate de anumiţi oameni pe care agentul nu avea de unde să-i ştie. Însă treaba lui nu era să colecteze material legat de evenimentul în sine, de oamenii implicaţi direct, deşi trebuia să ştie şi asta pentru a putea analiza problema cu acurateţe. El venise cu un scop bine stabilit: să facă un raport despre cauzele şi efectele unui astfel de fenomen social şi politic asupra puterii ruse în ansamblul ei. Iar pentru acest tip de analiză e nevoie de mai mult timp, de o înţelegere mai bună a contextului şi mai ales de căutarea rădăcinii problemelor dincolo de aparenţele înşelătoare. El trebuia să analizeze gradul de risc al unor astfel de mişcări şi dacă ele pot deveni un duşman intern real al Imperiului Rus.

Agentul K. a fost ales pentru această misiune şi pentru că mulţi legau mişcările antisemite de explozia mişcărilor socialiste şi revoluţionare în care tinerii comunităţii evreieşti erau implicaţi, iar K. era omul care cunoştea toate dedesubturile lor.

Orice idee europeană, odată adusă în Rusia, capătă proporţii şi forme de neimaginat, iar ceea ce în Europa este un soi de proiecţie posibilă în Rusia devine ceva providenţial, îi plăcea lui Aleksei Isakovici să spună. Pasiunea cu care o parte a intelighenţiei ruse îmbrăţişase socialismul revoluţionar nu numai că te punea pe gînduri, ci uneori te înfricoşa. Atîta devotament, atîta sacrificiu şi atîta patimă nu mai existaseră niciodată în alte grupări politice.

Mai avea o vorbă pe care o repeta deseori: intelighenţia rusă aşteaptă revoluţia aşa cum îl aşteaptă prorocii evrei pe Mesia, dar cu mai multă pasiune şi convingere.

Agentul K se hotărî să comande o prăjitură şi un ceai. Ceru o prăjitură şi se trezi brusc intrat într-o conversaţie neplanificată:

— Să înţeleg că veniţi de la Berlin, spuse bătrînul cofetar cu subînţeles.

— Da' de unde aţi scos-o că vin de la Berlin? se uită mirat K. la el. Se vede pe mine de unde vin şi ce hram port?

— A, nu, dar noi, cofetarii, avem un obicei prost. Categorisim oamenii după cum privesc prăjiturile. Dumneavoastră, de exemplu, v-aţi uitat foarte atent la o prăjitură a cărei reţetă o am de la Berlin şi de aici am dedus că sînteţi obişnuit cu ea. Dar mai greşim şi noi, explică bătrînul în timp ce aranja pachetul.

— Şi dacă m-aş fi uitat spre prăjiturile ruseşti ar fi însemnat că sînt rus? întrebă K. cu o anumită ironie. Sau asta se vede şi fără să mă uit spre prăjiturile ruseşti?

— O, nu, zise cofetarul dînd din mînă. Pe-aici circulă acum atîţia oameni, din diferite colţuri ale lumii, că nu mai eşti sigur de nimic. De multe ori nu ştii ce hram poartă, însă felul în care un om priveşte o prăjitură îl trădează...

Bătrînul făcu o pauză şi continuă:

— Şi apoi, ruşii nu prea se uită la prăjiturile ruseşti. Aproape întotdeauna se uită mai întîi la cele franţuzeşti, după care la altele şi abia în ultimul rînd la cele ruseşti.

— E o mică confuzie aici, prelungi discuţia agentul K., căutînd portmoneul ca să plătească. Reiese că neamţul îşi caută mai întîi prăjiturile lui tradiţionale într-o cofetărie străină, iar rusul şi le caută doar în

ultimă instanță. În cazul ăsta, ce face francezul? încercă el să-l pună în dificultate pe bătrîn.

— Ei, cu francezii lucrurile stau cu totul altfel. Ăștia nu se uită la prăjituri, ei știu sau cel puțin dau impresia că știu totul despre ele. Recunoști un francez nu după cum privește prăjiturile, ci după cum le comandă și după cum le comentează. Francezul e plin de comentarii și de pretenții. Dacă ar mînca francezul atîtea prăjituri cîte comentarii face, m-aș face cofetar francez, sfîrși celălalt analiza sa cu un surîs amar. *Oh 'n 'vei!* adăugă, oftînd teatral. Poftim prăjiturile dumneavoastră.

Agentul K. știa însă foarte bine tehnica pogromului. Era aceeași fumigenă folosită de putere pentru a distrage atenția de la probleme și a ascunde unele neajunsuri. Folosirea evreilor ca „țapi ispășitori" era o formă facilă de a ascunde unele probleme, însă nu avea decît consecințe nefaste pentru imperiu, chiar dacă rezolva temporar ceva.

Mai toate pogromurile din regiune cu care agentul K. avusese legătură merseseră pe aceeași regie: inventezi un caz spectaculos, care să impresioneze și să înfioare populația. Pui în mișcare presa senzaționalistă și vocile ei corupte, întreținute cu bani buni de la putere. Chiar dacă puterea nu intervine direct cu sprijin, se retrage și închide ochii la nebunia pe care o pot provoca grupări precum Sutele negre, care mereu s-au învîrtit în jurul banilor și resurselor puterii, asemenea cîinilor turbați lăsați în libertate. Lasați în libertate cu bună știință și asmuțiți în momentele-cheie. Pogromul de la Chișinău avea toate ingredientele:

povestea copilului creştin „sacrificat ritualic de evrei", isteria jurnalistului Kruşevan, febleţea puterii locale şi centrale, ţinută pe bani grei, precum şi dispariţia forţelor de ordine şi a jandarmeriei pe durata pogromului. Şi catastrofa a avut loc. Iar într-un imperiu precum cel ţarist nu avea cum să se întîmple aşa ceva fără acceptul puterii centrale. Imperiul avea un aparat prea sofisticat şi complex pentru a scăpa total de sub control un astfel de fenomen.

Agentul K. cunoştea foarte bine aceste detalii şi tehnici de acţiune, dar acum era convins că toate calculele făcute la centru fuseseră complet greşite şi în dauna imperiului. El înţelegea perfect ce efect teribil aveau acele evenimente asupra comunităţii evreieşti şi asupra tineretului deja înclinat spre bunt total. Acest fenomen nu făcea decît să tulbure apele şi să împingă tineretul spre mişcările radicale. Iar aceşti copii revoltaţi ai imperiului nu mai erau nişte bătrîni din Sutele negre care gîndeau primitiv şi acţionau cu bîta şi toporul. Aceşti copii, cu resurse minime, puteau arunca imperiul în aer.

Acestea erau obsesiile din ultima vreme ale agentului K., pe care le discuta cu cîţiva apropiaţi în care avea încredere şi care criticau pe ascuns strategia impusă din capitală cu privire la acţiunile din teritoriu.

În prima fază a proiectului pe care-l coordona, Aleksei Isakovici K. era convins că trebuie să infiltreze cît mai mulţi oameni de-ai săi în structurile organizatorice ale socialiştilor revoluţionari, pentru a-i controla treptat din interior. „Ce nu putem combate trebuie să încercăm să controlăm", repeta mereu.

Pentru aceasta a creat un departament special, cu oameni foarte bine pregătiți, și a alocat sume imense de bani pentru a putea derula acțiuni la scară mare. Nu puține au fost cazurile cînd au finanțat direct diverse grupuri de revoluționari, reviste sau manifestații. Însă, după un timp, din păcate nu foarte scurt, Aleksei Isakovici a înțeles un lucru simplu, pe care și-l reproșa mereu. Calea aleasă de el putea merge cu orice grupare politică din Rusia și mai ales din Europa, însă nu putea funcționa cu o grupare de „posedați", cum o numea uneori. Citise și el Dostoievski.

Aceștia erau de necontrolat. Asta se întîmpla din cîteva motive simple. Mai întîi, ei chiar credeau în ce fac și pentru ei sacrificiul devenise un fapt aproape cotidian. Aici nu vorbim de sacrificii materiale sau de altă natură, care lor li se păreau total neimportante, ci vorbim de sacrificii umane. Erau dispuși să stea zeci de ani în Siberia doar pentru o idee. Puteau să-și dea viața pentru o cauză oarecare. Din rîndurile lor ieșiseră acele grupări de teroriști care în ultimii ani răspîndiseră teamă pînă și la curtea țarului. Din rîndurile lor ieșiseră cei care se ocupau nu cu furtul, ci cu exproprierea băncilor și a averilor personale în numele Ideii. Acești oameni nu puteau fi controlați, erau o sectă politică ce nu fusese anticipată. De aceste lucruri agentul K., care îi cunoscuse bine din interior, era foarte convins.

Un al doilea lucru care i se părea important și pe care Aleksei Isakovici încerca mereu să-l analizeze era legat de forma lor de organizare. Nici un imperiu, nici o putere militară și financiară nu pot controla astfel de „posedați" și mai ales o astfel de organizare. Socialiștii

revoluționari nu erau un grup monolit, nu aveau o ierarhie clară, cu reguli foarte bine stabilite, ci un număr imens de grupuri dispersate, deseori într-o aprigă competiție și care, chiar dacă luptau pentru aceleași idealuri și scopuri, ajungeau uneori să se omoare pentru un cuvînt. Erau ca o molimă care se răspîndea pe întreg corpul imperiului și, dacă aveai impresia că controlezi cîteva grupuri importante, fie acestea se despărțeau în cîteva grupuri concurente, fie peste noapte aflai de apariția altor grupuri. Fiecare nouă grupare voia parcă să fie și mai radicală, și mai înverșunată în lupta ei. Grupurile aveau autonomie și o dinamică nebună. Se multiplicau cu o viteză imensă și se regrupau și se organizau de fiecare dată altfel. Iar instituțiile imperiului nu aveau capacitate și viteză de adaptare la aceste morfologii. Pînă și el, agentul K., se simțea mereu cu un pas în urma lor.

Aleksei Isakovici, agentul care avea o minte sclipitoare și pretenții foarte mari de la munca pe care o făcea, a înțeles că demersul lui este un mare eșec. A înțeles, după atîția ani de la construirea rețelei care să controleze și să influențeze deciziile socialiștilor revoluționari, că totul a fost un mare eșec. Nu făcuse decît să-i ajute în desfășurarea activităților lor. Dar se consola cu ideea că a acumulat o experiență enormă, că a pregătit oameni care știau cum să lucreze cu ei. În sinea lui considera că ăsta era un eșec personal.

Însă din acest eșec a înțeles ce trebuie să facă. Ei nu puteau fi distruși din interior, asta o știa deja prea bine. Puteau fi distruși numai dacă aveau să fie atrași

la masa celor bogaţi, dacă aveau să fie incluşi în jocul politic intern oficial.

Agentul K. a venit cu o propunere care avea să sperie întreaga conducere a Ohranei şi pe apropiaţii ţarului. „Trebuie să schimbăm radical strategia", a zis el. „Nu trebuie să le interzicem să devină partid politic, ci trebuie să-i ajutăm să devină. Trebuie să le acordăm drepturi dacă vrem să nu explodeze totul."

Aleksei Isakovici era tot mai convins că ceea ce făcea imperiul, încercarea de a-i exclude pe socialiştii revoluţionari din jocul politic, de a-i scoate din legalitate, de a-i arunca în puşcării şi mai ales de a nu intra în dialog cu grupările moderate, va duce la o dezvoltare a acestora.

În ultimul timp, Aleksei Isakovici avea impresia că nimeni nu vrea să înţeleagă că socialiştii revoluţionari chiar nu se tem de represalii. Ba din contra, represaliile le dădeau o sumedenie de motive să devină şi mai radicali, şi mai puternici. Represaliile şi nedreptăţile la care îi supunea puterea ţaristă aveau să se întoarcă împotriva ei cu şi mai multă forţă. Aleksei Isakovici înţelesese un lucru simplu: un revoluţionar care este exilat în Siberia se va întoarce şi mai decis, iar autoritatea lui în faţa poporului creşte, pe cînd un revoluţionar intrat în Dumă şi pus să semneze nişte acte nu mai are nici puterea, nici determinarea şi nici autoritatea dinainte.

Singurul mod în care puteau fi învinşi revoluţionarii era să fie aduşi în legalitate, să li se ofere posibilitatea să intre în jocul şi maşinăria puterii, să facă parte din putere, pentru că numai aşa puteau fi compromişi şi dizolvaţi. Dar cel mai important: puteau fi controlaţi.

Agentul K. avea o convingere: pe cei cu care nu putem lupta, pe cei pe care nu-i putem combate trebuie să încercăm să-i controlăm, să preluăm controlul asupra lor. Era încredințat că omul e ca o maimuță din punct de vedere economic și politic și susținea că pentru a-l controla nu trebuie să-i iei ceva, ci să-i dai. Și l-ai făcut total dependent de tine.

Avea ca argument povestea despre felul în care vîna maimuțele un trib din Africa. Simplu: iei niște dovleci, le scoți tot miezul și lași o gaură mică deasupra, cît să-ți încapă mîna. Legi dovlecii bine în zonele unde umblă maimuțe. Ca un soi de capcane. În ei pui cîte o banană. Maimuța vine și încearcă să scoată banana, dar nu poate s-o strecoare prin gaura aceea mică, așa că rămîne cu mîna în dovleac. Atunci vînătorul iese din ascunzătoare și prinde maimuța. Dar de ce nu fuge? Pentru că nu-i trece prin cap să dea drumul bananei și să scoată laba din capcană. Odată ce a prins banana, n-o mai lasă, o ține strîns. Iar așa nu mai poate să scoată laba din dovleac. Și rămîne blocată acolo. Și vînătorii o prind. „Iată un argument mai puternic decît cel darwinist, potrivit căruia noi provenim din maimuță", zicea K. „Și funcționează perfect politic."

Însă vocea agentului K. era puțin ascultată. Ca urmare, a fost pedepsit și trimis în misiuni mai periferice.

Aleksei Isakovici Kurtin cunoștea destul de bine capitala guberniei Basarabia, de unde avea o amintire idilică din anii copilăriei. Pe cînd era copil și locuia la Odessa cu familia lui, veneau și petreceau săptămîni întregi la Chișinău. Îi plăceau cu precădere călătoriile de primăvară și toamnă. Atunci totul se transforma.

Mahalalele prăfuite ale Chișinăului, pe atunci un tîrg în comparație cu Odessa lui natală, îi păreau fermecătoare. Primăvara totul începea să înverzească și orașul parcă se trezea dintr-un somn lung. Devenea deodată foarte viu și vesel. Toamna, viața și veselia, acest verde intens intrau într-un proces de descompunere, însă o descompunere de o frumusețe și o tristețe aparte. Era asemenea muzicii care se auzea prin unele crîșme: muzică moldovenească locală, îmbrăcată într-o tandrețe rusească și o jale orientală evreiască. Viile căpătau o nuanță galben-roșie, străzile se umpleau de frunze căzute și peste tot mirosea a must fermentat. Acest miros care invada mahalalele Chișinăului se amesteca din septembrie și cu mirosul de fum din grădinile oamenilor care începeau curățenia de toamnă. Peste tot vedeai mocnind focuri care ardeau de-a valma crengi și frunze, ce fumegau continuu.

Însă Chișinăul pe care-l redescoperea Aleksei Isakovici Kurtin – după o absență de aproape 20 de ani, deși trecuse de cîteva ori prin oraș și în perioada studenției, dar și cu diverse ocazii după ce-și începuse activitatea de agent al Ohranei – arăta cu totul altfel. Tîrgul de altădată arăta acum ca o respectabilă capitală de gubernie și nu era mai prejos de vreun alt oraș provincial rusesc. Orașul se dezvoltase foarte mult, se extinsese și apăruseră o mulțime de clădiri noi și impunătoare. Pînă și centrul era de nerecunoscut, iar mahalalele aproape că nu mai existau – și, oricum, erau mult mai departe de centrul orașului. Se înmulțiseră străzile pietruite, iar pe bulevardul central apăruseră multe magazine cu vitrine, ca în orașele mari

ale Rusiei. Chișinăul încă nu este ca Odessa, își spunea Aleksei Isakovici cînd se plimba seara pe străzile din centru, însă poate concura cu orice capitală de gubernie rusească. Începea să arate ca un oraș important al imperiului țarist, iar asta se vedea în primul rînd în stilul clădirilor și mai ales în stilul urbanistic. Aleksei Isakovici nu era un mare specialist în arhitectură și urbanistică, însă știa că orașele rusești erau construite și gîndite de o administrație militară, una care e îmbrăcată în mundir. Un oraș rusesc trebuia să aibă străzile aranjate perfect pe orizontală și pe verticală, iar cartierele trebuiau să arate ca niște batalioane aliniate pe cîmpul de luptă. Între aceste batalioane-cartiere trebuiau să existe bulevarde largi, pentru că Rusia trăia din puterea spațiului. Orizontalitatea aparține puterii spațiului, puterii care stă la baza societății ruse. Verticalitatea aparține doar puterii care conduce și Bisericii. Aceste lucruri le știa orice om din structurile de putere. Și, da, în orașul-armată, conducerea, administrația și catedrala trebuiau să fie în centru...

Aleksei Isakovici Kurtin își petrecuse copilăria între Liov și Odessa, în mare parte trăind totuși la Odessa. Părinții lui făceau parte din elita Ohranei și fuseseră trimiși în această zonă pentru o misiune știută numai de ei. Aleksei Isakovici nu a aflat niciodată cu ce se ocupau exact, chiar dacă mai tîrziu a putut trage anumite concluzii. Însă nu voia să intre în asemenea detalii: familia era una, iar serviciul în slujba Rusiei era cu totul altceva. Tatăl lui se trăgea dintr-o familie rusească din Sankt-Petersburg, vechi agenți în slujba țarului, iar mama venea dintr-o familie de nemți stabilită de multă vreme în Rusia. Ea se născuse în Rusia și își

iubea ţara de adopţie, cu toate că prefera să vorbească cu fiul ei în germană. Aşa a învăţat Kutrin junior limba germană, pe care o vorbea la fel de bine ca pe rusă. Pe străzile Odessei a învăţat şi obiceiurile moldovenilor şi evreilor şi a început să le vorbească limba. Cînd era mai mic, amesteca uneori cuvintele cînd vorbea cu părinţii. Mama glumea cu el, spunîndu-i fals-dojenitor: „Dacă te las două ore într-o şatră de ţigani, o să vorbeşti cu noi în ţigăneşte, aşa că n-o să te dau la ţigani, nu de alta, dar nimeni din familie n-o să te înţeleagă".

În cazul „misiunii de la Chişinău", lucrurile erau puţin diferite. Pe Aleksei Isakovici nu-l interesa atît de mult modul în care se desfăşuraseră lucrurile. Avea deja un raport detaliat al „măcelului" sau a ceea ce în presa internaţională purta deja numele de „Pogromul de la Chişinău".

Acum el trebuia să înţeleagă cauzele şi mai ales efectele acestui eveniment. Ceva îi spunea că între „Dosarul socialiştilor revoluţionari" şi cel al „Pogromului de la Chişinău" erau multe legături, ceva le unea. Însă cel mai mult se temea de cu totul altceva. Aleksei Isakovici îşi exprima temerile printr-o frază simplă: „Mă tem că cele două dosare vor deveni pe viitor unul singur".

Cneazul Urusov, ministrul, jurnalistul și medicul

Cu lira nordică, dînd glas pustietății,
Am rătăcit aici...

Blestemată urbe Chișinău.
Limba obosi-va să te certe...

A.S. Pușkin

Serghei Dmitrievici se trezi cu o uşoară durere de cap. Nu-i plăceau astfel de situaţii, mai ales azi, cînd avea o întîlnire atît de importantă. „Trebuia să mă abţin de la ultimele pahare de şampanie", se gîndi în timp ce se îndrepta spre baie.

Serghei Dmitrievici Urusov nu era băutor, ba chiar am putea spune că era un om cumpătat cînd venea vorba de alcool. Bea alcool după un ritual bine pus la punct în familiile aristocrate cu tradiţie. Îi plăcea să respecte obiceiurile din familie, căci îi dădeau un ritm al vieţii în care se simţea în siguranţă. Nici la balurile sau chefurile la care mai nimerea uneori nu făcea exces de băutură. Mai degrabă încerca să se ţină cît mai departe de grupurile gălăgioase şi de băutorii înverşunaţi. Probabil că nimeni din familia lui nu-l văzuse vreodată beat. Serghei Dmitrievici era convins că funcţia şi rangul său nu-i permit să fie văzut în public în stare de ebrietate. Aşa gestiona mult mai bine tot ce se afla sub controlul său direct, credea el.

Seara trecută însă i s-a părut că a întrecut măsura. Simţise la un moment dat că i se împleticeşte limba, că nu-şi mai controlează atît de bine mersul elegant şi că nu mai era atît de sigur că paharul pus pe masă nu se va răsturna. La ultimul pahar chiar avea vaga impresie că îl va scăpa şi că toţi îl urmăreau, curioşi să vadă cum îl va pune pe masă. Că paharul se va rostogoli şi va cădea pe podea, spulberat în cioburi mici. Atunci a simţit că e timpul să plece spre casă cît mai repede. I-a şoptit ceva la ureche soţiei sale, după care s-a ridicat şi s-a scuzat că pleacă mai devreme, motivînd că a doua zi are o întîlnire foarte importantă cu ministrul Afacerilor Interne, Veaceslav Konstantinovici von Plehve.

Nu era o invenţie. Cneazul Serghei Dmitrievici Urusov chiar era chemat de urgenţă a doua zi dimineaţă la biroul ministrului Plehve. O astfel de convocare era foarte importantă pentru un om de vîrsta şi cu poziţia cneazului Urusov, care, la doar 40 de ani, prin evoluţia lui promitea o carieră mare. În acest moment era viceguvernator al guberniei Tambov.

Îşi făcu tabieturile de dimineaţă, îşi aranjă cu grijă părul, barba şi mustaţa. Încerca să se convingă că durerea de cap era un accident minor şi că în cîteva clipe îşi va reveni. Comandă un ceai negru, foarte concentrat, care avea menirea sa-i taie acea uşoară mahmureală cu care nu era obişnuit.

Îşi sorbi cu grijă ceaiul, în timp ce încerca să se concentreze la vizita pe care avea să i-o facă ministrului. Serghei Dmitrievici nu-l cunoştea foarte bine pe Plehve, care era în funcţie doar de un an, după asasinarea spectaculoasă a fostului ministru de Interne Dmitri Sipeaghin de către un grup de eseri care „l-au condamnat" la moarte pentru politica sa. Uciderea lui Sipeaghin făcuse mare vîlvă la acea vreme şi devenise un subiect important pentru oamenii politici şi presă. Cu timpul însă lucrurile au revenit la normal, iar Plehve încerca să dea un tonus nou ministerului pe care-l conducea.

Calmul nu avea să dureze foarte mult, căci un nou scandal de proporţii a cuprins imperiul, dar mai ales presa internaţională. De data aceasta nu mai era vorba de asasinarea unui mare demnitar ţarist, ci de un adevărat măcel al evreilor care avusese loc la Chişinău, capitala guberniei Basarabia.

După acest eveniment, atît imaginea ţarului, cît şi – mai ales – cea a importantului ministru al Rusiei ţariste

au avut de suferit enorm. Presa străină era nemiloasă, iar această poveste a înnebunit toate partidele revoluționare, foarte active în ultimii ani. Dacă presa celorlalte partide putea fi ținută sub control de organele statului, dat fiind că multe ziare erau supuse, presa grupărilor revoluționare era imposibil de controlat. Cum închideau un ziar, cum era deschis altul. Cum băgai în pușcărie cîțiva lideri importanți, cum apăreau și mai mulți. Iar toată vina pogromului din aprilie 1903 a fost aruncată pe umerii ministrului Plehve.

Din cauza acestui scandal, ministrul a ajuns ținta partidelor revoluționare, care și-au anunțat „campania împotriva lui Plehve", iar țarul și apropiații săi încercau să-l țină la distanță. Plehve se afla într-o situație destul de delicată.

Cîteva grupuri teroriste avertizaseră că pogromul nu va rămîne nepedepsit. Evno Azef, poate cel mai temut eser și specialistul nr. 1 în terorismul revoluționar, un personaj care avea să creeze mari controverse atît în rîndurile puterii, cît și în rîndurile grupurilor revoluționare din Rusia, a anunțat personal că se va răzbuna.

Toate aceste lucruri urmau să se întîmple.

Serghei Dmitrievici Urusov coborî din șaretă chiar în fața clădirii ministerului, urcă repede scările și intră. La poartă a fost îndrumat către secretariatul ministrului, unde, după cîteva minute de așteptare, secretara îl anunță că ministrul îl roagă să poftească în cabinet.

Veaceslav Konstantinovici von Plehve stătea în spatele biroului, ținînd în mînă cîteva coli ministeriale pe care le privea cu atenție. Ministrul era un om impozant,

cu părul pieptănat peste cap, cu mustață albă; nu purta barbă. Avea un costum negru elegant, pe care strălucea lanțul de aur al ceasului de buzunar.

Ministrul se ridică, îl salută bucuros și mult prea familiar, ceea ce-l uimi pe cneazul Urusov. Nu se cunoșteau, deci nu avea de ce să fie atît de cald cu el.

— Serghei Dmitrievici, v-am chemat de urgență să vă dau o veste mare. Am luat o decizie importantă după ce m-am consultat cu mai multă lume. Am decis să vă numesc guvernator al Basarabiei, după tot ce s-a întîmplat acolo. Sper să fiți de acord cu această numire. Actele sînt deja întocmite și vrem să vă creăm toate condițiile pentru a vă lua în primire funcția cît se poate de repede. Orice dorință vă va fi îndeplinită, însă vă rog foarte mult să luați funcția în primire cît mai repede, repetă cu insistență Plehve. Tot ce s-a întîmplat acolo, adăugă apoi pe un ton grav, ne-a creat multe probleme, așa că am luat decizia să destituim oamenii din cele mai importante funcții și să numim alții noi, de încredere.

Plehve se ridică de la birou și se îndreptă spre fotoliul în care Serghei Dmitrievici Urusov stătea puțin aplecat în față, într-o poziție destul de incomodă, care voia parcă să sublinieze importanța momentului. Ministrul se apropie și-i întinse cneazului cîteva acte.

— Aici, dragă Serghei Dmitrievici, aveți actele oficiale. Vă voi pune la dispoziție, continuă pe un ton oficial Plehve, toate documentele și informațiile despre situația din Basarabia. Voi trimite la dumneavoastră și cîțiva oameni instruiți, care cunosc bine situația de acolo și care vă vor sta la dispoziție pe toată perioada de pregătire. Însă, nu uitați, și v-o spun în numele

meu personal, continuă Plehve, schimbînd tonul oficial în unul cordial, aşa cum vorbesc doi prieteni vechi, avem nevoie de dumneavoastră acolo cît se poate de repede.

În timp ce ministrul de Interne îl informa despre decizia luată de cele mai înalte foruri ale ţării de a-l numi guvernator al Basarabiei şi îi dădea primele indicaţii, Urusov realiză că nu ştia mai nimic despre Basarabia. Era mult mai la curent cu situaţia din Noua Zeelandă decît cu cea din această regiune a imperiului. Ştia cîteva lucruri foarte vagi, care nu-l ajutau să-şi construiască o imagine, o idee cît de cît concretă.

Ce să caut eu în Basarabia? se gîndea Urusov. Însă înţelegea în acelaşi timp că numirea în funcţia de guvernator, într-o perioadă de maximă dificultate, era o ocazie imensă pentru el şi cariera lui. I se ofereau o responsabilitate şi o ocazie unice şi nu putea nici refuza, nici dezamăgi. Urusov era genul de birocrat educat pentru a fi un bun guvernator în slujba imperiului.

— Veaceslav Konstantinovici, începu cu o voce timidă, dar fermă cneazul Urusov, ridicîndu-se de pe fotoliu, este o mare onoare faptul că persoana mea a fost numită să îndeplinească această funcţie importantă. Voi încerca să nu trădez încrederea acordată de guvernul nostru şi de înălţimea sa ţarul. Promit că îmi voi îndeplini obligaţiile cu responsabilitate şi onestitate. E o onoare pentru mine, continuă ritualic Urusov, să îmi slujesc patria.

— Ştiu, ştiu, răspunse ministrul, bătîndu-l pe umăr. Avem suficiente informaţii despre activitatea dumneavoastră şi selecţia s-a făcut cu mare grijă. E un moment

delicat şi trebuie să avem acolo unul dintre cei mai buni oameni ai noştri, continuă el îngîndurat. Şi ştiţi cine e cel mai mare susţinător al dumneavoastră? adăugă, schimbînd puţin tonul. Aveţi poate cel mai important susţinător... Admiratorul dumneavoastră, Serghei Dmitrievici, este chiar ministrul Finanţelor, Serghei Iulievici Vitte. Iar cuvîntul dumnealui cîntăreşte poate cel mai mult în acest moment. Să nu uităm că el conduce finanţele imperiului de 11 ani şi nimeni din guvern sau din anturajul ţarului nu-l contrazice.

Serghei Dmitrievici se cunoştea cu ministrul Vitte, căci lucrase în ministerul acestuia în urmă cu cîţiva ani, însă nu într-o funcţie atît de importantă încît să-şi imagineze că ministrul însuşi îi urmăreşte activitatea. Cneazul Urusov îşi făcea datoria cu conştiinciozitate şi nimic mai mult. Despre Serghei Iulievici Vitte avea o impresie foarte bună, ştia că nu e deloc uşor să ţii în mînă finanţele unui imperiu un timp atît de îndelungat. Era probabil singurul ministru care rezistase atîta timp la conducerea unui minister atît de important. Vitte avea o capacitate de organizare incredibilă, însă punctul lui forte era capacitatea de a prevedea lucrurile, de a rezolva problemele din timp. Deviza sa era: *Gouverner, c'est prévoir*. Îi plăcea să rostească adesea această frază, mai ales cînd lua decizii corecte: guvernarea înseamnă în primul rînd previziune. Cneazul Urusov se simţea un demn urmaş al lui Vitte şi probabil că şi faimosul ministru vedea în el un ucenic demn de încredere...

— Şi să nu uitaţi, Serghei Dmitrievici, reluă discuţia Plehve, Serghei Iulievici Vitte ţine foarte mult la oraşul

acela, căci acolo a făcut gimnaziul. Este foarte legat de acele locuri şi mai ales de Chişinău. Are şi o poveste foarte emoţionantă legată de Chişinău. A ajuns acolo în condiţii foarte grele şi a avut un profesor de matematică strălucit. Mi-a spus că acolo a învăţat matematică de la un matematician genial, doar că era alcoolic... Unul, Belousov, nicidecum evreu, cum se zvoneşte, adăugă ministrul, vrînd parcă să încheie cît mai repede discuţia.

În drum spre casă, lui Serghei Dmitrievici îi veniră în minte o mulţime de idei, planuri şi întrebări. Ştia la fel de vag toată povestea cu „măcelul de la Chişinău". Poveştile din presa străină, dar care în ultima perioadă începuseră să apară şi în presa centrală rusească, erau despre nişte evenimente care se întîmplau undeva departe şi care aveau cauze foarte neclare. Acum, după ce fusese numit în funcţie, îşi dădea seama cît de ignorant era cu privire la acea zonă şi, mai ales, cu privire la acea problemă... Problema evreiască era la fel de necunoscută ca şi spaţiul basarabean. „Ce ştiu eu despre toate acestea?", se întreba Urusov, cu un soi de dojană. „Cîte asemenea lucruri se întîmplă în jurul nostru şi noi le trecem cu vederea şi începem să ne interesăm de ele doar cînd încep să intre într-un fel sau altul în viaţa noastră", îşi continuă el meditaţia. În astfel de momente de sinceritate cu sine, se ura şi îşi propunea de fiecare dată să fie cît mai intolerant cu propria ignoranţă, să fie cît mai atent la tot ce se întîmplă. Trebuia să se apuce urgent să studieze cele două probleme cu care avea să se confrunte în noua funcţie: gubernia Basarabia şi problema evreiască.

Aproape tot drumul pînă la Chişinău, care a fost destul de lung, cneazul Urusov a studiat diverse materiale informative, acte oficiale, însă cel mai mult timp l-a dedicat lecturii almanahului *Bessarabia*, de care era legat numele unuia dintre oamenii-cheie ai „afacerii" ce dusese la destituirea vechiului guvernator şi la numirea lui. Pe coperta interioară, după ce se anunţa că era vorba de un ghid informativ care cuprindea materiale legate de istoria, geografia, economia, etnografia şi literatura Basarabiei, toate însoţite de un bogat material ilustrativ, era trecut şi numele autorului: P.A. Kruşevan. Era chiar acel Kruşevan pe care multă lume îl acuza pentru materialele sale antisemite publicate în revista pe care o conducea la Chişinău. Mulţi îl considerau vinovatul direct pentru ceea ce se întîmplase în capitala basarabeană în plină sărbătoare pascală.

Cneazul Urusov nu avea însă o imagine foarte clară a evenimentelor şi credea că este nevoie de timp şi de multă răbdare pentru a înţelege cum au decurs lucrurile şi, mai ales, care fuseseră cauzele măcelului. Ar fi fost prea simplu să dea vina pe un singur om. Era cu atît mai curios să citească almanahul semnat de Kruşevan.

Volumul, din punctul de vedere a lui Serghei Dmitrievici, un om care ştia foarte puţine despre acest ţinut, îi oferea o mulţime de informaţii foarte utile. Pe lîngă materialul ilustrativ, care-l impresiona, pe lîngă o mulţime de detalii istorice, culturale şi geografice, el găsi şi informaţii statistice şi economice, lucru care avea să-l ajute să-şi facă o imagine cît mai exactă despre teritoriul pe care avea să-l guverneze.

Serghei Dmitrievici se concentră cu precădere asupra capitolelor pe care le considera mai importante pentru munca sa de administrator. Nu putu să nu-i sară în ochi capitolul despre evrei, care era profund antisemit.

*

La Chișinău, noul guvernator începu un program intens. Primea zilnic nenumărate delegații formate din reprezentanții diverselor etnii, religii, pături sociale sau bresle. Încerca să înțeleagă care era situația în gubernie consultîndu-se cu oamenii-cheie ai administrației, dar și ascultînd părerile și nevoile celor din teritoriu.

Guvernatorul Urusov era un om progresist pentru acele vremuri, cu vederi liberale, destul de critic față de tendințele guvernării și semnele pe care le primea de la Sankt-Petersburg. Însă, în ciuda acestei poziții critice, era adeptul unei bune guvernări, așa că nu era dispus să încalce nici o lege. Mai mult, era un legalist și un administrator care ridica datoria de birocrat de rang înalt la nivel de cinste și onoare. Era un om drept și corect, lucru care stîrnise destule nemulțumiri în rîndul elitelor locale, obișnuite mai degrabă cu drumurile întortocheate, cu înțelegerile la colț de stradă, decît cu calea dreaptă și deciziile după legi și regulamente.

Dar vestea care i-a supărat pe cei mai mulți a fost aceea că Urusov era un mare iudeofil, un om al evreilor, și că aceasta le va aduce multe necazuri creștinilor. Poveste pe care Urusov avu grijă s-o demaște rapid, aflînd cine stă în spatele zvonurilor. În spatele

lor se aflau Kruşevan şi Pronin. Primul era un jurnalist antisemit important, bine conectat la puterea de la Sankt-Petersburg, iar al doilea, un escroc, un om de afaceri dubios, care era dispus să facă orice pentru bani. Cei doi formau un tandem atît de nociv, încît Urusov a cerut să fie presaţi să părăsească gubernia.

A doua zi avea o întîlnire importantă. Îşi propusese mai demult să se întîlnească cu Moisei Borisovici Sluţki, medicul-şef al spitalului evreiesc, un „intelectual de rînd", cum se numea el, însă unul dintre martorii cumplitelor evenimente care duseseră la venirea cneazului pe aceste meleaguri.

Urusov şi-a făcut nişte calcule şi a decis că, dacă tot va avea o lungă discuţie informală, la o gustare şi un vin, ar fi bine să-l invite şi pe ziaristul irlandez Michael Davitt, care îi tot cerea o întîlnire şi care acum se afla la Chişinău pentru a face un amplu material despre pogrom. Michael Davitt era trimisul revistei *New York American.*

Noul guvernator era precaut, însă deschis spre comunicare şi discuţii şi hotărî că aşa ar fi mai înţelept. Putea să comunice cu jurnalistul occidental prin intermediul medicului, cu care se pare că avea o mulţime de lucruri în comun în ceea ce priveşte viziunile politice. Urusov putea să sugereze doar anumite lucruri fără să pună puterea de la Sankt-Petersburg într-o situaţie delicată şi fără să se plaseze într-o postură vulnerabilă. În acelaşi timp, putea spune anumite lucruri care i-ar fi adus o satisfacţie personală. Aşa ar fi fost mai mulţumit de el însuşi. La asemenea chestiuni Urusov se pricepea foarte bine: era nu numai un bun guvernator, ci şi un bun diplomat. Ştia să se facă plăcut şi chiar admirat de multă lume.

Cei trei se întîlniră la ora stabilită. Urusov veni la fix, cum îi plăcea lui să vină. Cînd intră în separeul localului său preferat, pregătit special pentru întîlnire, orologiul bătu ora exactă. Cei trei se salutară şi fiecare îşi ocupă locul la masă.

Urusov îl anunţă pe jurnalist că preferă să nu fie citat, dat fiind că discuţia e informală, dar că poate folosi informaţiile pe care i le dă şi că are încredere în profesionalismul lui. Îl rugă pe Sluţki, poate martorul central al pogromului, să-i povestească ce s-a întîmplat.

Medicul le-a vorbit despre numărul celor morţi şi despre starea răniţilor. Ştia toate detaliile. A amintit şi de locuinţele distruse, de pierderile materiale, care nu erau puţine, de casele de rugăciune şi sinagogile atacate. Unele suferiseră mari stricăciuni, pînă şi obiectele sacre fuseseră distruse, arse.

A povestit că pe strada Şmitovskaia, la numărul 33, adulţii stăteau ascunşi, iar la un moment dat l-au auzit pe copilul lor, pe care-l credeau plecat, strigînd disperat după ajutor: „Tată, ajută-mă, mă omoară!". Copilul Beniamin Baranovici a fost ucis, iar suferinţa copiilor e de nedescris.

Moisei Sluţki povestea totul cu o precizie de chirurg, fără excese emoţionale, însă tocmai această reţinere şi detaliile povestirii făceau o impresie profundă interlocutorilor săi.

— Dar dumneavoastră aţi avut de suferit? Familia dumneavoastră? întrebă curios jurnalistul.

— Recunosc că nu. Chiar dacă lîngă locuinţa mea au avut loc evenimente tragice şi eram cu familia acasă cînd a început pogromul... Am încercat să-i salvez pe

ai mei şi să fug la spital, unde cred că pot ajuta mai multă lume, răspunse calm medicul. Eu am o poziţie privilegiată, am acces la oricine în oraş: sînt totuşi doctorul la care apelează toţi înalţii funcţionari ai guberniei. Deci îi pot suna pe primar şi pe şeful poliţiei oricînd şi asta am şi făcut. I-am rugat să trimită nişte poliţişti care să-i ia pe ai mei şi să-i ducă în siguranţă la o familie rusă din administraţia locală, buni prieteni de familie. Nu puteam risca mai mult. Eu am plecat la spital, unde am început să primesc şi să îngrijesc victimele care soseau neîncetat.

— Dacă ar fi să analizaţi la rece acum, cine credeţi că e vinovat de această situaţie? Administraţia locală cum s-a comportat? continuă jurnalistul investigaţia.

— Poliţia, ca să luăm un exmplu concret, cred că fie a fost total pasivă, fie a fost de partea pogromiştilor. Poliţiştii au dispărut în momentele importante şi cînd apăreau nu luau în nici un caz apărarea victimelor. La nivel local şi procedural, ei au o vină imensă. Nu pot spune însă dacă asta a fost o tactică stabilită din timp sau doar o proastă organizare şi obişnuita delăsare. Se ştie care este atitudinea poliţiştilor faţă de evrei: închid ochii doar dacă îşi primesc plicul. Ura şi violenţa lor sînt ţinute în frîu doar de mită, de banii evreilor.

— Dar alte instituţii? întrebă iscoditor jurnalistul, trăgînd cu coada ochiului spre guvernator.

— Primarul, continuă medicul, nu are nici o vină. Este iubit şi respectat de comunitate, însă nu are prerogativele şi instrumentele necesare pentru a opri violenţa. Evreii i s-au adresat şi lui, el a încercat, dar nu a reuşit. Pe mine la spital m-a ajutat enorm cu tot ce

i-am cerut: lemne, medicamente, alimente. Mi se pare total nedrept că a demisionat, chiar dacă nimeni, nici măcar evreii, nu i-a cerut asta. Dar el este un om de onoare, zise hotărît Sluţki. Cît despre vechiul guvernator, şi aici să mă ierte domnul guvernator Urusov, a fost total absent. A ignorat în totalitate evenimentele. Ca şi cum nu s-a întîmplat nimic. Dar despre el se ştie că era un guvernator-marionetă. Alţii conduceau gubernia. În aceeaşi situaţie era şi viceguvernatorul. Multă indiferenţă şi ignoranţă: a promis şi nu a rezolvat nimic. Intenţionat sau din obişnuinţă, nu pot spune.

— Aici pot confirma, interveni Urusov. Nu îmi pot vorbi de rău colegul. Era un om bun, dar total nepotrivit pentru funcţia pe care o avea. Primise o sinecură pentru meritele sale militare. Nu era administrator. Aici sînt vinovaţi alţii, cei care l-au trimis, sintetiză el.

— În ceea ce priveşte comunitatea oraşului, creştinii, continuă Sluţki, e aceeaşi mare problemă: indiferenţă şi nepăsare. Oamenii nu vor să rişte, să ia atitudine. Au închis ochii, obloanele şi s-au refugiat, pentru că furtuna nu venise peste ei. Locuiesc de ceva vreme aici şi pot spune că nu am observat o ură etnică sau religioasă specială. Ba chiar nu am simţit-o deloc. Şi în comunitate se discută, se află totul, mai ales la sinagogă. Funcţionează, firește, toate clişeele legate de comunitatea evreiască, însă nu aş fi crezut că se poate ajunge aici. Comunitatea trăia într-o armonie relativă. Dar, cînd au venit agitatorii, în cîteva săptămîni au adus oraşul în stare de ură, furie şi isterie. Dacă totuşi ar fi să fac o ierarhie a celor vinovaţi, cu permisiunea domnului guvernator, ea ar fi următoarea:

mai întîi sînt vinovaţi cei care au pregătit şi au inflamat sistematic publicul încă înainte de Paşte, adică Kruşevan şi Pronin. Alături de ei, l-aş numi pe şeful Ohranei locale, Levental, care ştia bine ce se întîmplă şi îi susţinea. Dar asta mă duce la ideea că centrul nu e străin de ceea ce s-a întîmplat. Acest lucru este susţinut cumva şi de faptul că în atîtea zile de violenţă nimeni nu a luat atitudine, nu a intervenit. Unde a dispărut poliţia? Celelalte structuri de ordine? Deci poliţia are o vină imensă şi ea. Dar oare zvonul că însuşi Plehve, ministrul de Interne, este implicat direct în această poveste nu se adevereşte?

— N-aş merge chiar aşa departe, interveni guvernatorul precaut, cu toate că se cunosc destul de bine părerile şi poziţia ministrului în problema evreiască. Însă statului nu-i ajută la nimic un astfel de conflict. După cum se vede, au ieşit din joc guvernatorul von Raaben şi viceguvernatorul Ustrugov, care au fost nişte marionete în această poveste. A căzut şi primarul Carol Schmidt, poate singurul nevinovat în această tragedie. Ei sînt ţapii ispăşitori. Sînt mulţumit de analiza lui Moisei Borisovici Sluţki, încercă el să încheie discuţia.

Hotărîse să schimbe subiectul, mai ales că, în calitatea lui oficială, anumite lucruri nu şi le putea permite. Nu-şi permitea să le spună tot ce gîndeşte unor oameni din afara anturajului său intim, mai ales unui reprezentant al presei, fie şi străine. Aşa că schimbă subiectul:

— Ştiţi ce mi s-a întîmplat în ultima călătorie? întrebă cu un surîs. O chestie deosebită. Ceva oarecum jenant, dar modul în care s-a rezolvat e o adevărată

poveste. În recenta mea călătorie la Hotin am intrat pentru prima oară într-o sinagogă. Eram foarte curios să văd cum e un astfel de loc, cum arată, cum decurge ritualul. Comunitatea locală de evrei a insistat foarte mult să vizitez sinagoga și am acceptat invitația cu plăcere. Era o sală mare, cu scaune de lemn, amenajată destul de modest, însă totul era îngrijit și ordonat. În fața noastră, în partea opusă ușii, pe un piedestal, se vedea chivotul în care se păstrează Tora. Alături se aflau cantorul și un mic cor. Am fost așezat în primul rînd și am ascultat mai multe cîntări cu un iz foarte oriental. Nu înțelegeam nimic din limba lor, însă numele lui Aleksandr Fiodorovici și cel al Aleksandrei Fiodorovna au fost ușor de deslușit. A mai fost un ritual și au cîntat *Boje Țarea harani*. Acesta a fost primul moment în care m-am aflat într-o situație delicată. În sinagogă, conform ritualului evreiesc, trebuie să ai un acoperămînt pe cap, iar noi, rușii, conform regulilor noastre, trebuie să ascultăm imnul cu capul descoperit. Am vrut să respect ambele tradiții, ca să nu pun pe nimeni în dificultate, și am ales să rămîn cu capul acoperit și să dau onorul cuvenit imnului ducînd mîna la chipiu, pentru că eram în uniformă.

Cneazul le povestea toate acestea bucuros că găsise o soluție atît de ingenioasă.

— Dar asta nu a fost tot, continuă el, tot mai binedispus. În cor era o voce deosebită, pe care nu aveai cum să nu o remarci. O voce de altist tînără, însă foarte puternică și cristalină. Era vocea unui copil de 13 ani, ce provenea dintr-o familie amărîtă; tatăl lui era croitor. Recunosc că nu mi-a fost dat să mai aud o asemenea voce. A cîntat și cîte ceva din Mendelssohn, probabil ca să mă impresioneze și mai tare, dacă mai

era nevoie. Am fost efectiv încîntat. La final, m-am apropiat de rabin şi l-am întrebat dacă pot să-l răsplătesc pe copil cu o monedă de aur. Ei bine, continuă Urusov cu o grimasă comică, şi asta a fost o situaţie grozav de jenantă, a cărei cauză am fost chiar eu. Rabinul s-a uitat la mine îngăduitor şi mi-a spus aproape în şoaptă şi puţin descumpănit: „Înălţimea voastră, noi nu putem primi bani în ziua de sabat". Eu aveam moneda în mînă, voiam să i-o dau copilului, dar regulile lor religioase nu-i permiteau să o ia. O situaţie absolut stînjenitoare pentru amîndoi, o situaţie din care nu aveam nici o ieşire. Eu m-am fîstîcit, nu ştiam ce să fac. Atunci rabinul a venit cu o propunere salvatoare: „Înălţimea voastră, noi în zi de sabat nu putem primi bani, însă putem primi cadouri". Propunerea lui rezolva doar parţial problema, căci mi-am dat seama că nu am nici un obiect care ar putea fi un cadou onorabil pentru copil. Mă uitam pierdut la el şi nu ştiam ce să fac. Şi tot bătrînul rabin a venit cu ideea salvatoare: „Dacă-mi permiteţi, Înălţimea voastră, vă sugerez ceva. Ce-ar fi dacă i-aţi oferi moneda de aur nu ca bani, ci ca pe un dar? Un simplu suvenir de la guvernator". Ideea rabinului, zise cu un zîmbet larg Urusov, mi s-a părut genială. Nu mi-ar fi trecut aşa ceva prin cap. Cu toţii am ieşit cu faţa curată din povestea aceea jenantă. Un rabin m-a ajutat să dau ceva ce doream să dau, dar nu aveam posibilitatea de a da, căci regulile o interziceau.

Serghei Dmitrievici rugă să i se umple paharul de vin roşu, îşi frecă mulţumit barba şi continuă povestea.

— Ei bine, dragii mei, dacă sîmbătă voiam să dau ceva şi nu aveam posibilitatea de a da şi rabinul m-a

ajutat să dau pînă la urmă acel ban ca dar, duminică mi s-a întîmplat ceva exact pe dos. Imaginaţi-vă că mi s-a cerut ceva ce nu voiam să dau. Iată povestea de duminică. Preoţii unei biserici locale insistau de mult să merg la una din slujbe. Am mers cu plăcere, căci nu-mi place să refuz pe cineva, deşi nu doresc să fac din asta un obicei. Şi ce credeţi că s-a întîmplat? Predica de la sfîrşitul slujbei a fost de-a dreptul revoltătoare. A fost o predică scurtă, care mi se adresa direct. Preotul a povestit întîlnirea Mîntuitorului nostru cu Simon Petru la lacul Ghenizaretului. „Într-o dimineaţă de vară", zice predica preotului, „Domnul Iisus Hristos se duse lîngă lacul Ghenizaretului, căruia i se mai zicea şi Marea Galileii. Acolo a văzut două corăbii din care pescarii coborîseră şi tocmai îşi dregeau mrejele. Ei toată noaptea se trudiseră, dar nu pescuiseră nimic. Deodată, Domnul Hristos se urcă în corabia lui Simon Petru şi-l rugă s-o depărteze puţin de la uscat. După ce sătură mulţimile cu sfintele lui învăţături, vorbindu-le din corabie, îi zise apoi lui Simon să meargă cu corabia mai în larg şi să lase mrejele în apă la pescuit. «Învăţătorule», răspunse Simon, «toată noaptea ne-am trudit şi n-am prins nimic, dar după cuvîntul tău voi arunca mrejele în apă». Dar abia le aruncă şi o mulţime de peşti se prinseră în mreje, încît acestea stau să se rupă. Simon a făcut atunci semn tovarăşilor săi din cealaltă corabie ca să vină să-l ajute. Pescuitul a fost atît de bogat încît amîndouă corăbiile erau gata să se scufunde". Şi ştiţi care a fost concluzia preotului? întrebă guvernatorul. Ei bine, cu un discurs plin de patos, preotul a rezumat: „Ce lecţie putem învăţa din această pildă, fraţi şi surori? Oare prezenţa în mijlocul nostru a unui mare om, a însuşi

guvernatorului Basarabiei, reprezentantul autorității Majestății Sale Țarul, nu este o binecuvîntare la fel de mare? Să ne rugăm pentru el și să așteptăm cu smerenie și speranță că prezența lui aici ne va aduce binecuvîntări și bunăstare". Nu vă grăbiți să mă judecați. Asta nu a fost tot, continuă Urusov cu asprime și indignare în glas. Vă dați seama cîtă neobrăzare religioasă? Dar ce a urmat a întrecut toate așteptările mele. Cînd am ajuns acasă, după ce am făcut o mică plimbare, am aflat că înflăcăratul orator, preotul nostru pravoslavnic, a fost în vizită pe la mine ca să mă roage să-l ajut într-o problemă delicată. Voia să intervin în fața poliției locale în favoarea fiului său, un bețivan ordinar, din cîte mi s-a spus. Vă imaginați, stimați oaspeți, pînă unde pot merge unii reprezentanți și „prea sfinți slujitori ai Bisericii"? sfîrși pe un ton dojenitor cneazul.

Se simțea deja bine, eliberat. Invitații lui erau și ei veseli. Așa că Urusov hotărî că e timpul pentru muzică.

— Am descoperit o muzică foarte bună aici, *klezmer*. O să-i rog pe lăutarii evrei să ne cînte una venită de dincolo de Prut și poate medicul Sluțki ne traduce.

În timp ce paharele se umpleau cu vin, lăutarii începură să cînte ceva vioi în idiș pe un motiv folcloric românesc.

Ekh, Rumenye, Rumenye, Rumenye
Rumenye, Rumenye, Rumenye
Geven a mol a land a zise, a sheyne

Ekh, Rumenye, Rumenye, Rumenye
Rumenye, Rumenye, Rumenye, Rumenye
Geven a mol a land a zise, a fayne

În română suna cam aşa:

Eh, Rumenye, Rumenye, Rumenye
Rumenye, Rumenye, Rumenye
A fost odat' o ţară foarte şeyne.

Eh, Rumenye, Rumenye, Rumenye
Rumenye, Rumenye, Rumenye, Rumenye
A fost odat' o ţară foarte feyne.

Să trăieşti în ea-i minunăţie,
Ce-ţi doreşti pe tavă-ţi vine ţie,
„mamaligî", „cîrnaciori",
„pastramî", „paharaş di ghinişor".

În Rumenye-i foarte bine,
Nici o grije n-are nime.
Toţi beau vin în general
şi degustă caşcaval!

Hai dighi-dighi-dam dighi-dighi-dam
Hai dighi-dighi-dam dighi-dighi-dam
Hai dighi-dighi-dam dighi-dighi-dam
Hai dighi-dighi-dam dighi-dighi-dam

În Rumenye-i foarte bine,
Nici o jale n-are nime.
Nu aşteaptă pîn' li-i sete
Şi mănîncă „crăstăveti"

Hai dighi-dighi-dam dighi-dighi-dam,
Hai dighi-dighi-dam dighi-dighi-dam,
Hai dighi-dighi-dam dighi-dighi-dam,
Hai dighi-dighi-dam dighi-dighi-dam.

Mintea mi se îmbîrligă,
Mînc doar bulz şi mamaligî,
Joc, sar pînă-n bagdadie,
patlajeli-mi place mie!

Zi-i, mă, ta-didli-dam,
Zi-i, mă, ta-didli-dam,
Zi-i, mă, ta-didli-dam!

Ah, cîtă plăcere, ce nesaţ uimitor,
ah, ce bunătate, vinul românilor!

Românii beau „ghinişor", mîncă „mamaligî",
S-o săruţi pe-a altuia, zău, deloc nu strică.

Zi-i, mă, ta-didli-dam,
Zi-i, mă, ta-didli-dam,
Zi-i, mă, ta-didli-dam!

Ah, cîtă plăcere, ce nesaţ uimitor,
nu te mai saturi, vinul românilor!

Nin i prisno i vo viaki pe vecie
Dă-i guriţă Solomiei,
Sari la ea, băiat obraznic,
Face cozonaci de praznic.

Moişe-Haim, vii tiptil,
Fură cozonac agil,
Moişe-Haim Iţig-Ştrul,
Mi ţi-o gîdilă furiş.

Fetişcana se roşeşte,
Ar crîcni, da' nu-ndrăzneşte,

Fetişcana stă şi tace,
Mi se pare că-i cam place.

Zi-i!
Fata e de şaisprezece,
Dă-i săruturi cîte zece.
De la şapteşpe în sus,
Mîrîie şi blînde nu-s.

Istoria lui Fima Măcelarul sau despre mită

În Rusia e mai ușor să găsești un sfînt decît un om cinstit.

zicală hasidică

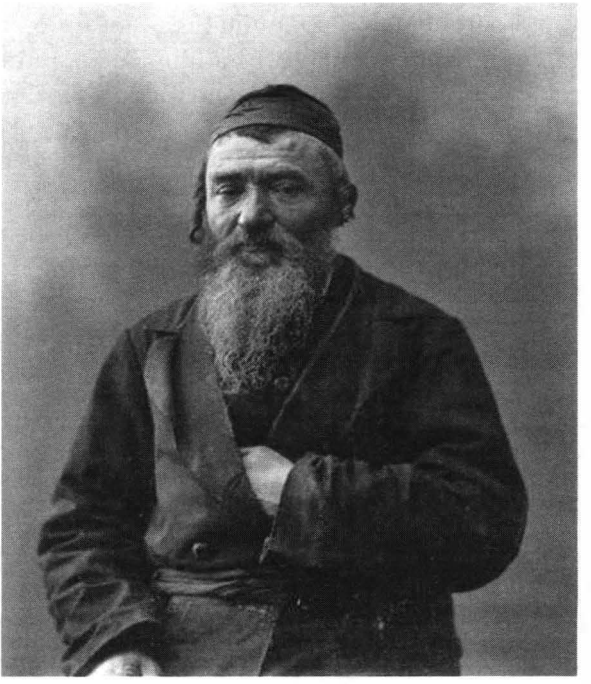

Aveau loc accidente din diverse cauze. Cum evreii controlau o bună parte din meserii şi comerţ, erau supuşi, firește, şi unui număr imens de taxe. Şi nu doar taxele îi apăsau, ci şi numeroasele legi restrictive din cauza cărora aveau un statut inferior faţă de celelalte grupuri entice, supuse şi ele la presiuni. De aceea mulţi negustori apelau la soluţii alternative, la limita legii sau chiar încălcînd-o.

Însă aproape nimic nu era stabil. Stabilă era doar nedreptatea. Dar se putea şi mai rău. Din cînd în cînd apăreau o mulţime de taxe locale pentru comunitatea evreiască, lucru care stîrnea uneori nemulţumirea sau furia, iar alteori adevărate răbufniri care deveneau ameninţătoare. Puterea comunităţii era însă prea mică în faţa puterii impresionante a statului, cu aparatul său birocratic bine păzit de poliţie şi jandarmerie. De Ohrana nu mai vorbim: ea se ocupa de zonele speciale şi, mai nou, de tineri.

Dar toate acestea puteau fi trecute cu vederea. Comunitatea se împărţea şi ea în mai multe pături sociale: de la o mulţime foarte săracă la o clasă de mijloc nu foarte mare, dar ceva mai avută, şi pînă la marii afacerişti. Pentru a fi scutiţi de presiunile legale şi de diversele taxe şi restricţii, mulţi dintre marii afacerişti treceau la creştinism. Pentru evreii foarte bogaţi, aceste legi funcţionau altfel: cei din ghildele superioare, cu foarte mulţi bani, erau supuşi unor presiuni mult mai mici.

Toţi se obişnuiseră însă să suporte aceste taxe şi legi ca pe un soi de contract social, chiar dacă foarte nedrept. Ei spuneau: „Noi sîntem dispuşi să plătim toate taxele şi impozitele posibile şi imposibile, cu o

singură condiție: să ne protejați viața și să ne dați puțin răgaz și tihnă să ne tragem sufletul după atîta fugă și prigoană prin Europa". Aici era ca un popas în lunga lor hălăduire prin lume și timp, pînă cînd Dumnezeul lor avea să-i readucă pe pămîntul făgăduinței pe care-l pierduseră. Ei doreau să aibă un răgaz înainte să pornească din nou spre „țara lor". Chiar dacă unii uitaseră deja de asta.

Aici, în Est, au găsit această protecție. Însă era înșelătoare. Statul țarist își respecta doar parțial promisiunea de pace socială, încercînd să organizeze lucrurile în așa fel încît relațiile dintre diversele grupuri sociale și evrei să fie mereu încordate. Evreul, numit în popor peiorativ *jid*, trebuia să știe, să simtă că viața lui este mereu în pericol. Nici un evreu nu era protejat atît cît să poată dormi liniștit. Acest sentiment era poate unic: celelalte pături sociale și etnii din zonă nu îl aveau. Existau pături sociale foarte sărace, cu o viață foarte grea, însă nu simțeau acea frică permanentă că viața le e în pericol. Acest sentiment nu-l găsim la coloniștii germani, la greci sau la bulgari. Oare totul era din cauza religiei unice a evreilor? Oare stigmatul religios de mii de ani îi urmărea și aici?

Mai exista o presiune imensă, dincolo de toate taxele și temerile. Era mita. Mita există de cînd lumea și pămîntul, iar în Rusia țaristă era asemenea Duhului Sfînt: sălășluia peste tot. Era sufletul vieții comerciale, birocratice și legale. Nimic nu se mișca fără acest duh al lumii, corupția, mita care ungea tot. Și ea se manifesta în cazul comunității evreiești prin alte taxe neformale, dar convenite sau subînțelese. Mita era ca un al doilea contract social, neoficial, dar fundamental.

Birocratul îşi primea pachetul sau plicul în funcţie de puterea pe care o avea. Omul cu legea primea la rîndul lui plata şi pachetul în funcţie de ce rezolva şi de ce-i oferea comanditarul. Diverşi inspectori şi gestionari mărunţi îşi luau şi ei partea în conformitate cu funcţia şi serviciul oferit. Poliţistul trecea regulat pe la dugheana unuia, pe la măcelăria altuia şi-şi ridica pachetul sau plicul, după serviciile pe care le făcea. Din munca evreului trăiau mulţi: familiile erau mari – şi ale evreilor, dar mai ales ale funcţionarilor.

Mita era un soi de recunoaştere a rangului social: o simplă relaţie de putere şi recunoaştere care devenea un mecanism economic util ambelor părţi, în contextul inegalităţii legale şi economice.

De bandiţi nu mai zicem nimic, ei erau cei mai nevinovaţi în toată povestea. Oricum, Chişinăul nu era Odessa nici în ce priveşte banii, nici în ce priveşte bandiţii. Toţi bandiţii erau la Odessa, iar Chişinăul era un fel de suburbie îndepărtată a marelui oraş de pe malul mării. Ei ajungeau aici doar cînd fugeau de poteră şi de Ohrana sau cînd aveau chef de alte distracţii. Pentru bandiţii din Odessa, Chişinăul era un buzunar prea mic. Fluxul era mai degrabă invers: micii bandiţi de la Chişinău fugeau la Odessa, care le oferea o cu totul altă clasă şi alte perspective financiare.

Să revenim însă la povestea noastră: mita. Dacă într-o zi cuiva i-ar fi trecut prin cap să pună capăt acestui fenomen devenit uzanţă şi practică cotidiană, Imperiul Ţarist s-ar fi dizolvat cu siguranţă. Nu ar fi rezistat unei asemenea lovituri. Oricum, toţi, de la ţar pînă la ultimul iobag, erau convinşi că mai degrabă vine sfîrşitul lumii decît să fie stopate mita şi corupţia

în Sfînta Rusie. Cum spunea faimosul rabin din Odessa: în Rusia este mult mai uşor să găseşti un sfînt decît un om cinstit. Dar asta era doar o vorbă, nu s-a adeverit niciodată.

Cert este că Rusia imperială se sprijinea pe cîteva lucruri: armată, poliţie, Ohrana şi, poate cea mai importantă dintre toate, birocraţia imperială. Birocraţia imperială era o maşinărie teribilă: foarte bine organizată, eficientă pentru sine, foarte devotată şi supusă curţii ţariste şi extrem de bine ierarhizată. Birocraţia Rusiei imperiale era construită ca o adevărată structură de caste: pe cin, pe rang. Şi era răsplătită ca atare. Cinul era ca o castă, se putea trece dintr-o castă în alta, dar destul de greu. Fiecare îşi ştia locul şi se supunea cu sfinţenie celor din rangul superior. Această ierarhie era bine reglementată nu doar legal şi financiar, ci şi vizual: haine, uniforme, epoleţi etc.

Ei bine, toată ierarhia superioară trăia parţial din averile sale – membrii ei deţineau pămînturi şi proprietăţi imense, precum şi funcţii pe care le obţinuseră ca slujitori fideli ai ţarului şi imperiului. Pentru ei existau o legislaţie specială şi scutiri de taxe. Însă aveau şi un venit suplimentar: mita şi corupţia sub diversele lor forme. În Rusia ţaristă, în secolul al XIX-lea a fost editat inclusiv un manual despre „Cum să dai şi cum să iei mită corect". A apărut neoficial, dar puterea a închis ochii şi el circula peste tot. Ei bine, taxele şi serviciile neoficiale impuse anumitor cinuri, mai ales inferioare, erau practic o a doua formă de ierarhizare a scheletului birocraţiei imperiale. Nivelul mitei corespundea funcţiei cinului, pentru că cinul şi funcţia îţi dădeau puterea de a decide într-o anumită problemă.

Această ierarhizare aproape perfectă, precum şi ungerea mecansimelor cu mita pe care o dădea majoritatea populaţiei – păturile de jos, negustorii şi mica burghezie – confereau putere şi măreţie imperiului. În asta consta forţa, dar şi slăbiciunea lui.

Modul în care funcţiona mita în relaţia dintre slujbaşii statului şi evrei avea un punct nevralgic. Evreii acceptau şi aceste taxe neoficiale. Familiile lor trebuiau să trăiască cumva. Totul însă trebuia să aibă o limită şi o logică. Trebuia să existe o înţelegere prealabilă, ca un contract acceptat tacit de ambele părţi – nesemnat, dar acceptat.

De multe ori, în aceste mecanisme intervenea haosul, pentru că unii nu respectau convenţia. „Taxele negre" nu trebuiau să devină abuzive. Dar la un moment dat slujbaşul nu mai respecta înţelegerea şi schimba regula jocului. Venea, de exemplu, să ridice mai multă marfă decît de obicei fără nici o explicaţie. Sau venea nu o dată pe săptămînă sau pe lună, cum era înţelegerea, ci de mai multe ori. O astfel de situaţie creştea nervozitatea şi supărarea evreului, care uneori îşi amintea că e fiul lui Israel.

E bine ştiută povestea lui Fima Măcelarul, care era cunoscut în tot oraşul şi de la care se aproviziona toată lumea bună, începînd cu mahalalele dinspre rîul Bîk şi pînă la Aleksandrovskaia şi chiar pînă la Fontannaia. Fima Măcelarul era măcelarul perfect.

Fima era un bărbat masiv, cu o forţă teribilă. Se spunea că putea să ducă şi o vacă pe sus de unul singur. El se ocupa de toate: tăia animalul cu viteza unui ucigaş profesionist. Îl tranşa singur, indiferent dacă era vită sau miel, cu o dexteritate uimitoare. Ştia unde

și cum se taie fiecare mădular. Nici un mușchi, nici un os nu-i erau necunoscute. Era un adevărat magician al măcelăriei. Toți veneau la el cu multă încredere și plăcere.

Fima Măcelarul era însă un om pe cît de mare, pe atît de blajin. Părea un om liniștit, care știa să spună o vorbă bună și chiar să glumească cu clienții lui. Dar nu era prea vorbăreț; era măcelar, nu negustor.

S-a întîmplat ceva între Fima și polițistul de cartier. Fima îi hrănea pe polițist și pe toată familia acestuia. În fiecare săptămînă, polițistul își lua pachetul gata pregătit. Intra, se salutau și ridica pachetul care-l aștepta gata ambalat, numai bun de dus acasă soției să facă ceva gustos.

La un moment dat s-a întîmplat ceva neobișnuit, ceva ce avea să rămînă în istoria orașului ca o poveste de spus copiilor. Se pare că polițistul a venit să ridice încă un pachet la doar două zile după ce îl luase pe primul. Oare uitase că își luase pachetul săptămînal? Nicidecum, căci Fima Măcelarul era om precaut și l-a lămurit:

— Stepan Petrovici, pachetul a fost servit acum două zile și sper din tot sufletul că i-a plăcut familiei și a fost cu folos. Astăzi pachetul este pregătit pentru altcineva. Rămîne cum am stabilit.

Stepan Petrovici, polițist cu vechime și care a cam prins la seu, cum se spunea pe acolo, a rîs tare, arogant.

— Fima, nu-mi spui tu mie cînd să vin și cît să iau. Eu iau de la tine tot ce mi se cuvine și cînd vreau, a zis el și a întins mîna spre pachetul de pe tejghea.

— Și eu de ce-aș fi obligat să te servesc în aceste condiții, Stepan Petrovici? Eu îmi fac meseria, faceți-vă

și dumneavoastră datoria, vă rog! a zis Fima Măcelarul ferm și a tras pachetul de pe tejghea, punîndu-l departe de mîna lungă a polițistului.

Acest lucru l-a înfuriat atît de tare pe polițist, că și-a pierdut cumpătul și a început să urle:

— Jidan împuțit! Tu ești aici și ai locul ăsta numai pentru că eu te las, pentru că noi te lăsăm. Și, pentru că ești jidan, trebuie să faci ce spunem noi, să nu uiți asta niciodată, ai înțeles?

Și s-a întins amenințător peste tejghea să ia pachetul. În timpul acestei scene, în prăvălie a intrat fiul cel mic al măcelarului. Copilul a văzut cum polițistul îl umilea pe tatăl său, pe care el îl diviniza, și a început să plîngă de frică și de rușine.

Atunci se spune că Fima Măcelarul a ieșit pentru prima dată din starea lui de viței blînd și miel bun de dus la tăiere. Și-a amintit că se trage din fiii lui Israel. L-a prins de brîu pe polițist, l-a luat pe sus și l-a trîntit pe tejgheaua lată pe care tăia carnea. L-a întins pe ea ca pe viței pe care îi tranșa. I-a luat mîna, i-a pus-o pe masă și i-a spus:

— Eu știu bine cine sînt, dar se pare că tu nu știi. Eu nu sînt jidan, ci Fima Măcelarul și mă trag din strănepoții fiilor patriarhilor Avraam, Isac și Iacov și știu cine au fost Macabeii, strămoșii mei. Și, ca să nu uiți cine sînt eu, o să-ți las un semn de aducere aminte, așa cum făceau strămoșii mei.

Fima Măcelarul a luat un satîr și, cu o mișcre fulgerătoare, i-a tăiat polițistului degetul mic și inelarul.

Această întîmplare a zguduit orașul. Nimănui nu-i venea să creadă că Fima Măcelarul era în stare de așa ceva, dar toți se bucurau, pentru că știau ce canalie

era Stepan Petrovici. Fima Măcelarul a devenit o legendă, dar și o poveste care a băgat în sperieți administrația și slujbașii statului.

Administrația și cei veșnic puși pe harță și ură împotriva evreilor au făcut un tărăboi imens. Au răspîndit rapid zvonuri prin emisarii lor din presă despre tot soiul de ritualuri religioase jidovești care foloseau sînge de creștini. Cei din presă au sărit să facă jocul puterii, căci trăiau din banii statului. Toți oamenii lui Krușevan și-au pus penița la treabă și au început să vehiculeze tot felul de idei: „Dacă-și permit să le facă așa ceva reprezentanților puterii, apărătorilor legii și dreptății, vă dați seama ce sînt în stare să ne facă nouă acești jidani fără Dumnezeu; cum l-au răstingnit pe Hristos, cum l-au tăiat pe Stepan Petrovici, așa ne vor hăcui și pe noi".

Încă puțin și începea un nou pogrom. Noroc că în fruntea Basarabiei nu mai era vechiul guvernator, ci un om mult mai înțelept, echilibrat și care știa bine mersul lucrurilor. Nu se lăsa deloc înșelat. Fima Măcelarul a trebuit însă să dispară pentru totdeauna. Dar povestea și numele i-au rămas. Ca un exemplu, spre aducere aminte.

Această întîmplare avea să zguduie puternic relațiile dintre funcționărime și comunitatea evreiască. De fapt, nu să le zguduie, ci să le așeze într-un nou contract social. Nimeni nu a renunțat la mită, firește. Însă ea a devenit ceva mai mică și mai rațională. De teamă că evreii se vor răzbuna, funcționarii au început să nu mai fie atît de insistenți, să nu mai fie abuzivi. Au început să respecte convențiile. Au înțeles că existau limite și reguli în toate, mai ales cînd era vorba de ce aveau oamenii mai sfînt pe aici: mita.

În același timp, mita era singurul mecanism prin care comunitățile lipsite de anumite drepturi și posibilități puteau să-și rezolve o mulțime de probleme. Pentru unii, mita și tehnicile de corupere a puterii constituiau adevărate mecansime sociale și economice, prin care puteau spune adio sărăciei și condiției lor sociale precare sau inferioare.

Froim, tatăl familiei Kalminovici, care locuia cu cîteva străzi mai jos de Fima Măcelarul, a reușit în decurs de cîteva zeci de ani să ajungă, dintr-un om sărac, un afacerist mijlociu care-și permitea să-și trimită copiii la școli superioare. Lucru la care aspira orice evreu sărac: știa că asta e calea sigură pentru a ieși din sărăcie și a avea o condiție cît de cît mai bună, astfel încît puterea și cei ce o reprezentau să aibă nevoie de tine. Ei știau că într-o astfel de societate ești prețuit în măsura în care ești necesar puterii și oamenilor care contează în societatea respectivă. Iar ei au nevoie de tine în două cazuri: cînd ai bani și cînd ai cunoștințe.

Evreii erau oameni ai cărții și asta îi salva de multe ori: ca să faci bani și să știi cum să te descurci în orice situație, e nevoie de carte, de cunoștințe. În regiune erau de departe cei mai educați. Aveau în spate o lungă cultură a cărții. Uitau de multe ori limba părinților, uitau de unde au pornit, însă nu uitau respectul pentru carte. Asta i-a salvat. Pe lîngă carte, au acumulat de-a lungul istoriei o experiență de veșnici călători și pribegi, gata oricînd să o ia de la capăt. Era avantajul lor față de băștinași, care de cînd se știau trăiseră în țara lor liniștiți, mereu cu aceleași bucurii și necazuri, cu aceleași patimi. Cînd umbli mult, înveți mult

mai multe patimi şi o diversitate de bucurii şi necazuri care te ajută ulterior.

Froim s-a născut într-o familie săracă, dar a făcut şcoala pe lîngă *ţadic* şi sinagogă. A învăţat să citească, să scrie şi să socotească. Tatăl lui avea o mică dugheană unde vindea mărunţişuri şi nici acum Froim nu înţelege cum reuşea să-şi întreţină familia numeroasă. Dar nu mureau de foame.

Froim a fost un copil foarte ambiţios; după ce a stat puţin pe lîngă tatăl său, s-a angajat la magazinul unui evreu cunoscut, care avea să fie salvatorul lui.

— Isaac Moiseevici Grinberg, puneţi-mă la încercare, i-a zis hotărît Froim. Sînt tînăr, dar pot să vă măresc foarte repede profiturile. Cunosc oraşul bine, îi ştiu puterile şi slăbiciunile. O să mă folosesc de toate astea ca să vă ajut să prosperaţi, iar dacă mă veţi găsi vrednic, mă angajaţi. Dacă nu, nu. Luaţi-mă o lună de probă şi vă voi arăta că pot aduce un profit cu 50% mai mare decît vînzătorii dumneavoastră. Nu vreau să mă plătiţi pentru perioada de probă. Daţi-mi doar o lună...

Isaac Moiseevici era om trecut prin multe şi înţelept. Văzuse multe la viaţa lui. S-a uitat lung la tînărul jerpelit, dar i-a văzut ochii şi entuziasmul nestăvilit. „Nu am ce pierde", s-a gîndit.

— Bine, Froim. Ai o lună. Şi, dacă chiar poţi face ce spui, atunci eşti omul meu.

Aşa i-a zis şi a plecat.

Froim se pare că era chiar mai bun la afaceri decît la vorbe. S-a pus pe treabă şi într-o lună i-a dovedit faimosului Isaac Moiseevici Grinberg că se pricepe şi i-a adus profituri cu mult peste cele obişnuite. În scurt

timp, Froim avea să devină omul de încredere al familiei Grinberg, al cărei cap avea să fie printre cei dintîi evrei din regiune care au intrat în prima ghildă a comercianţilor din Imperiul Rus. Cu timpul, Isaac Grinberg avea să se mute cu afacerile la Odessa, iar apoi la Moscova şi Sankt-Petersburg.

Care era secretul lui Froim? El ştia, firește, carte şi cunoştea foarte bine legile şi interdicţiile. Ştia taxele posibile şi imposibile. Ştia cum să ocolească anumite opreliști şi interdicţii. Se pricepea să facă afaceri, ca orice om educat care vine dintr-o lungă tradiţie a comerţului, fie şi cu mărunţişuri.

Însă cel mai bine ştia Froim slăbiciunile sistemului. Unde există putere, există şi slăbiciune, unde există zid, există şi spărtură, unde există interdicţie, există şi mecanisme prin care să o întorci în favoarea ta. Froim ştia foarte bine un lucru: slăbiciunile sistemului puteau deveni o sursă imensă de bogăţie pentru el. Iar aceste slăbiciuni trebuiau doar depistate, unse bine şi puse la muncă pentru el.

Cînd a început micul comerţ, a privit în jur: România, Austro-Ungaria, Odessa. Şi-a zis să nu se bagă peste cei de la Odessa; deocamdată erau prea mari pentru el. S-a gîndit că soluţia era comerţul cu România şi Austria. Să faci comerţ nu e complicat. Orice evreu cu educaţia lui şi din breasla lui ştia să facă comerţ: vezi preţurile, vezi diferenţele, vezi pierderile, vezi profiturile şi, cu puţin noroc, trudă şi dibăcie, afacerea merge. Vama era problema. Ca să treacă dincolo, aveau nevoie de paşapoarte, care sînt scumpe şi se fac greu. Însă celor din zonele de frontieră legea le permitea ca, pentru micul negoţ, să treacă cu un bilet

temporar eliberat de şeful de poliţie. Asta era o informaţie preţioasă. Nu-i mai rămînea decît să caute şeful de poliţie cu care să facă o înţelegere: şeful primea o taxă şi el primea biletul de trecere. Ieftin şi repede. În scurt timp, Froim nu doar a organizat o reţea comercială în cele două ţări vecine, ci a deschis şi un mic birou unde vindea bilete de trecere. El le cumpăra în număr mare cu bani peşin şi le vindea la bucată. Iată cum restricţia se transforma imediat în sursă de venit şi pentru poliţist, şi pentru Froim. Şi pentru mulţi alţii din zonă.

Dar astea erau mărunţişuri. După cum bine se ştie, conform regulamentului provizoriu de la 1882, evreii nu puteau arenda pămîntul. Legea funcţiona perfect, doar că, nu se ştie cum, într-un timp foarte scurt, o mare parte a pămînturilor moşierilor basarabeni au trecut în arenda oamenilor de afaceri evrei. Cum s-a întîmplat minunea?

Froim nu era străin de aceste afaceri. Avea în gestiune banii familiei Grinberg. Afacerea nu era complicată. O mare parte a moşierilor basarabeni nu prea aveau chef să-şi bată capul cu pămîntul, aşa că îl dădeau în arendă: asta însemna pentru ei mai puţină bătaie de cap şi mai mulţi bani. Atunci venea omul de afaceri evreu, găsea un interpus, un om de paie, care primea o sumă de bani şi făceau contractele de închiriere pe numele acestui interpus. Deci, juridic, pămîntul era dat în arendă interpuşilor, dar, în realitate, în spatele acestora se aflau nişte oameni pricepuţi la afaceri şi muncitori. Oamenii legii ştiau despre asta? Sigur că da. Numai că interdicţia aduce profituri şi noi posibilităţi. Froim se înţelegea cu toţi cei care trebuiau

să acopere asemenea afaceri şi primeau şi ei o taxă permanentă. De obicei era un anumit număr de copeici la desetină. Toţi, de sus pînă jos, îşi luau partea.

Era ca o taxă neoficială. Dacă intervenea administraţia centrală sau un control de sus, afacerea era atît de bine pusă la punct, încît era foarte greu de dovedit că se făcuse ceva ilegal. Toţi ştiau de ea, dar nimeni nu voia să o dezvăluie, iar dacă cineva voia totuşi, nu prea putea să aducă dovezi. Era genul de situaţie în care toată lumea cîştiga. Mai puţin ţăranul, care mereu a avut de pierdut. El nu era nici cărturar şi nici cunoscător al legilor. Iar pentru moşier şi putere el era ultima grijă.

Alte surse şi scheme? Erau multe, dar iată cum o altă interdicţie putea aduce profituri tuturor. Evreii nu aveau dreptul să locuiască permanent în sate decît cu mici excepţii şi în anumite momente. Aveau însă voie să locuiască provizoriu, pentru că mulţi aveau diverse afaceri şi meserii pe care puteau să le exercite „în tranzit" prin satele din Basarabia şi Ucraina. Unii făceau comerţ ambulant. Ţăranii se aprovizionau de la ei cu cele necesare.

Dar ce făceau afaceriştii care arendau mari suprafeţe de pămînt şi aveau nevoie de oameni în teritoriu ca să poată urmări tot procesul? Ce însemna provizoriu pentru nişte oameni care ar fi trebuit să stea permanent în sat? Acest „provizoriu" era la latitudinea poliţiei locale, care, pentru o anumită sumă de bani, avea puterea să transforme orice şedere permanentă în una provizorie. Putea trage de timp cum voia ea. Pentru bani, timpul căpăta caracterul dorit. Nici aici

controalele nu prea dădeau roade. Mita era mai puternică decît orice revizor temut.

E adevărat că şi poliţiştii ştiau foarte bine să împacheteze în aşa fel situaţia, încît toate aceste forme de legalitate discutabilă şi interpretabilă, toate aceste afaceri la limita legii şi deseori ilegale să fie greu de dovedit şi penalizat. Conflictele şi marile nereguli apăreau atunci cînd vreun poliţist important era demis, cînd apăreau neînţelegeri între arendaşul evreu şi moşierul basarabean sau cînd diverse interese nu găseau o limbă comună. Marile conflicte apăreau doar între diversele grupuri de capital, de arendaşi, de interese etc. În rest, ei erau bine acoperiţi. Mita făcea ca totul să funcţioneze aproape perfect. Însă ea ascundea alte conflicte, care aveau să explodeze mai tîrziu.

În scurt timp, Froim avea să se mute cu familia două străzi mai sus, semn că avea acum un anumit venit şi un statut. Şi-a permis chiar să schimbe mobila şi să facă mai multe rînduri de haine noi pentru el şi soţia lui. Dar cea mai mare fericire pentru el a fost venirea pe lume a celor doi copii: Aaron şi Sara. Visul lui era ca, pînă aveau să crească, să se mute cu o stradă mai sus, într-o casă mare, şi să-i trimită la şcoală cît mai departe. Era un vis permis doar parţial. Dar el visa mai mult decît i se permitea.

Cartea a doua

Spre Noul Ierusalim

Aaron între *șlemil* și *șlimazl*, între binecuvîntare și blestem

Uită-te cu băgare de seamă la lucrarea lui Dumnezeu! Cine poate să îndrepte ce a făcut El strîmb?

Eclesiastul 7:13

Exista un cuvînt de care se temeau toţi evreii din regiune, de la mic la mare, dar pe care bătrînii îl foloseau cu îngăduinţă, mai ales cînd era vorba de copiii sau nepoţii lor. Adulţii se temeau de el. Copiii îl evitau. Se pare că doar cei ajunşi la vîrsta înţelepciunii îi înţelegeau rostul.

Prin toate curţile auzeai deseori:

— *Ah şlemazl! Ah şlemazl! Oh 'n 'vei!*

Şlemazl era un nume dat unuia căruia i se întîmplau lucruri neprevăzute, mici ghinioane sau mari năpaste. Adesea era rostit pe la noi *Şlimazl.*

Dacă un copil scăpa o felie de pîine unsă pe jos, era clar un *şlimazl.* Dacă pierdea ceva, nu mai ieşea din *şlimazl.* Însă, odată cu vîrsta, lucrurile căpătau altă semnificaţie: copil mic, *şlimazl* mic, copil mare, *şlimazl* şi mai mare.

Dacă la copii *şlimazl* era un mic ghinion, o neatenţie, o neîndemînare, la adulţi *şlimazl* devenea o marcă pentru ceea ce noi am numi năpastă. *Şlimazl* era omul care aducea năpasta peste el, peste familie, peste toţi. „Năpastă" este cel mai bun cuvînt românesc pentru *şlimazl.* Cum ar spune înţeleptul rabin: *şlimazl* este cel care aduce „33 de năpaste".

Însă năpasta este doar o parte a sensului. Poate şi de aceea bătrînii erau ceva mai îngăduitori cu acest cuvînt decît cei în putere, dornici de afirmare, care încercau să fugă cît puteau de *şlimazl,* care uneori parcă era un dat al acestui popor binecuvîntat de Dumnezeu, dar blestemat de soartă.

— Trebuie să fim un popor al naibii de *şlimazl* dacă Iahve, în dragostea lui nemărginită faţă de poporul lui ales, ne-a aruncat în Imperiul Rus, spuneau

deseori la supărare mamele mai în vîrstă şi obosite de atîta ghinion istoric.

A nu se confunda însă cu *şlemil*, care înseamnă altceva. *Şlemil* înseamnă rău, nefolositor, fără rost. *Şlemil*'îi desemna deseori pe cei care luau decizii, mai ales pe politicieni şi pe funcţionari.

Cum bine le explica rabinul la lecţiile lui copiilor sau celor care veneau să-l asculte şi să mai înveţe cîte ceva de la el:

— Dragilor, cum deosebim *şlemil* de *şlimazl*? Foarte simplu: *şlemil* a vărsat ulei fierbinte pe *şlimazl*. Înţelegeţi? întreba el îngăduitor şi agale. Repet pentru cei care nu au înţeles, iar pentru cei care au înţeles repet ca să reţină mai bine: *şlemil* este cel care a vărsat uleiul fierbinte din neatenţie sau din prostie, iar *şlimazl* e mereu cel peste care se varsă acest ulei şi căruia nu-i merge niciodată bine.

Nu ştiu de ce Iahve ne-a făcut pe noi, poporul ales, mai *şlimazl*. Înţelegeţi? E clar că nu înţelegeţi şi tot la ulei fierbinte vă gîndiţi. Dacă vreţi să înţelegeţi, uitaţi de ulei, uitaţi de risipă şi de teama fierbinţelii uleiului. Nu vă temeţi să mă urmăriţi, continua îngîndurat rabinul.

Ca să înţelegeţi calea ascunsă şi tainică pe care Iahve vrea să ne poarte, trebuie să ştiţi că *şlimazl* este compus din două cuvinte: din cuvîntul german *schlimm*, care înseamnă rău, nereuşit, fără noroc, şi cuvîntul idiş *mazl*, care înseamnă fericire, noroc, ceea ce probabil ştiţi cu toţii.

Ce înseamnă toate astea? Dacă tot cu gîndul la ulei sînteţi, toate astea spun că uleiul vărsat pe voi poate fi o năpastă, dar şi un noroc, o fericire. Totul depinde

de felul în care veţi folosi această încercare. Orice ghinion vine cu norocul lui şi orice năpastă vine cu fericirea ei. Orice pedeapsă are şi un revers şi orice blestem are şi o binecuvîntare. Să nu uitaţi asta, zicea rabinul cu ochii închişi.

Însă cel mai bine a înţeles ce este *şlimazl* înţeleptul nostru Ibn Ezra, care era convins că *şlimazl* nu este *schlimm-mazl*, ci este לזמ ילש, *şlema mazl*, adică fericire deplină. Asta e fericirea deplină a evreului. Cum bine spunea el cu înţelepciune: „Dacă mă voi apuca să fac morminte, oamenii vor trăi veşnic, iar dacă voi începe să fac lumînări, soarele nu va apune niciodată". *Divrei Kohelet Ben David, melek biruşalem*, cuvintele lui Kohelet, fiul lui David, rege în Ierusalim: „Cine poate îndrepta ceea ce Dumnezeu a făcut strîmb?".

E *şlemazl* sau *şlimazl*? Ambele sînt valabile pentru noi. Dar asta e puterea literei: orice iotă poate schimba soarta voastră.

Asta este soarta noastră de *şlemazl-şlimazl*: să suferim fericiţi aici unde ne-a aruncat Iahve, unde ne-a aruncat blestemul care ne va aduce binecuvîntarea pe care o aşteptăm. Totul e să ştim cum să săpăm mormintele care aduc viaţă celor din jur, sfîrşea rabinul în stilul lui înţelept.

Şi ofta, ca de obicei, cu un *Oh 'n 'vei!*

Bătrînul rabin le mai repeta un lucru:

— La sinagogă trebuie să vii, chiar dacă nu crezi. Mai ales dacă nu crezi. De ce? Pentru că sinagoga pentru noi este precum „pămîntul făgăduinţei". Noi nu avem stat şi instituţii, dar avem sinagogă. În pribegia noastră printre străini, prin ţări care nu ne iubesc şi care ne prigonesc, doar Sinagoga este Ierusalimul

nostru. În ea stă puterea noastră. Ca să rezistăm, trebuie să fim educaţi, să fim oamenii cărţii: cunoaşterea e cea mai mare putere a noastră. Iar sinagoga ne ajută să ne educăm, să ne organizăm şi să fim în comuniune cu toţi fiii lui Avraam împrăştiaţi în lumea toată. Noi mai avem un secret, spunea el îngîndurat, ştim totul despre puterea şi slăbiciunea locului unde ne aşezăm, pe cînd ei nu ştiu mai nimic despre noi. Şi poate că e mai bine că nu avem nimic: nici stat, nici pămînt şi nici multe drepturi. *Şlimazl.* Poate că acest blestem e marea noastră binecuvîntare: putem să ne despărţim uşor de orice, să plecăm oriunde şi să facem Ierusalimul nostru unde ne poftește inima.

Şi iar ofta, *Oh 'n 'vei!*

Aaron nu-şi mai aduce bine aminte cînd a început totul. Era încă foarte mic, asta-şi aminteşte bine, foarte bine. Era încă în Kişnev, oraşul copilăriei lui. Locuia într-una din mahalalele oraşului, în partea de jos. Ţine bine minte mirosurile şi culorile acelei străzi. Ţine bine minte fiecare pietricică a străzii pe care vara o străbătea de nenumărate ori de-a lungul şi de-a latul, prin colbul dogoritor. Tatăl lui îl trimitea mereu ba la un client, ba la altul, încă de cînd era foarte mic. Pe la şase ani ştia nu doar mahalaua, ci şi străzile lăturalnice.

Avea însă o limită impusă de părinţi. Pînă acolo avea voie să meargă. Nu putea ieşi din cartier, tatăl îi interzisese ferm acest lucru. Însă el ştia deja împrejurimile. Curiozitatea îl scotea deseori din cartier: mai întîi o stradă, după care încă una... Şi se întorcea de teamă să nu se piardă.

A ajuns într-una din zile pînă la strada centrală, Aleksandrovskaia. Ce bulevard imens i s-a părut atunci!

Era copleşitor pentru un copil din mahalale. Era alt oraş. Cu clădirile acelea frumoase, înalte... Faţă de bordeiele lor gata să se năruie, acestea păreau nişte palate din poveşti. Străzi drepte, pietruite, aerisite, verzi, cu clădiri cu geamuri mari.

L-a impresionat foarte tare cofetăria lui Manikov din superba Casă Schwartzman. A rămas vrăjit minute bune în faţa vitrinei. A privit îndelung acele minuni după care îi lăsa gura apă. Le privea şi putea doar să-şi imagineze cît pot fi de dulci şi delicioase. Dar ştia că nu va gusta niciodată din ele: astfel de minuni nu se pot întîmpla în această viaţă.

Aaron înghiţi în sec şi brusc înţelese că părinţii aveau dreptate. Nu avea că căuta aici. Acea lume nu era pentru el. El era condamnat să trăiască în cartierul lui, în sărăcia lui şi să mănînce doar *maţa*, iar de sărbători să guste din puţinele dulciuri pe care le pregăteau mama şi bunica lui. Pe strada Aleksandrovskaia era o lume la care el nu avea să ajungă niciodată, chiar dacă se afla doar puţin mai sus de mahalaua, casa şi dugheana familiei lui. Chiar dacă nu era un *şlimazl*, acea lume nu era pentru el. Putea doar să-i privească vitrinele frumoase.

Dar nu cofetăria lui Manikov i-a lăsat cea mai puternică impresie. Altceva l-a marcat mult mai profund. Un eveniment pe care nu avea să-l uite niciodată. Voia să-l uite, dar nu putea. Îl marcase definitiv. Avea să devină coşmarul vieţii lui.

Într-o zi, să fi avut şapte-opt ani, s-a dus dincolo de cartierul său. A depăşit perimetrul, hotarul pe care nu avea încă voie să-l treacă. A vrut să vadă Piaţa Ilievskaia. Un prieten din mahala îi spusese că acolo

va vedea lucruri pe care nici nu şi le imaginează. Piaţa descrisă de amicul lui părea un basm în care voia să ajungă şi el.

Şi a îndrăznit să meargă. Ştia deja să iasă din cartier. Ştia puţin drumul spre piaţă, pentru că nu era departe de Sinagoga Groparilor, la care ajunsese o dată cu tatăl său. Ştia care era direcţia de mers, iar cu experienţa lui de „curier" începea să înţeleagă logica oraşului, chiar şi dincolo de limita cartierului său. Simţea nervura oraşului, cum e construit şi încotro curg şuvoaiele de oameni. Iar bazarul, cum îi ziceau ruşii, era un soi de mare sau de lac spre care se îndreptau cele mai importante rîuri de oameni.

Nu i-a luat foarte mult să ajungă acolo. Era chiar aproape, după calculele lui. Era chiar în cartierul vecin, la cîţiva paşi de măreaţa catedrală şi de grădina publică centrală, din care ştia doar partea de jos, pentru că nu îndrăznise niciodată să o străbată. Pe-acolo umblau altfel de oameni. Foarte diferit îmbrăcaţi, foarte eleganţi, oameni care te făceau cumva să simţi că între tine şi ei era un zid atît de mare, încît nu puteai să-l treci. Zidul nu se vedea, se vedeau doar oamenii ca un zid. Dar acel zid invizibil exista. Ah, sigur, exista. Copilul ştia asta foarte bine.

Şi era acolo cineva care te făcea să simţi zidul invizibil. Era un poliţist care se plimba mereu de-a lungul aleii, ca un grănicer pe hotar. Era un poliţist imens, arăta ca un uriaş cu mustăţi mari, în mundir, în uniformă specială, cu şapca lui impunătoare, cu un soi de băţ în mînă, care parcă abia aştepta să-l prindă şi să-l pedepsească pe intrus. Şi el, Aaron, se simţea un intrus. Nu ştia de ce, dar o simţea cu toată fiinţa lui.

Știa deja că polițistul nu aduce nimic bun. Toată mahalaua știa asta. Cînd polițistul apare în cartier, vine și năpasta. Cu siguranță se va întîmpla ceva rău, chiar foarte rău. Polițistul e ca fulgerul și tunetul ce prevestesc furtuna. A, de-ar fi fost ploaie... Dar nu era ploaie, ci năpastă: veneau mereu vremuri grele pentru cartierul lor. Părinții lor oftau și îi ofereau polițistului tot soiul de pachete. Tatăl lui îi dădea adesea un plic, după care era indispus cîteva zile bune din cauza vizitelor polițistului.

Aici, în cartierul lor, fiecare copil vorbitor de idiș, înainte să învețe să citească și să memoreze cele zece porunci ale lui Iahve, știa că polițistul trebuie ocolit. Cît mai mult. Era de preferat ca polițistul să nu se arate niciodată. Dar toți știau că asta era o iluzie, și primul lucru pe care-l învățau era să-l evite. Prima lege pe care o învăța aici un copil vorbitor de idiș era simplă: ca să poți ajunge mai repede și fără probleme, ocolește.

Aaron s-a strecurat repede spre o străduță lăturalnică: a făcut dreapta, a făcut stînga și a calculat că merge paralel cu ulița cea mare, a trecut de încă un colț, pînă a văzut șuvoiul de lume care se mișca. Era clar că acela era cursul rîului ce avea să-l ducă în bazar. Și în cîteva minute, cu mersul lui cam alergat, a ajuns exact unde trebuia. Era convins că acela era locul.

A intrat rapid în mulțime și a început să meargă printre tarabe, minunîndu-se de tot ce vedea. Căruțe mari trase de cai sau de boi. Butoaie uriașe lîngă care stăteau niște oameni cu mustăți imense, îmbrăcați ciudat: cușme groase pe cap și brîuri roșii late. Alții purtau un soi de pălării. I se părea că arătau foarte caraghios.

Nu mai văzuse astfel de oameni. În mahalaua lor, lumea se îmbrăca altfel. Şi vorbea altfel. Ăştia vorbeau o limbă pe care el nu o înţelegea. Scoteau ceva lichid din butoaie şi vindeau.

În timp ce copilul se tot uita în dreapta şi-n stînga, brusc, o lovitură puternică îl doborî din picioare. Nici nu apucă bine să se dezmeticească şi să înţeleagă ce i se întîmplă, că auzi pe cineva urlînd la el.

— Ah, *jiiiid*! Ah, pui de jidan!

Era prima dată cînd auzea acest cuvînt. Nu ştia ce însemna şi cu atît mai puţin de ce i se spunea lui aşa. Şi de ce era lovit? Începu să devină confuz. Nu ştia ce să creadă, nu ştia ce să facă şi pentru prima dată a simţit că-l cuprinde un sentiment straniu, un fel de neputinţă. Îi era, avea să priceapă mult mai tîrziu, frică. Dar o altfel de frică. Nu o frică concretă, de ceva anume. Nu frica aceea de cîinele din vecini, de nu ştiu ce alt animal sau lucru. Cum ar fi frica de apă adîncă, pe care avea să o încerce mai tîrziu. Era ceva mult mai profund. O spaimă care îi cuprinsese toată fiinţa, pentru că nu înţelegea nimic din ce se întîmpla. Spaima provocată de violenţa îndreptată asupra ta fără ca tu să înţelegi de ce. Iar dacă nu-i înţelegi cauza, nu ştii cum să reacţionezi.

Se gîndea că nu făcuse nimic pentru care să fie pedepsit. Ştia bine lecţia: dacă ai făcut ceva rău, eşti pedepsit. În familie învăţase deja asta, dar acolo nu se temea de pedeapsă. Acolo pedeapsa era în firea lucrurilor. Iar la sinagogă rabinul se ocupa şi el de asta: să-i înveţe legea şi ordinea lucrurilor. Acum însă nu făcuse nimic, venise doar să arunce o privire. Oare

de ce fusese pedepsit? Întrebarea i se tot învîrtea în mintea confuză.

Întins pe jos, Aaron îşi căută atent ochelarii şi şi-i puse la loc. Stătea chircit, ca un căţel care, de frică să nu fie lovit, se face ghem. Îşi pusese mîinile pe cap, acoperindu-şi faţa. Era singurul instinct care mai funcţiona. Aplecat peste el era un vlăjgan cu un băţ lung în mînă, cu care probabil îl lovise.

— Ah, *jiiiiid*! Ce cauţi aici, pui de căţea? Nu vă ajunge cartierul vostru? Aţi venit să ne molipsiţi cu ceva? urlă tipul în rusă.

Aaron încercă să se ridice, buimac. *Jid*, oare ce o fi însemnînd? Abia se ridică în picioare şi vlăjganul îl mai lovi o dată cu putere în spate. Simţi o durere cumplită care îi cuprinse imediat tot corpul. Se încolăci. Bîlbîi ceva şi rămase acolo chircit.

Între timp se adunase lume. Oamenii făcură cerc în jurul lor şi mai mulţi ochi curioşi se îndreptară spre Aaron. Copilul nu vedea acei ochi care-l priveau, dar îi simţea. Şi presimţea că acela era doar începutul. O frică şi mai puternică îl cuprinse. O groază care-l făcu să tremure. Tremura ca o frunză de toamnă rămasă singură pe creangă în bătaia vîntului, care simte că în curînd va fi desprinsă de pe ramură şi va fi dusă undeva departe.

Urletele şi hohotele de rîs se transformaseră într-un soi de rînjet de animal turbat. Asta-i amintea de cîinele rău pe care-l văzuse într-o curte, care-şi iţea botul plin de bale printre scîndurile gardului şi încerca să le rupă cu colţii, mîrîind furios. Aaron şi ceilalţi copii loveau cu băţul în gard ca să-l enerveze şi mai tare. Iar cîinele parcă înnebunea.

Acum, oamenii din jurul lui semănau cu cîinele acela. Cu ochii ieşiţi din orbite, arătîndu-şi colţii, gata să-l muşte. Simţea fiecare privire, fiecare rînjet, simţea duhoarea fiecărui bot gata să-l sfîşie. Însă de data asta între el şi cîinii turbaţi nu mai exista nici un gard, iar el nu avea nici o vină, căci nu-i întărîtase. Era singur şi această haită pe care nu o înţelegea îl înfiora. Pentru prima dată a încercat acel sentiment straniu pe care nu avea să-l uite niciodată.

Acesta e coşmarul care îl va urmări toată viaţa. A fost ca un botez, ca o revelaţie. O revelaţie a răului care se poate abate asupra lui. A răului despre care nu ştia dacă e ascuns în el sau în afara lui, pentru că nu-i înţelegea cauzele. De ce i se întîmplau toate acestea? Şi nu era un *şlimazl*...

Nu avea să uite niciodată cuvîntul *jid*; avea să-l urmărească toată viaţa ca un blestem. Atunci a înţeles că nimeni nu-l va iubi. Poate doar părinţii şi mahalaua lui. O lume atît de mică... Pentru restul lumii era doar un *jid*. Acesta va fi coşmarul şi stigmatul lui. Pentru totdeauna.

Dar viaţa avea să-l pună în multe alte situaţii urîte. Viaţa lui de *şlimazl* abia începea.

Cînd era student la Odessa, după mulţi ani, Aaron a mai înţeles ceva. Ceva profund. La fel de profund ca întîmplarea din copilărie care i-a marcat viaţa. Poate că şi din cauza acelei întîmplări a fugit la studii undeva departe de casă. Să uite de tot. Să uite de locul lui, de originea lui, de numele de *jid*.

Frecventa diferite grupuri. Nu avea o preferinţă politică, lucru greu de acceptat pe atunci: orice tînăr trebuia să aibă o poziţie politică clară. Aaon era încă

la început, căuta răspunsuri la multe întrebări pe care şi le punea. La început se apropiase de grupul socialiştilor lui Plehanov, care i se păreau foarte inteligenţi, dar nu îl mulţumeau. A mers mult timp la întîlnirile BUND-ului, partidul socialist al muncitorilor evrei. Dar nici asta nu l-a mulţumit.

Liceenii şi studenţii erau atunci ca nişte bile de biliard care se ciocnesc unele de altele şi îşi schimbă traiectoria. Era uşor să ajungi oriunde. Însă nu pentru oricine. Pentru tinerii evreii săraci, dar cu studii, lucrurile erau destul de clare. Existau doar două direcţii: spre mişcara socialistă în toate formele ei, care atunci era în mare vogă în rîndul lor, sau spre mişcarea sionistă, care după pogromurile din ultimii ani din imperiu căpătase un avînt şi un suflu nou.

Cele două grupări politice între care pendula Aaron îi propuneau soluţii diferite. Putea să viseze la un regim fundamental nou, unde va avea drepturi egale cu toţi ceilalţi şi unde identitatea lui de *jid* se va dizolva. Putea şi să viseze, precum strămoşii lui, la ţara pierdută de milenii şi să-şi asume condiţia de *jid*. Amîndouă păreau idei utopice, atrăgătoare, pentru care era gata să riste totul, deoarece condiţia sa actuală i se părea nepermis de inumană şi nedreaptă.

Dar avea şi multe îndoieli şi indecizii. Ştia bine că doar şcoala îl poate ajuta să-şi depăşească condiţia. Şi căuta soluţii. La fel de bine ştia că nu-şi va putea depăşi niciodată statutul de *jid*, chiar dacă socialiştii promiteau asta. Iar familia, comunitatea şi sinagoga erau locuri pe care începu să le urască pentru că făceau din el un soi de *jid* dependent de ele. Îi accentuau originea. El visa la o salvare de undeva din afară, nu ştia de unde.

Aaron nu mai voia să fie *jid* într-un oraș provincial, iar cînd tatăl său i-a spus că poate să-i plătească studiile cu ajutorul familiei Grinberg, protectorii lor, s-a înscris la Universitatea din Odessa și a reușit să ocupe unul dintre locurile limitate destinate evreilor. Atunci a fost o mare sărbătoare în familia și în mahalaua lor din Chișinău.

Așa a ajuns la Odessa.

Însă într-o vară, cînd toată lumea plecase în vacanță, Aaron a rămas în oraș. Nu-și permitea să călătorească și începuse să cîștige cîte ceva în vacanțe din diverse munci temporare. Voia să aibă banii lui. În acea vară a rămas în oraș și noul chiriaș, Vladimir, un student rus dintr-o familie destul de bogată de prin Herson, care trăia pe picior mare și chiar contribuia din plin la diverse cheltuieli ale colegilor. Gurile rele spuneau că întreține cîteva anarhiste din dragoste pentru cauză. El părea mai degrabă un nihilist, o orientare la modă, mai ales în rîndul tinerilor ruși din familii înstărite.

Vladimir era educat, bine-crescut și bun cunoscător al teoriilor la modă în acea perioadă. Îi plăcea mult să discute. O veche boală rusească. Așa că organiza chefuri la care făcea un adevărat Babel, căci invita de-a valma și eseri, și anarhiști, și monarhiști, și liberali. Îi plăceau polemicile, care duceau la scandaluri și adesea se terminau cu bătăi. Dar erau genul de bătăi care ofereau motiv pentru noi discuții.

Îi plăcea să le dea replici dure eserilor, faimoși pentru actele lor de terorism politic: „Înainte de a exploda bomba, trebuie să ne explodăm creierii, mintea! Ca să gîndim cu o minte nouă, care a renăscut din foc și pară!".

În acea vară, într-una din seri, Vladimir și Aaron au rămas împreună. Vladimir, cum obișnuia, a adus multă băutură, ceva de mîncare și cei doi, care nu erau încă prieteni, cu toate că se simpatizau, s-au pus pe discuții și băut. Au dezbătut multă politică. Temele vremurilor.

Însă, după o vreme, șampania și vinul au început să-și facă efectul. Iar discuția a luat deodată o altă întorsătură. Acest „deodată" apare cel mai des la băutură. Ceva imprevizibil cu care uneori nu ai vrea să te întîlnești niciodată.

— Ce-ar fi să discutăm despre problema evreiască? zise nitam-nisam Vladimir.

— Ooo, nu, spuse Aaron, numai despre asta nu, te rog. Știu de la șapte ani cum începe și cu ce o să se termine. Chiar și cu un om inteligent ca tine o astfel de discuție se termină rău. Mai bine nu, încheie tot mai hotărît Aaron.

— Am putea vorbi despre „problema rusă", dar ea nu există. Deci despre noi, rușii, ce să vorbești? Dar, uite, „problema evreiască" există, așa că de ce să nu vorbim despre ea? nu se lăsă convins Vladimir.

— Vladimir, nu înțelegi că tu ești mai evreu decît mine pentru că crezi în „poporul ales", în evreitate și în toate minunile astea mai mult decît cred eu. Eu chiar nu cred în ele. Sînt un om laic. Am tot mai multe îndoieli. Poate că răspunsul socialist e cel adevărat. Eu citesc cărțile evreilor ca pe oricare alte cărți. Pentru mine ele nu sînt sfinte. Nu știu limba Talmudului și sînt poate mai rus decît tine. Vorbesc, gîndesc și scriu în rusă. Și în rusă. Tu înțelegi asta? Legătura mea cu „pămîntul făgăduinței" este mai slabă chiar decît la

tine. Tu crezi că așa ceva există? Eu sînt poate socialist și nu cred că există această problemă, ci o cu totul alta, despre care putem discuta. Nu vrei să vorbim despre asta? încercă Aaron să împingă dialogul într-o cu totul altă zonă.

— Vai, cum să nu existe? Există, și încă cum, spuse hotărît Vladimir.

— Tu te-ai pilit, știu ce-o să urmeze și unde o să ajungem: noi, blestemații de evrei, controlăm totul, ca bancheri, sugem sîngele creștinilor sau al proletariatului. Sau facem revoluția pentru conservatori. Pentru conservatori noi sîntem monștrii revoluționari și anarhiști. Noi sîntem vinovați pentru tot răul din lume. Știu bine: sîntem însetați de sînge, mirosim urît, sîntem leneși, furăm, exploatăm și nu avem milă. Noi sîntem cei care controlăm, facem și distrugem lumea cînd vrem noi. Imperiul nu poate să ia avînt pentru că e sub mîna blestemată a acestor *jidî*. Citesc presa, văd ce se scrie, repetă puțin iritat Aaron.

Apoi oftă, dădu din mînă a lehamite și dădu pe gît ultima jumătate de pahar de vin.

— Stai, stai. Nu e deloc așa. Eu am o cu totul altă părere, spuse tot mai inisistent Vladimir, care părea că se pregătește pentru o lungă și complicată discuție pe această temă.

— Vladimir, sper că nu ești antisemit. Ești prea deștept ca să gîndești așa, cu toate că am văzut lucruri și mai urîte, zise aspru Aaron.

— Eu, antisemit? Jur pe *Capital* și pe Sfînta Scriptură că nu sînt, răspunse Vladimir cam bălmăjit și ironic. Eu doar îi urăsc pe evreii care aleargă după bani și și-au uitat menirea. Eu știu ce vorbesc, căci ai mei sînt

plini de bani, dar sînt ruşi, nu evrei. Ei pot face asta, voi nu, căci voi aveţi ceva de groază... Aaron, ridică vocea Vladimir, voi sînteţi oamenii legii şi ai ideii. O idee atît de măreaţă, imensă, încît mi se face frică pînă şi mie, unui rus fără credinţă. Cum naiba v-a venit vouă în cap această idee? De ce vă bateţi joc de ea, Aaron? O idee atît de mare de ce a fost oare dată unui popor atît de meschin şi unei amărîte de ţări pe care a şi pierdut-o?

— Vladimir, despre ce vorbeşti, tu de unde ştii toate astea? Din cărţile pe care le credeţi voi sfinte? întrebă Aaron cu disperare. Oare chiar nu puteţi să ne trataţi egal şi fără să apelaţi la aceste mituri?

— Aaron, tu ştii că voi nu sînteţi o naţiune, aşa cum sînt toţi? Uite, noi sîntem ruşi, vecinul e neamţ, iar celălalt e francez. Toţi sînt naţiuni, numai voi nu. Ştii de ce? întrebă meditativ Vladimir.

— Da, ştiu discursul. Pentru că sîntem nişte *jidî*. Meritäm să fim striviţi, nu-i aşa?

— O, nu. Vezi că nu ştii? Pentru că voi nu sînteţi o naţie, ci mult mai mult. Înţelegi tu asta? Noi nu avem responsabilităţi prea mari decît pentru noi, destul de egoist: ruşii se luptă cu nemţii pentru o bucată de pămînt. Hm, ce e aşa interesant în asta? Voi însă nu, sînteţi altceva.

— Bun, am înţeles că sîntem altceva. Explică-mi şi mie ce sîntem noi, dacă nu sîntem o naţiune?

— Voi nu sînteţi *jidî*, ci iudei; aveţi o Lege şi aveţi o Idee. Cine mai are, ca voi, o lege şi o idee? Spune-mi şi mie! Nimeni, zise apăsat Vladimir.

Mai bău un pahar şi continuă.

— Ştii de unde veniţi voi?

— Se pare că dinspre Egipt, spuse Aaron, plictisit deja.

— Ooo, nu. Greşit. Voi veniţi dinspre Babilon. Voi sînteţi cei care l-au urmat pe Avraam, care a ales să nu se închine ca toţi barbarii la diverse pietre şi idoli, ci la un singur Dumnezeu. Mai întîi, Aaron, a apărut marea Idee, după care a venit Legea. Şi voi le-aţi urmat. Nu uita asta...

Vladimir făcu o pauză, îşi trase sufletul, turnă în pahare şi continuă.

— Eu ştiu tot, eu vă studiez de ani de zile. Voi aţi fost primii care aţi avut o Idee şi o Lege. Cum naiba să transformaţi o idee atît de măreaţă în bani şi să faceţi praf o ţară? E adevărat că era o ţară prea mică pentru o idee atît de mare. Ah, dacă am fi avut noi o idee aşa de măreaţă, că spaţiu avem destul... Zi şi tu: pentru imensitatea Rusiei era nevoie de o idee atît de măreaţă ca aceea de „popor ales" şi de „mesianism iudeu". Dar noi nu avem asta. Noi, ruşii, nu avem nici o idee a noastră, ci doar idei de împrumut de la nemţi şi francezi. Nu avem o lege a noastră, ca voi, aşa că bîntuim ca nişte neputincioşi. Nici o idee nu s-a lipit de noi şi nu am ştiut să facem nici o lege. Noi, Aaron, nici măcar nu avem o religie a noastră; am luat una de împrumut, ca la mezat. Că dădea bine atunci să ne aranjăm politic cu unii şi alţii. Pe cînd voi, voi aveţi o idee care sperie. Ah, unde ar fi fost Mama Rusie dacă ar fi avut măreaţa idee a iudeilor! Straşnică forţă, straşnic popor am fi fost, continuă Vladimir înflăcărat şi scoase o sticlă de vodcă.

Seara se anunţa acum şi mai riscantă. Lui Vladimir deja i se împleticea limba şi reuşi să mai dea o ultimă replică:

— Da, voi nu sînteţi un popor oarecare, ci un popor al Ideii, al unei mari Idei care a venit să salveze totul. Şi trebuie să vă asumaţi asta. Înţelegi, Aaron? Şi al unei Legi. Celelalte popoare doar vă imită pe voi, conchise scurt Vladimir. Cînd eşti bătut, nu uita asta, Aaron, eşti bătut şi omorît pentru că în tine zac marea Idee şi Legea. Eşti bătut şi urît pentru că eşti parte a unui popor care are o măreaţă moştenire şi o grea cruce de dus. Aici e mai mult decît o misiune istorică, aici e ceva cosmic. Aaron, Aaron, nu înţelegi nimic, zise plictisit Vladimir şi se întinse să se culce.

De unde îi veniseră asemenea idei? Şi cum de ieşiseră toate ca un şuvoi din el, revărsîndu-se peste Aaron?

Aaron ar mai fi vrut să discute cu Vladimir, să înţeleagă de ce gîndea astfel. Îl intrigase rusul acela. În capul lui începuseră să se nască tot soiul de întrebări. Însă seara era deja confuză şi se termină mai repede decît se anunţase.

Anumite atavisme au ieşit deodată la suprafaţă, întîmplător, la o beţie. Nu poţi şti cînd apar. Şi de ce. Vorba lui Vladimir: ideile au o putere straşnică. Aaron a început să simtă asta.

Discuţia din seara aceea îi lăsase lui Aaron un sentiment straniu, foarte diferit de cel din copilărie. Nu mai era acea frică care-l făcuse să tremure cu ani în urmă. Nu mai erau nici durerea, nici disperarea. Era mai degrabă ceva neliniştitor, greu de definit şi explicat. Era ca durerea pe care o simţi cînd zgîndări o rană mai veche şi care doar îţi aminteşte de vechea durere. De durerea aceea autentică. Îţi aminteşte parcă de o lume de care tu credeai că te-ai despărţit şi de care

nu mai vrei să auzi şi pe care nu mai doreşti să o vezi. Ba chiar te aruncă involuntar în acea lume pe care tu ai vrut s-o dai uitării. Acum, Aaron simţea că lumea aceea reînvia în el: cu încredere, cu speranţă şi cu răspunsuri la întrebări chinuitoare. Dar poate că totul era de la aburul de vin amestecat cu ceva vodcă şi şampanie.

Dimineaţă, toate acestea aveau să aibă asupra lui Aaron un efect şi mai puternic. Mahmureala, durerea de cap şi frînturile de discuţie îl făceau să simtă fiecare bătaie a inimii ca pe un bubuit al creierului. Simţea cum fiecare idee reamintită ajungea în stomac şi îl făcea să tresalte, simţea că o să verse, dar nu vărsă. În cap însă ideile îşi căutau locul potrivit.

Seminaristul – tînărul preot în căutarea noului păcat salvator

Hei, libertate
Fără cruce, așa!

Aleksandr Blok

Cînd Saşa Pavlenski a apărut pentru prima dată la cercul de lectură, toţi s-au minunat. Nimeni nu s-a mirat de felul în care arăta. Nici chipul şi nici ţinuta nu aveau nimic deosebit care să-ţi sară în ochi. Ce putea să minuneze atît de mult şi pe aproape toţi?

Avea un chip simpatic: un păr blond lung, un nas poate puţin prea lung, dar nu într-atît încît să stîrnească zîmbetele provocate de nasul asociat în mitologia copiilor cu minciuna. Putem spune că avea un chip plăcut: un zîmbet timid, cald, pe care-l schiţa cumva ruşinat. De fiecare dată cînd zîmbea, îşi lăsa ochii în jos, ca pentru a-şi ascunde timiditatea, ca şi cum zîmbetul, rîsul îi erau interzise. Doar ochii îl trădau. Aveau sclipirea vie, dar în acelaşi timp tristă, caracteristică unui om frămîntat şi revoltat.

Hainele nu aveau nimic deosebit. Saşa era îmbrăcat ca orice tînăr al vremii lui care frecventa seminarul teologic. Avea un fel de uniformă care nu spunea mare lucru despre el, dar nici nu ascundea mari taine. Era un tînăr obişnuit.

Prezenţa lui a lăsat totuşi audienţa cu gura căscată, pentru că nu era ceva obişnuit în cercurile de lectură dominate de tot soiul de socialişti şi de mulţi copii de evrei. Doar uitîndu-se la el, toată lumea înţelegea că Saşa Pavlenski venea dintr-un mediu profund religios, era un copil destinat să devină preot. Iar un astfel de loc nu era deloc potrivit pentru un viitor preot. Cu siguranţă că cei din mediul din care venea l-ar fi pedepsit aspru dacă ar fi aflat despre prezenţa lui aici.

Ce-l trăda? Cum de putea fi citit aşa de uşor secretul tînărului seminarist? E greu de explicat astăzi acest lucru şi poate că nici cei prezenţi nu puteau spune

ce-l trăda pe Saşa, însă cu siguranţă toţi au priceput imediat ce era cu el. Poate îl trăda zîmbetul ascuns? Se spunea pe atunci că pravoslavnicii nu rîd niciodată. Adică nu rîdea funcţionarul Bisericii, slujitorul ei. Şi asta venea dintr-o anumită înţelegere a vieţii, dar mai ales dintr-o educaţie severă, aspru controlată. Orice zîmbet nevinovat schiţat de copilul trecut printr-o astfel de educaţie era simţit ca un păcat, ca o mare greşeală, ca un neajuns.

Cert este că zîmbetul copiilor de preoţi ruşi pravoslavnici, al copiilor care urmau seminarii teologice şi care aveau să devină preoţi era diferit. Probabil că asta l-a trădat şi pe Saşa Pavlenski. Zîmbetul timid schiţat ca un păcat involuntar.

Dar acest zîmbet nu doar l-a trădat, ci i-a deschis şi o uşă spre ceilalţi. Acest zîmbet era ca o promisiune că tînărul este nu doar curios, ci şi curajos şi poate să-şi depăşească condiţia.

El încă nu avea de unde să ştie că zîmbetul lui „păcătos" va avea un efect foarte puternic asupra fetei din colţul camerei, ce purta un nume care la rîndul lui o trăda. Eroina noastră din acea seară, de cum i-a văzut zîmbetul, care a avut asupra ei un efect magnetic, i-a întins mîna şi au făcut cunoştinţă.

— Sara, s-a prezentat ea ferm.

— Saşa, a răspuns el timid.

Ea i-a ţinut strîns mîna, nepermis de mult, spunîndu-i cu un zîmbet ironic forţat:

— Cu siguranţă că nu ai citit încă Proudhon, că de altele nu te întreb.

El şi-a plecat privirea şi a recunoscut că încă nu-l citise, dar că este gata să recupereze.

— Dacă mă conduci, promit că o să-ţi împrumut multe cărţi pe care nu ai de unde să le citeşti nici acasă, nici la biserică şi cu atît mai puţin în cuibul vostru seminarist de viitori popi.

În timp ce rostea ultimele cuvinte, i-a eliberat mîna din strînsoare şi şi-a luat privirea de la el, ca şi cum persoana tînărului seminarist nu o mai interesa deloc şi se sacrifica din milă faţă de el. Din milă şi pentru binele ideii. Nu pentru asta erau aceste cercuri şi cluburi de lectură?

Saşa se născuse într-un orăşel de provincie de pe malul Nistrului, nu foarte departe de Chişinău. Era unul dintre cei trei copii ai familiei Pavlenski. Din nefericire pentru el, sau poate din fericire, era singurul băiat.

Venea dintr-o familie de preoţi mireni, una dintre acele familii despre care bunicul lui, tot preot, îi spunea că menirea lor în societate este asemănătoare cu aceea a „leviţilor" din Vechiul Testament care slujeau poporul evreu.

— Noi sîntem, dragă Saşka – aşa îl dezmierda el –, leviţii acestei lumi. Sîntem ca o castă, ca un cin imperial. Nu putem nici creşte, nici descreşte. Noi sîntem meniţi a fi preoţi. Sîntem meniţi să slujim Ţarul şi Rusia-mamă. Şi poporul acestei ţări. Noi nu putem şi nici nu trebuie să facem altceva decît să slujim cu multă umilinţă. Asta e soarta noastră.

Nu se ştie cînd a ajuns familia Pavlenski în gubernia Basarabia, însă cu siguranţă tatăl lui Saşa era născut aici, iar mama lui era o frumoasă moldoveancă dintr-un sat ceva mai răsărit, ce provenea dintr-o familie de ţărani mai avuţi, dar de care tatăl lui a vrut să scape repede.

Tatăl, Ivan Petrovici, își iubea mult soția, însă nu prea voia să țină legătura cu rubedeniile ei, deoarece considera că statutul lor nu-i face cinste. Pe vremea aceea, țăranii moldoveni erau cam ultimii în ierarhia socială, iar prezența lor la oraș aproape că nu conta. Iar tînărul preot Ivan Petrovici Pavlenski, al cărui tată era tot preot, tocmai ajunsese într-un orășel ceva mai dezvoltat decît orașul lui de baștină. Așa că omul nostru era pus pe căpătuială și nu-l prea ajuta relația cu familia soției lui, pe care o iubea totuși mult.

Soția a adus pe lume trei copii: două fete și un băiat. Băiatul a fost ultimul, mezinul, lucru care l-a bucurat nespus de mult pe Ivan Petrovici. În sfîrșit avea cine să-i ducă mai departe menirea de preot. Era ultima lui speranță că rolul de „levit" în familia Pavlenski va continua.

Copiii familiei Pavlenski au fost crescuți în spiritul tipic unei vechi familii de preoți pravoslavnici, care, chiar dacă își mai permiteau unele mici abateri, aveau totuși o educație severă. Regulile erau reguli, postul era post, rugăciunile și ritualurile erau respectate cu multă strictețe.

Ca mulți alți copii de preoți, Saşa și-a petrecut copilăria în jurul bisericii; mama îl răsfăța și-i făcea mai toate poftele, iar tatăl era cel dur, care îl strunea mereu cu diverse obligații și restricții riguroase. La școala primară, tot tatăl a fost cel care l-a învățat tainele primelor lecturi duhovnicești și cîntece bisericești.

Cînd a trebuit să meargă la Chișinău pentru studii, Saşa știa deja că viața lui va decurge după aceleași rigori și după același calapod ca viața bunicului și a tatălui său. Era conștient că va fi un „levit" și nimic

altceva. Orice speranţă, orice schimbare şi orice alt vis erau de neimaginat. Ba mai mult, erau interzise. El era născut să devină preot. Un preot care nu avea cum să urce pe linie ierarhică, căci nu se vedea călugăr. Un preot de ţară sau de mic oraş de provincie. Acest gînd începuse să-l frămînte, dar el nu-şi dădea încă seama.

Schimbarea, plecarea la Chişinău, a adus multe noutăţi în viaţa lui. Ele nu au venit însă de la şcoală, ci mai degrabă din atmosfera oraşului şi din numeroasele veşti şi informaţii care ajungeau la el. Vedea şi auzea o mulţime de lucruri noi. Iar Saşa era un copil suficient de isteţ şi curios. Îl atrăgeau nespus de mult noutăţile. Iar asta era riscant pentru un copil din acel mediu profund conservator, unde lucrurile sînt pe veci neschimbătoare.

La şcoală nu-l mai atrăgea aproape nimic. Veşnicele ore de cateheză repetitivă nu-i mai spuneau nimic. Le ştia pe de rost şi repetarea lor la nesfîrşit îl plictisea de moarte. Slujbele la fel: aveau asupra lui un efect de oboseală, tristeţe şi plictiseală. Erau ca nişte ritualuri moarte.

La celelalte cursuri lucrurile nu stăteau mai bine. Cursul de latină, pe care se punea un accent enorm, i se părea îngrozitor de inutil. Ce să facă cu această limbă moartă un copil rus care avea să devină preot într-un sat sau orăşel de provincie? Care era utilitatea acestei munci imense? Mai cu seamă că nimeni nu mai învăţa această limbă, nici măcar profesorii de latină nu o mai ştiau. Zi de zi repetau cu toţii iar şi iar nişte fraze cadenţate, seci şi interminabile. Învăţau pe de rost doar formulele de care aveau nevoie, nişte conjugări

și declinări pentru a putea lua o notă mai mare. Era un alt ritual complet nefolositor pentru el.

Cînd i-a spus tatălui că nu vede nici un rost în învățarea acestei limbi moarte, care nu-l va ajuta niciodată și că ar fi mai bine să învețe germana sau franceza, a fost apostrofat scurt:

— Înveți pentru că trebuie să dai la Academia de Teologie, trebuie să mergi mai departe decît mine. Ai nevoie de o notă mare, iar germana și franceza nu te pot ajuta cu nimic, sînt doar limbi ale pierzaniei care îți scot în cale ispite și încercări greu de trecut. Așa că vei face ce am făcut și noi. Nu mai avem ce discuta!

Un lucru i-a atras atenția lui Sașa în replica tatălui său: „Sînt limbi care îți scot în cale ispite". Deci nu erau limbi moarte, odată ce ispiteau. Limbile moarte nu pot ispiti pe nimeni, pe cînd limbile vii pot ispiti. Și așa a început să învețe asiduu cele două limbi care aveau să-l ispitească foarte tare prin multele cărți la care urma să aibă acces.

După latină venea greaca veche. Altă pacoste. Tînărul viitor preot nu prea înțelegea nici la ce-i folosea asta. Colegii mai mari care deja cochetau cu teologia – teologia fiind în mediile lor un fel de filosofie – spuneau că te ajută să citești Sfinții Părinți ai Bisericii Răsăritene. Acolo sînt înțelepciunea și taina dreptei credințe, acolo se află izvorul vieții unui adevărat pravoslavnic.

Sașa asculta și se întreba: dar oare de ce nu se găsesc mai deloc aceste cărți în biblioteci? De ce nu prea avem traduceri, ca să citească toți cei care vor să învețe și să asculte înțelepciune? Oare accesul la această înțelepciune e doar pentru cei puțini care

învață greaca veche? I se părea ceva foarte tainic, neclar și inutil. Simțea ceva fals în această explicație. Ceva nedrept și pervers. Ceva ce nu avea legătură cu viața lui de acum și mai ales cu viața lui viitoare. Nu-și aducea aminte să fi văzut prea mulți oameni citind Sfinții Părinți în familiile de preoți pe care le vizita de mic. Nici în biserici nu prea auzise să se citească din Părinți. În general, în familiile de preoți nu se prea citea. Se citeau doar lucrurile pe care le știau de mici pe de rost. În rest, era interzis mai tot ce nu avea legătură cu biserica.

Mult mai tîrziu, Sașa avea să înțeleagă că există lucruri pe care le înveți doar pentru a le uita. Uneori, acest exercițiu e necesar. În tinerețea lui fragedă, această învățare absurdă și fără rost era asociată multor altor lucruri false care-l iritau, care doar îi sporeau neîncrederea și chiar ura față de ceea ce făcea și mai ales îl determinau să caute cu disperare lucruri noi care să-l salveze de îndoielile ce-l chinuiau.

Mai avea pe lîngă acestea și alte materii. Însă Sașa avea senzația stranie că toți îi cer să învețe pe de rost lucruri total inutile și că sufletul lui, problemele lui sînt lăsate de izbeliște, ca și cum el nu exista, nu conta. Și, în general, școala și educația i se păreau o pierdere de timp și o ruptură totală de lumea în care trăia și avea să trăiască.

Își vedea viitorul atît de sumbru, încît îl apuca o tristețe care-l ținea ore în șir în pat, iar uneori zile întregi. Aceste gînduri începuseră să-l chinuie foarte tare, iar trupul lui firav începuse să aibă reacții stranii. Uneori avea impresia că-l cuprindea febra și corpul îi tremura de frig, chiar dacă simțea că se sufocă și transpira mult.

Singurul lui refugiu erau lecturile şi, mai nou, acest club de lectură, despre care aflase întîmplător la biblioteca orăşenească în timp ce-şi schimba cărţile. Cîţiva tineri de la o altă şcoală, de aceeaşi vîrstă cu el, vorbeau aprins despre lecturile pe care aveau să le discute la acest club.

Curiozitatea, dar mai ales disperarea în care se afla i-au dat curaj. A întrebat unde se adună acest club şi dacă poate să participe şi el, căci este foarte pasionat de lectură. Tinerii s-au uitat o clipă unul la altul, l-au întrebat ce citeşte şi, după un interogatoriu succint, i-au dat întîlnire într-un loc; ei aveau să-l ia de acolo şi să-l ducă la clubul de lectură, unde avea să-i uimească pe toţi din simplul motiv că acolo nu prea veneau fii de preoţi. Dar acesta avea să fie doar începutul.

Privind pe furiş spre Sara şi ascultînd pasionat lecturile, discuţiile şi polemicile interminabile, dar pline de interes ale colegilor, Saşa a înţeles brusc că toţi anii petrecuţi în şcoala care-l pregătea să devină preot fuseseră total nefolositori, că nu învăţase mai nimic şi că toate rigorile şi pedepsele primite fuseseră total în zadar.

În acea seară l-a cuprins brusc o furie faţă de tot ce ştia şi faţă de mediul din care venea. O furie greu de controlat, ce-i dădea o stare de disconfort pe care nu o înţelegea. Era un soi de revoltă faţă de tot ce era el. În acelaşi timp, simţea că a descoperit ceva nou. Dar nici acest lucru nu-l putea înţelege. Nu putea înţelege ce anume a descoperit.

Nu-şi dădea bine seama dacă era vorba de lecturile noi, de oamenii entuziaşti din anturajul lui, liberi şi

plini de optimism, sau de fata aceea puţin obraznică, dar foarte frumoasă, care îi ţinuse prea mult mîna între palmele ei.

Discuţia s-a terminat tîrziu. Lumea era pasionată. Unele polemici mai continuau în grupuri mici. Alţii se pregăteau să plece spre casă sau unde-i mai ducea noaptea. La final exista un ritual al schimbului de cărţi. Unul dintre lideri anunţă ce trebuiau să citească pentru data viitoare şi ce se va discuta.

Saşa stătea stingher în capătul încăperii, spre uşă. Îşi notă tot ce auzi, dar îşi dădu seama imediat că nu avea cărţile recomandate, iar de unele nici măcar nu auzise. Habar nu avea de unde să facă rost de ele. Nu ştia dacă putea se le găsească la biblioteca publică orăşenească, căci la biblioteca seminarului cu siguranţă nu se găseau.

În timp ce îşi îndesa în buzunar carneţelul cu notiţe, de el se apropie Sara. Se opri şi, fără să-l privească, îi şopti:

— Dacă mă conduci acasă, poate îţi împrumut eu cîteva cărţi. Ştiu că nu le ai. Eu le am pe unele, dar cel mai important e că ştiu de la cine să fac rost, adăugă, privindu-l de data aceasta în ochi.

Afară era deja întuneric. Se lăsase puţin răcoare, cît de răcoare putea să fie în acele zile de început de toamnă.

La Chişinău, toamna vine cu întîrziere, dar cînd vine se aşază repede şi schimbă totul: aerul, mirosul, culoarea. Nu există oraş mai frumos toamna.

Făcură cîţiva paşi şi ea ea îl luă de mînă, întrebîndu-l:

— Chiar vrei să fii preot? Dumnezeule, cît de prost poţi fi ca să te faci preot? Mi se pare retrograd şi total neinteresant, rîse nevinovat.

— Dar cum ţi-ai dat seama că sînt seminarist? întrebă el, păstrîndu-şi încă aerul acela naiv pe care în seara aceea părea că şi-l pierdea fără să priceapă de ce.

— Vai, cît de naiv poţi fi! În Rusia, pînă şi aici, la capătul imperiului, în Basarabia, sînt două lucruri care nu pot fi confundate: copiii din familiile de preoţi şi copiii de evrei. Ei nu pot fi confundaţi niciodată. Nu se pot ascunde, deghiza, transforma. Ceva, nu ştiu ce, le va trăda mereu apartenenţa. Eu te-am simţit de la prima vedere că eşti copil de preot, seminarist şi viitor popă. Tu ţi-ai dat seama că eu sînt evreică? Pînă să-ţi spun cum mă cheamă, fireşte...

La auzul cuvîntului „evreu", Saşa tresări şi prin cap îi trecură ca un fulger toate lucrurile pe care le auzise la seminar, prin biserică şi chiar în familie. Ştia de mic că toate necazurile lumii vin de la acest popor necreştin care L-a ucis pe Mîntuitor. Văzuse mulţi evrei, dar niciodată nu ţinuse vreunul de mînă. Pînă acum... Şi nu putea spune că îi displăcea. Dimpotrivă, ar fi vrut ca acea clipă să ţină cît mai mult.

— Nu m-am gîndit la asta, spuse el puţin nesigur.

Ea continua să zîmbească, alergă cîţiva paşi, se întoarse spre el şi îi zise cu un aer foarte serios, cum nu o mai văzuse în seara aceea:

— Pot să-ţi spun ce viaţă vei avea. Te vei întoarce la ţară sau în vreun orăşel uitat, unde vei primi o parohie. Te vei căsători nu din dragoste, ci din interes, aşa cum doreşte familia ta şi cum îţi impune meseria, şi vei sluji nu oamenii, ci toată cohorta de slujbaşi ai

țarului. Boierii și cei sus-puși te vor folosi pe post de bufon, iar ceilalți pe post de prestator de servicii religioase. Tu vei trăi la limita sărăciei dacă îți vei face treaba cît de cît decent. Alte surse de venit nu vei avea. Pe scara ierarhică nu ai cum să urci. Sau vei face toate nemerniciile pe care le poate face un popă de rangul tău ca să strîngă ceva bănuți. Asta, fie vorba între noi, nu e chiar cea mai bună formă de a sluji oamenii. Oare așa se spune în Evangheliile voastre? Nu, firește. Dar oare nu e mai bine să fi făcut științe? Oare un medic sau un inginer nu poate sluji oamenii și omenirea mai bine decît o fac preoții? E și mai util, și mai interesant. Nu crezi? Nu-i mai bine să-i faci pe oameni să gîndească, să devină autonomi, decît să-i prostești cu ritualuri moarte? Și voi sînteți un fel de medici, doar că vă limitați să dați puțin opiu, adică amorțiți mințile oamenilor pentru a nu mai simți durerea, necazul, nedreptatea.

Se îndreptau spre partea de jos a orașului. Era deja întuneric. Străzile se îngustau și totul devenea tot mai negru. Doar aerul părea nemișcat, chiar dacă anunța că se va răci. Pămîntul cald de sub picioarele celor doi mai emana însă suficientă căldură cît să i se opună. Erau ultimele lui puteri. Țărîna se răcise deja. Iar asta anunța că foarte curînd se va răcori. Erau primele seri de toamnă și orașul se pregătea să le primească.

— Vrei să-ți spun o poveste? întrebă Sara, întorcîndu-se spre el și privindu-l mai îndeaproape. O să-ți povestesc despre un război. Sau mai degrabă despre un pogrom și un bunt. Despre războiul ăsta n-o să afli din cărți. Rar este pomenit. El se numește buntul

antialcool. Știi ce este la ruși buntul? Este acea formă de revoltă și protest mai radical. I se mai spune și „pogromul antialcool".

Acest eveniment este fără precedent în istorie, din cîte știu eu. A avut loc în 1858-1860 în peste 15 gubernii și s-a extins la un moment dat în 30 de gubernii. S-a desfășurat în 2.000 de localități ale Imperiului Rus. Atunci au fost distruse peste 3.000 de crîșme și fabrici de alcool.

Principalii participanți la bunt au fost țăranii subordonați statului, nu moșierilor, orășenii din păturile de jos și soldații în rezervă. Nu a fost o inițiativă nici a bisericii, nici a intelighenției și lumii educate, ci a păturilor de jos. Asta e foarte important.

Și știi cum a fost? Într-o zi, țăranii și orășenii din păturile de jos se revoltă, pun mîna pe topor și coasă și distrug crîșmele, beciurile, fabricile care produc alcool. Tot ce ține de alcool este distrus. Și nu doar distrug, ci anunță statul și pe proprietarii și negustorii de alcool că refuză să mai bea. Definitiv. Este poate cea mai radicală formă de protest cunoscută în Rusia. Refuză să mai bea în semn de protest. Ba chiar fac „drujine", grupuri populare, voluntare, care merg prin localități și verifică: nimeni nu mai are voie să producă și să consume alcool. Se nasc o adevărată solidaritate și o mișcare populară a buntului antialcool.

Întrebarea este: ce i-a apucat pe ruși? Tu, ca viitor preot pravoslavnic, știi bine că în Rusia ți se poate ierta orice crimă, nu însă și acest imens păcat: refuzul de a bea. Băutura în Rusia e tot: viață, identitate, comuniune. Doar „papistașii" nu beau. Cîndva și noi,

evreii, eram mai puţin băutori, dar am învăţat de la voi cum se face.

Bun, dar care sînt cauzele acestei revolte? Ce l-a apucat pe mujicul rus? Că doar nu a trecut la papistaşi sau la cine ştie ce sectă.

Ei bine, cauzele au un substrat economic. Alcoolul este una dintre cele mai vîndute mărfuri din Rusia. Cine are monopol pe alcool are vistieria plină. Şi statul are grijă să deţină acest monopol. În 1819, cam 16-18% din veniturile în vistieria statului erau obţinute prin impozitarea alcoolului, iar în 1859 acest procent ajunge spre 39%. După Războiul Crimeii, lucrurile au scăpat de sub control şi alcoolul s-a scumpit nepermis de mult.

În acea perioadă, în Rusia funcţiona un mecanism. Chiar dacă statul deţinea monopolul pe alcool, îl vindea prin intermediari privaţi, deci concesiona privaţilor dreptul de a produce şi vinde alcool, iar aceştia aveau grijă de propriile profituri şi de ungerea sistemului de stat. Aceşti intermediari locali aveau o putere foarte mare. Ei au instituit un alt mecanism, cu acceptul statului: fiecare bărbat era arondat unei crîşme, un soi de „buletin de crîşmă", unde îşi bea „norma" stabilită. Din venitul lui avea o „normă" de consum pe care trebuia să o cheltuie pe alcool. Dacă mujicul îşi consuma norma care i se lua din venit şi o depăşea, i se confiscau lucrurile de pe lîngă casă. Era cam ca la bancă: puteai bea pe credit, dar erai terminat. Cum în acea perioadă preţurile au crescut enorm – de la 3 ruble, găleata de vin a ajuns într-un singur an la 10 ruble –, o mare parte a populaţiei a început să piardă tot ce agonisise o viaţă. Preţul imens plătit pe alcool a

dus la o sărăcie cruntă și a început să afecteze profund viața satelor și orașelor din Rusia. Și atunci mujicul a spus: „Mamă, eu nu mai pot să beau", a pus mîna pe furcă și topor și a distrus toate mijloacele de producție a alcoolului, a dispărut prețul, iar oamenii au devenit liberi. Ceva mai liberi.

Herțen a scris atunci despre asta. Se spune chiar că pe la începutul secolului al XIX-lea rușii rămîneau în urma Franței sau Marii Britanii la consumul de alcool. Erau de fapt pe locul 11 în Europa. Împingerea populației spre consumul excesiv de alcool este, cum ne-a explicat studentul venit de la Petersburg, care ne-a povestit toate acestea, rezultatul politicii economice duse de statul țarist și o formă de subjugare a poporului.

Vrei să știi finalul buntului? A fost cum e mai rău, cînd se întîlnesc interesele statului cu cele ale capitalului. Peste 11.000 de protestatari au năpădit Siberia. Evenimentul a fost atent șters din memorie și din istorie. Dar să nu uităm că peste un an, în 1861, ca prin minune, în Rusia are loc abolirea iobăgiei, iar alcoolul nu va mai fi concesionat, ci începe să fie accizat. E bine să ne mai amintim aceste lecții de istorie, nu-i așa? Asta învățăm noi la clubul nostru, sfîrși entuziasmată Sara.

Cînd au ajuns la o casă nu foarte mare din ograda căreia se auzeau voci și răzbătea o lumină plăcută, Sara s-a oprit și l-a anunțat cu o voce solemnă, teatrală:

— Am ajuns. De aici poți să nu mă mai conduci. Aici e teritoriul meu, e mahalaua noastră, a evreilor, și nu mă mai paște nici un pericol.

Scotoci în sacoşă, scoase o carte şi i-o întinse lui Saşa.

— Pe asta trebuie s-o citeşti neapărat. Pînă data viitoare. Să nu cumva să o pierzi, că nu vrei să ştii de la cine am împrumutat-o. Şi nu-ţi recomand să o arăţi colegilor tăi de seminar. Asta dacă vrei să dormi acasă, nu prin secţiile de poliţie, spuse ea şoptit.

Îi zîmbi încă o dată şi dispăru în noapte.

Saşa rămase singur. Se uită în jur, încercînd să-şi dea seama în ce direcţie trebuia s-o ia. Porni agale spre casa lui temporară, în care stătea cu chirie. Pe drum medită la tot ce-i spusese Sara, dar încă nu putea gîndi clar. Gîndurile se amestecau cu sentimente noi şi stranii. Corpul parcă nu mai dorea să-l asculte. Era confuz, era excitat. Simţea un fel de euforie pe care nu o mai trăise de mult şi care venea după o lungă perioadă de lehamite şi profundă nemulţumire faţă de el, de şcoală şi de tot ce i se întîmpla. Acum simţea ceva cu totul nou şi se temea ca această stare să nu dispară.

Cînd a ajuns acasă, s-a întins în pat şi a început să citească. Citea atent, citea intens, încă prins de acea stare de euforie. A citit pînă în zori, cînd a adormit. Şi nici prin cap nu-i trecea că mîine se va trezi un cu totul alt om.

Moda ca *Zeitgeist*: conflictul dintre icoana lui Rubliov și pătratul lui Malevici

Veacul meu, fiara mea, cine ar putea
Să privească în pupilele tale?

Osip Mandelștam

Nimic nu surprinde mai bine spiritul vremii decît moda. De foarte multe ori, moda sintetizează mai bine esența spiritului unei epoci decît analizele, textele, muzica... Pentru că ceea ce numim generic „modă" le cuprinde cumva pe toate. E ca o imagine întreagă care adună toate piesele de puzzle ale detaliilor. Moda e ca o icoană a epocii. Însă, la începutul secolului XX, icoana lui Rubliov ce reprezenta Vechea Rusie era înlocuită de o nouă icoană, pătratul lui Malevici.

Marea problemă era însă alta: interpretarea și înțelegerea cauzalităților.

Sîntem în Imperiul Țarist. Fie și la periferie, unde schimbările ajung mai greu. Și privim viteza amețitoare cu care lucrurile se schimbă radical și chiar violent. Asta se vede cel mai bine la tinerii din gimnazii, din seminarii și mai ales din universitățile imperiului. Hainele, muzica, lecturile, consumul și mai ales preferințele politice se modificau profund, ca și cum între părinții lor și ei, între lumea părinților lor și lumea pe care doreau să o construiască nu mai exista nici o legătură. Era generația care dorea să facă totul nou, să schimbe din temelii totul. Să ardă, să mistuie lumea veche și să facă o alta, fundamental diferită.

Ce demoni îi purtau în acest patos, în această sete nebună de schimbare nimeni nu putea înțelege. Aceste transformări au fost poate prea radicale și prea violente. Însă lumea lor avea să arate cu totul diferit, iar vechea lume avea să fie sfărîmată, frîntă aproape pentru totdeauna.

Primele semne ale schimbării veneau din lucrurile simple ale unei nevinovate „mode".

Oare de ce fetele încep brusc să se tundă scurt şi să poarte haine „bărbăteşti"? De ce se înscriu masiv în cele mai radicale partide, precum eserii, şi nu în partidele conservatoare sau liberale? De ce studenţii de la seminariile de teologie aleg ceva total opus, nu ceea ce le-au predestinat familia şi şcoala? De ce copiii din familiile „bune" şi avute refuză să continue tradiţia părinţilor şi vor să renunţe la privilegii?

De ce se citeşte masiv presa clandestină şi nu exişti dacă nu aparţii unor cluburi de lectură predominant marxiste, anarhiste, ocultiste, freudiste, decadente? De ce mai toţi tinerii, de la gimnaziu pînă la universitate, recită Blok, Gumiliov, Mandelştam, Ahmatova, Maiakovski şi Esenin?

Şi oare de ce moda consumului se învîrte în jurul cocainei şi al Apocalipsei?

Moda, cum spuneam, e ca o icoană. Contrastul dintre cultura oficială promovată de putere şi moda vremii este exact cum spuneam: ca între icoana lui Rubliov şi pătratul lui Malevici. Un conflict radical.

Se anunţa o ruptură colosală. Un pătrat negru pe negru. Sau roşu pe roşu. Dar cum să înţelegi toate acestea?

Eroina noastră încă nu înţelegea foarte bine această vîltoare a schimbării, însă simţea, intuia, era deja parte a acestui proces colosal în care toţi erau prinşi. Acesta era spiritul vremii, pe care nemţii îl botezaseră frumos *Zeitgeist*. Iar el putea fi găsit la orice poet la modă pe atunci. Cum ar fi cel pe care îl iubea poate cel mai mult după Blok. Inegalabilul Osip Mandelştam:

Veacul meu, fiara mea, cine ar putea
Să privească în pupilele tale
Şi cu sîngele tău a încleia
Vertebrele-a două veacuri fatale?[1]

De Blok şi Mandelştam nu dăduse întîmplător. Aşa cum nici despre cluburile de lectură sau despre Proudhon nu aflase întîmplător. În viaţa ei, lucrurile nu erau întîmplătoare. Viaţa ei era legată strîns de viaţa familiei, care era legată de viaţa comunităţii. Orice mică comunitate are nevoie de reguli cît mai severe, de relaţii cît mai strînse pentru a putea rezista. Mai ales o comunitate care de mii de ani este prigonită, ca a lor. Ea nu ştia multe despre asta, căci familia o proteja. Însă ştia că totul trebuie să decurgă după nişte reguli exacte, altfel istoria îi va strivi.

Ei i se cerea doar să fie supusă părinţilor şi să înveţe ce trebuia să înveţe o fată educată care provenea dintr-o familie de evrei unde tata era comerciant. O familie nu foarte înstărită, dar nici foarte săracă. Aşa cum era mai rău. Avea să afle mai tîrziu de ce era mai rău.

Pentru a o proteja de orice necaz, de orice ispită care ar fi putut aduce răul, familia avea grijă ca ea să aibă un anturaj bun, controlat. Dar lumea este făcută în aşa fel încît nimeni şi nimic nu poate avea un anturaj total protejat şi închis. Orice copil şi mai ales orice tînăr are un moment în care zidul controlului şi al protecţiei dispare şi este pus în faţa unor încercări, a unor ispite, a unor alegeri pe care trebuie să le facă singur. Şi nimeni nu poate garanta că alegerile pe care

1. *Timp ilegal*, traducere de Leo Butnaru, Tracus Arte, 2014.

le va face îl vor salva sau îl vor condamna, dacă îl vor duce către o viaţă mai bună sau mai rea, la necaz sau la fericire. Nimeni nu deţine reţeta succesului sau a fericirii.

Doar părinţii ei erau foarte convinşi că secretul lor, al comunităţii lor, era o garanţie. Era un secret care de mii de ani le asigurase supravieţuirea în condiţii grele, foarte grele, în care de multe ori suferinţa a fost răsplata. Dar important era că au supravieţuit. Iar supravieţuirea era pentru ei cheia succesului. Ca să fii fericit, trebuie mai întîi să supravieţuieşti. Acesta era crezul ascuns pe care-l practicau cu o dîrzenie de invidiat.

În viaţa ei aveau să apară, ca în viaţa fiecărui om, şi astfel de accidente. Totul a decurs obişnuit. Accidentele şi încercările vin deseori din zonele care ţi se par cele mai sigure.

Ai ei au decis să o dea să înveţe franceză şi pian împreună cu fiica prietenilor lor de familie, care era cam de aceeaşi vîrstă cu Sara. Era o familie cunoscută, capul ei era nimeni altul decît negustorul Isaac Moiseevici Grinberg, care nu era un oarecare, ci un negusror din prima ghildă. Acest lucru însemna în acele vremuri foarte mult. Pe lîngă faptul că presupunea o avere considerabilă şi un venit anual imens, deschidea posibilităţi imense pentru Grinberg şi familia lui. Faptul că era un negustor cu un astfel de rang, care presupunea şi plata unor taxe pe măsură, însemna că nu mai era un „evreu obişnuit", care trebuia să se supună unui număr imens de restricţii legale, ci devenea un „evreu privilegiat". De exemplu, putea ieşi din zona

geografică pe care „evreul obşinuit" nu avea voie prin lege să o părăsească. Ceea ce în Imperiul Ţarist se numea *Certa osedlosti.* Era zona de rezidenţă obligatorie a evreilor, care se afla în partea de vest a imperiului şi se întindea de la Vilnius pînă la Odessa. Gubernia Basarabia era parte a acestei „rezervaţii".

Familia Grinberg se încadra în această categorie de evrei privilegiaţi, iar viaţa ei se desfăşura între Sankt-Petersburg, Odessa şi Chişinău. Tatăl, sobru, educat, făcea comerţ cu grîne şi era unul dintre cei mai influenţi oameni din regiune: stătea mai mult la Petersburg, dar prefera să-şi ţină familia şi mai ales pe copii în vechiul conac din Chişinău. Era convins că aici erau mai bine protejaţi, fiind departe de viaţa agitată şi plină de ispite a capitalei imperiului. Vedea cum totul se năruie pe zi ce trece, iar cei mai vulnerabili, copiii şi cei foarte tineri, o iau pe căi pe care nimeni nu le mai înţelegea. Cel puţin el nu mai înţelegea nimic. De ce mai toţi copiii famiilor bune de evrei şi chiar de ruşi parcă erau apucaţi şi trăiau după alte reguli decît cele pe care le cunoşteau? La Chişinău, micul oraş care părea mai degrabă un mare sat pe lîngă capitala imperiului, lui i se părea că totul era încă sub control. Schimbările încă nu pătrunseseră. Lumea rămăsese la fel. Timpul avea răbdare.

Familia Kalminovici era „mîna dreaptă" a familiei Grinberg, oamenii de nădejde pe care se sprijinea faimosul comerciant de ghildă superioară. Froim Kalminovici era un negustor mărunt, însă protecţia lui Grinberg însemna enorm pentru el. Aşa că prietenia copiilor şi educaţia în comun veniseră firesc. Vara era

perioada lor preferată, pentru că aveau mai puține lecții de făcut și aveau mult timp liber pentru joacă.

Sara se înțelegea de minune cu Estera, fiica cea mică a familiei Grinberg. Chiar dacă Estera era cu un an mai mare decît ea, asta nu conta.

Sara însă avea să-l descopere pe Ezra, fratele ceva mai mare, care, chiar dacă era de o vîrstă apropiată cu ele, părea un copil dintr-o altă lume. Era serios, îngîndurat și mereu citea ceva.

— Nu-l lua în seamă pe Ezra al nostru, el n-o să iubească pe nimeni, căci e îndrăgostit doar de cărți.

Atît spunea hohotind mezina familiei. Ezra își aranja ochelarii rotunzi pe nas, se încrunta puțin, se întorcea cu spatele și continua să citească de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat.

Însă Sarei Ezra cel taciturn i se părea atractiv. Faptul că nu vorbea, aerul său ciudat, misterios o atrăgeau teribil. Era foarte curioasă să afle ce citește. Și, în general, era curioasă să-l audă vorbind. El însă tăcea și această tăcere încăpățînată o făcea și mai curioasă.

— Se pregătește să meargă la studii la Petersburg. Se spune că a citit toată biblioteca orășenească și acum merge să citească toată biblioteca din capitală, spuse ironic sora lui.

— Chiar se mută la Petersburg? întrebă puțin timidă Sara și simți că roșește. Cînd pleacă?

— Pleacă din toamnă, așa că o să rămînem singure și-o să ne facem de cap fără se ne mai plictisească cu tăcerea lui, rîse Estera.

În acea vară lungă, Sara a venit foarte des la familia Grinberg, nu atît ca să se joace cu prietena ei, să exerseze

la pian sau la franceză, cît pentru a se întîlni mai des cu Ezra. Îi plăcea mult de el.

Într-una din zile, cînd rămase singură cu Ezra, care fugise de căldură în casă, Sara se apropie de el şi îl întrebă timidă ce carte citeşte. Fără să o privească, fără să ridice ochii din carte, Ezra, trîntit în fotoliul vechi, îi răspunse cam plictisit:

— Un poet pe care acum îl citeşte şi-l ştie pe de rost orice copil din Rusia. Vrei să-ţi citesc ceva ce cu siguranţă n-o să-ţi placă? o întrebă apoi, înţepat.

Întrebarea o făcu să se simtă stînjenită, dar, pe de altă parte, simţea că fusese răutăcios pentru că nu ştia cum să vorbească cu ea.

— Da, te rog. Mă faci curioasă. Poate chiar n-o să-mi placă şi atunci n-o să mai fie nevoie să-mi citeşti nimic. Poate că avem gusturi atît de diferite, încît nu are rost să ne citim poeziile care ne plac, spuse ea, căutînd să se aşeze undeva aproape de el.

Ezra îşi aşeză, ca de obicei, ochelarii înainte să înceapă să citească. Se îndreptă în fotoliu, se aplecă asupra cărţii şi recită cu un aer trist şi melancolic:

„O, voi, sărmani dezmoşteniţi ai soartei..." (Lear)

Furtuna geme ne-ncetat,
Şi-n geamuri bate şi vuieşte,
Şi norii trec şi stropii cad,
Şi vîntul urlă nebuneşte!
Grozavă noapte plîng acum,
Pe cei goniţi şi fără casă,
Şi mila mă goneşte-n drum,
În noaptea rece fioroasă!...
Să lupt în beznă ne-nfricat,

S-ajut pe cel ce flămînzește...
Furtuna geme ne-ncetat
Și vîntul urlă nebunește![1]

Se opri, își sprijini spatele de speteaza fotoliului, privi undeva spre cerul albastru acoperit de cîțiva nori albi și se cufundă iarăși în tăcere.

Tăcu și ea cîteva clipe, după care simți nevoia să spună ceva:

— Nu știu cine a scris versurile, dar să știi că-mi place cum sună, așa că o să fii nevoit să-mi mai citești. Așa ne-a fost înțelegerea. Dacă nu-mi place, nu-mi mai citești nimic niciodată. Dacă îmi place, o să-mi mai citești. Se pare că nu ești un tip prea norocos, încercă să glumească pe un ton mai degrabă timid și rușinat.

— Nu am promis așa ceva, dar, dacă-ți place, o să-ți mai citesc și poate chiar o să-ți împrumut cărțile mele. Unele sînt foarte periculoase, căci nici măcar nu se găsesc în bibliotecile publice. Dar îți garantez că merită să fie citite, spuse el cu o voce șoptită, oarecum conspirativ.

Și pentru prima dată o privi direct în ochi. Ea simți puternic acea privire, de parcă ar fi atins-o. Ținea locul cuvintelor și avea să și-o amintească mult timp după aceea.

În acea vară aveau să se întîmple multe lucruri. Se întîlneau tot mai des. Sara venea la familia Grinberg, însă încerca să scape de prietena ei și să rămînă cît mai mult cu Ezra. Începuseră să citească împreună

1. Aleksandr Blok, în *Versuri alese*, traducere de M. Djentemirov și M. Calmicu, 1956.

multe poezii, fragmente de povestiri şi chiar texte filosofice, din care ea nu înţelegea mare lucru, dar asta o ajuta, pentru că avea ocazia să intervină, să pună întrebări. Aşa ajungea să discute cu el mult mai mult. Iar el, brusc, din omul foarte tăcut, devenea un adolescent vorbăreţ şi înfocat, care îi explica pasionat tot ce ea nu înţelegea.

El citea emoţionat din ceva, un gînditor la modă: „Cum mă raportez eu la tînăra generaţie? Nicicum. Nu prea mă gîndesc. Mă gîndesc din cînd în cînd. Şi mereu îmi este milă de ea. Sînt nişte orfani".

— Cum adică sîntem orfani? Nu înţeleg. Doar avem părinţi, avem familii, avem o comunitate căreia îi aparţinem... De ce sîntem o generaţie de orfani? întreba ea, timidă, dar şi revoltată în acelaşi timp.

— Of, cum de nu înţelegi? Vasili Vasilievici surprinde exact esenţa generaţiei noastre, pentru că înţelege că între noi şi părinţii noştri biologici nu mai există nimic, ruptura e totală. Da, sîntem singuri pentru că biologia nu mai înseamnă nimic, iar ceea ce sînt ei şi ceea ce devenim noi sînt lumi diferite. Da, exact asta sîntem: orfaaani. Ei ne-au părăsit probabil mai mult din neputinţă, iar noi sîntem condamnaţi la o viaţă fără părinţi. Şi vom face o lume care nu va mai fi lumea părinţilor. Ce e aşa de greu de înţeles? începea el discuţia, ridicîndu-se de pe fotoliu şi gesticulînd înflăcărat.

În acele momente ei i se părea că nu are cum să nu aibă dreptate. Tot ce-i spunea el i se părea chiar mai interesant decît ceea ce citea. Şi-l asculta cu tot mai multă admiraţie.

Vara fu intensă şi trecu prea repede. Întîlnirile deveniseră regulate, privirile erau tot mai directe, lecturile

şi discuţiile erau interminabile. Pînă şi la sinagogă, de sabat, privirile lor indiscrete se căutau. Acolo era loc pentru toate, dar nu şi pentru priviri indiscrete. Ei însă se uitau unul după altul.

Veni şi toamna, iar Ezra plecă la Sankt-Petersburg, unde începu o cu totul altă viaţă. În prima vacanţă, schimbările nu i s-au părut prea mari Sarei, Ezra îşi păstra încă aerul adolescentin de provincie. Dar în vacanţa următoare se schimbase foarte mult. Părea deja matur. Se pare că un an petrecut în capitala imperiului făcuse din Ezra un adevărat bărbat. Pînă şi hainele arătau foarte diferit.

Purta un costum enşezesc, avea o chestie stranie pe cap – nici cilindru, nici pălărie, dar nici şapca clasică care se mai vedea pe acolo. Începuse să fumeze, chiar dacă încă nu-şi permitea s-o facă de faţă cu ai lui. Nu mai avea mişcările nesigure şi stîngace. Acum părea hotărît. Asta se simţea mai ales în privire. Se uita la ea fără pic de teamă, fără acea ruşine şi timiditate adolescentină. Ca un om matur care ştie la ce se uită şi de ce se uită.

Ce nu se schimbase absolut deloc, ba chiar devenise o pasiune şi mai mare? Cărţile. Citea şi mai mult, comenta şi mai pasional şi disperat. Comenta ca şi cum ar fi vorbit pentru ultima oară, ca şi cum a doua zi venea sfîrşitul lumii. Avea ceva apocaliptic în pasiunea lui pentru discuţie.

Acum însă nu doar îi citea şi îi explica multe dintre lecturile lui, ci îi făcea liste cu tot ce trebuia să citească urgent. Listele erau multe şi complicate. Mai ales că erau multe cărţi în germană, o limbă mai apropiată de a lor, cărţi care încă nu fuseseră traduse în rusă. Mai

mult, o sfătuia să traducă fragmente şi să le citească la cercul de lectură. Aşa a aflat şi a cunoscut Sara un grup de lectură care se întîlnea săptămînal şi în care toţi doar asta făceau: citeau încontinuu şi discutau. Aici avea să cunoască nu doar cărţi şi idei, ci şi oameni, tineri care nu semănau deloc cu copiii de la şcoală, cu copiii de la sinagogă şi, în general, cu nimeni dintre cei pe care îi ştia. Aici, toţi semănau cu prietenul ei student la Petersburg. Aici a înţeles că sînt mulţi „orfani" şi aceşti „orfani" sînt dintr-o altă lume care visează la o altă lume.

Sara și Ezra: în căutarea unor lumi noi

Apoi am văzut un cer nou și un pământ nou; pentru că cerul dintîi și pământul dintîi pieriseră, și marea nu mai era.

Apocalipsa 21:1

În acele vremuri, chiar dacă viteza de schimbare era tot mai mare, viaţa oamenilor încă îşi urma cursul obişnuit. Era ca un rîu prin a cărui albie apa curgea de secole. La astfel de rîuri, apa îşi schimbă cursul rar, în momente excepţionale: ploi abundente, inundaţii... Totul depinde însă de felul rîului: de munte sau de cîmpie, mic sau mare.

Asta e aproape un dat. La fel stăteau lucrurile şi în comunitatea nu foarte mică a oraşului nostru. Conta foarte mult în ce familie te năşteai, în ce mahala, în ce parte a oraşului şi, mai ales, conta din ce cin făceai parte. Era ca o ierarhie naturală, ca o stîncă ierarhică de granit.

Dacă erai fiul unei familii bogate de comercianţi, viaţa ta avea un anumit traseu, cu posibilităţi imense. Erai ca un fluviu care avea puterea de a nivela şi dărîma tot.

Dacă erai fiul unui slujbaş sau al unui comerciant mediu, viaţa ta avea un alt traseu. Puteau apărea mici modificări în cursul tău, ca în cazul unui rîu mijlociu de cîmpie. Acesta doar cînd plouă abundent se revarsă, dar revine repede în matcă. Şi, cum prin Basarabia ploile nu se prea înghesuiau, nu puteai avea mari aşteptări. Doar revărsări pimăvăratice, după care apele reveneau repede la firescul lor.

Dacă, Doamne fereşte, te năşteai într-o familie de evrei amărîtă şi săracă din partea de jos a oraşului, cum era cazul majorităţii evreilor, erai asemenea rîului Bîk. Un rîu doar cu numele. Un rîu care avea o albie plină de iarbă, uscăciuni şi ceva nămol. Prin care din cînd în cînd picura ceva apă tulbure, urît mirositoare şi stătută. Prin acea albie, care era mai degrabă un loc

unde se aruncau deşeurile, apa curgea doar din cînd în cînd. Dar şi aceea era greu de folosit la ceva. Era un soi de rîu condamnat la uscăciune, semn al sărăciei veşnice. Cam asta însemna să te naşti într-o astfel de familie. Să fii un rîu precum Bîk: fără nici o şansă la apă, la viitor.

Cam aşa arătau ierarhiile în comunitatea evreilor din Chişinău.

Puteai să fii mai jos de atît? Da. Puteai să fii copil de ţăran. Aici deja nu mai vorbim de rîuri, care mai pot căpăta viaţă, fie şi cele amărîte, precum Bîkul. Aici vorbim de altfel de „forme de viaţă". A fi mai rău decît rîul Bîk înseamnă să fii fîn de stepă basarabeană: mereu în arşiţă, mereu în aşteptarea unei guri de aer care, cînd vine, e fierbinte, iar cînd nu vine, te sufoci. Mereu în aşteptarea unei burniţe sau măcar a unei ploi scurte, un burez de vară, cum se spune pe aici, care cînd vine nu face decît să întărească şi mai tare pămîntul şi să accelereze uscăciunea lui. Asta înseamnă să fii copil de ţăran: iobag pentru totdeauna, condamnat să fii veşnic cum te-ai născut: ţăran legat de glie.

Aceşti oameni creşteau ca iarba: repede şi bine. Munceau în chinuri greu de imaginat. Sufereau şi mureau la fel de repede ca iarba din stepa basarabeană. Erau supuşi nu doar urgiei „vremii" – de la munci cumplite pînă la sărăcie lucie –, ci şi „coasei istoriei". Pe ei îi „cosea" cineva căruia nu-i era lene. Boierul îi muncea rău de tot. Toţi îi impozitau cu cît aveau chef. Negustorii le luau rodul muncii lor de peste an pe doi bani, iar statul îi cosea la rîndul lui ori de cîte ori avea nevoie de ei: şi la munci, şi la război.

Toţi îi coseau permanent, iar ei aveau prostul obicei de a creşte din nou, an de an, secol de secol.

Ţăranii basarabeni erau precum covorul moldovenesc negru cu verde, stropit cu roşul sîngelui, pe care toţi îşi ţineau cizmele, bocancii, pantofii... Iar el avea bunul-simţ să-i suporte şi să-i ţină pe toţi fără să se rupă. Poate că această legătură directă cu pămîntul, această dependenţă de glie şi această lipsă totală a dorinţei de a fi altundeva decît pe pămîntul lor şi de a deveni altceva decît ceea ce erau, nişte ţărani, îi făceau atît de rezistenţi. Nimeni nu înţelegea de ce se încăpăţînează să nu se schimbe şi să nu moară. Ei nu visau decît să fie ceea ce sînt.

Într-un secol care începuse în viteză şi în care fiecare cin, fiecare pătură socială dorea să-şi depăşească condiţia, să capete drepturi şi privilegii, ţăranii basarabeni păreau un produs al naturii: fără orizont, speranţe şi dorinţe. Poate de aceea toată lumea politică îi detesta.

Sara avusese noroc, chiar dacă nu norocul prietenei sale şi al băiatului pe care se pare că-l iubea pe ascuns. Se născuse într-o familie mijlocie de comercianţi. Prietenii ei însă, cei din familia Grinberg, cum avea să înţeleagă foarte curînd, aveau posibilităţi la care ea şi ai ei nici nu visau. Dar ştia că, prin educaţie, dar mai ales prin bani şi relaţii, ea şi fratele ei puteau depăşi condiţia părinţilor. Nu cu mult, dar puteau. Iar protecţia familiei Grinberg le putea aduce şanse în plus.

Mai exista însă o problemă. Sara era fată, iar acest lucru presupunea un şir de impedimente care în cazul fratelui ei, Aaron, nu existau, cu toate că şi el se confrunta cu numeroase restricţii. Aceste impedimente erau uneori de netrecut.

Traseul ei nu era greu de prevăzut, fiindcă, deşi avea o educaţie foarte bună şi ar fi putut face uşor carieră, tot existau restricţiile atît din partea statului, cît şi din partea familiei şi a societăţii. Ea ştia asta. Toţi erau educaţi să-şi asume condiţia şi să nu aspire să fie mai mult decît ceea ce sînt. Dar timpurile începuseră să se schimbe. Mersul vremii nu mai voia să rămînă la fel.

Sara nu mai era de mult fata ascultătoare care nu ieşea din vorba părinţilor, care se temea de obiceiurile şi presiunea socială şi mai ales de restricţiile şi pedepsele din partea familiei sau a statului. Era deja în situaţia şi la vîrsta la care visa să încalce aceste restricţii şi tabuuri. Iar acest curaj de a fi altfel decît părinţii ei supuşi îl învăţase de la omul pe care-l iubea. Şi mai ales din cărţile pe care acesta i le adusese vară de vară de la Petersburg.

Ultima vară pe care au petrecut-o împreună la Chişinău avea să devină hotărîtoare pentru ea. Acea vară avea să-i schimbe pentru totdeauna viaţa. Sara nu ştia cînd şi cum se va întîmpla, dar ştia că avea să părăsească pentru totdeauna gubernia Basarabia, oraşul ei prăfuit şi mic de cîmpie, dar care îi era atît de drag, precum şi cartierul unde se născuse şi din care în urmă cu cîţiva ani nici nu-şi putea imagina că va pleca. Pe atunci era sigură că acolo unde s-a născut, acolo se va şi mărita, acolo va face copii şi acolo va muri, la fel cum făcuseră bunicii şi aveau să facă părinţii ei. În acea ultimă vară însă avea să înţeleagă că ea nu va fi niciodată ca părinţii ei, nu va trăi niciodată ca ei şi nu va fi docilă ca ei. Ea avea să facă parte dintr-o altă lume.

În acea vară, Ezra a venit ceva mai devreme. Avea un aer tot mai conspirativ. Vorbea de o gazetă clandestină, dar zicea că nu-i poate spune mai mult. Dacă totul avea să decurgă bine, o va implica și pe ea.

— Fără un ziar al nostru sîntem nimeni, vocea noastră nu este auzită. Nu putem avea putere fără un organ de presă, repeta el cînd se pilea puțin și lăsa secretele să-i curgă.

Dar o făcea cînd erau numai ei doi.

De data asta era îmbrăcat ca un aviator britanic. Sau, cel puțin, așa văzuse ea prin reviste. Avea o *kojenka*, un soi de scurtă de piele, frumos croită, cu buzunare suprapuse și pantaloni bufanți băgați într-un soi de cizme cu șireturi. Purta o șapcă cu un cozoroc mai lung. Acum nu se mai ascundea să fumeze, așa că mereu avea un portțigaret argintiu în mînă și o țigară în colțul gurii. Asta îl făcea mai atrăgător. Arăta ca un bărbat din revistele de modă străine: chipeș și elegant. Doar ochelarii îl trădau: îi dădeau aerul de student care citește prea mult și asta era cumva în contrast cu hainele lui. Însă totul se echilibra în momentul în care începea să vorbească sau să explice ceva.

Mai păstra ceva din pasiunea adolescentină, însă o controla mult mai bine și o accentua doar cînd simțea că e nevoie. Acum știa să argumenteze și să demonstreze orice. Avea o retorică impecabilă, pe care o adapta cu ușurință la publicul căruia i se adresa.

— Sara, asta se învață prin exercițiu îndelungat. Noi cu asta ne ocupăm: ne educăm și exersăm. Facem multă practică. Nu avem alte instrumente decît mintea noastră. Știu că e puțin. Dar asta știm să facem foarte

bine. Petrecem mult timp discutînd şi construind discursuri. Ele trebuie să fie autentice, convingătoare, dar prelucrate. Nu putem lăsa totul la voia întîmplării. Şi trebuie să ştim să vorbim cu toţii. La universitate trebuie să ştim să vorbim cu profesorii noştri încuiaţi, iar la uzină cu muncitorii obosiţi şi prea ocupaţi cu munca şi sărăcia lor istovitoare. Chiar şi cu ţăranii trebuie să ştim să vorbim, cu toate că e mai greu, încerca el să-i explice mersul lucrurilor.

Într-o seară, Ezra veni şi o luă de acasă mai devreme.

— Hai să ne distrăm azi. Am cîteva surprize pentru tine, nu mai rămîn mult în oraş, fiindcă trebuie să plec urgent la Berlin. Hai să ne bucurăm de timpul rămas, îi şopti la ureche.

Ea hotărî să se îmbrace mai deosebit. Îşi strînse părul la spate, îşi puse o pălărie mică cu un buchet de floricele şi îşi luă o rochie de muselină, în mare vogă cîndva la Petersburg, dar care în provincie încă făcea furori. Purta nişte pantofi cu toc mic, stil *riumocika.*

La ieşirea din casă, Aaron o privi sever şi-i spuse printre dinţi:

— Te-ai îmbrăcat ca Zosea!

Asta era un fel de ameninţare şi arăta dezaprobarea lui. Zosea era un nume general dat fetelor de moravuri uşoare din Odessa, care în Chişinău, oraş ceva mai provincial, suna foarte urît. Sara însă ştia că are îngăduinţa tatălui ei, care aproba întîlnirile cu fiul celui pentru care lucra, protectorul familiei. Însă în capul lui probabil erau alte socoteli şi nu avea de unde să ştie ce hram poartă junele proaspăt venit de la Petersburg.

Cînd o văzu, Ezra zîmbi şi îi zise prietenește:

— Nu te supăra, dar arăţi ca o „fată de muselină". Ştii ce-i aia? La Petersburg li se zice aşa fetelor care au maniere strict burgheze şi vor să fie dame de companie perfecte pentru burghezii conservatori şi plictisiţi, dornici să-şi clătească ochii cu ceva frumos. Ele trebuie să fie ca nişte bibelouri frumoase, transparente, să-i servească cu ceai, să le recite din Puşkin sau mai ştiu eu din ce poet plicticos şi să le cînte muzică romantică la pian. Fetele care urăsc acest tip de femei, cele care luptă împotriva acestui stil de viaţă, sînt fie sufragiste, fie cursante – femei care se îmbracă total diferit şi vor să aibă drepturi egale cu bărbaţii. Vor o viaţă autonomă şi să nu depindă de bărbaţi. Dar cea mai radicală modă acum la Petersburg e cea a lui Zasulici, care susţine că ultimii iobagi ai Rusiei ţariste sînt femeile şi ele trebuie eliberate, chiar cu preţul sîngelui. Ele promovează o modă destul de nihilistă: sobră, neglijentă, anarhică şi chiar îşi pot improviza ţinutele din hainele bărbaţilor. Ele cred că educaţia şi sufletul sînt totul, nu haina. Dar ţie îţi stă bine oricum. Nu pune asta la suflet, ştiu că nu eşti o „fată de muselină". Dar tare sînt curios cum ai arăta *à la* Zasulici.

Îi zîmbi îngăduitor. Ieşiseră din cartier şi o luă pe Sara la braţ. Aici erau puţine şanse să fie văzuţi de cunoscuţi sau, şi mai rău, de rude. Cînd intrară în oraşul de sus, el îndrăzni chiar să o ia de mînă.

Se îndreptară spre grădina publică, iar de acolo spre un local care se bucura de ceva faimă pe atunci. În curînd avea să se însereze. Căldura începu să se potolească şi adia un vînticel care ajuta răcoarea serii

să pătrundă în oraș, răcoare care vara vine cu întîrziere la Chișinău.

Ezra comandă ceva de-ale gurii și un vin alb pe care era sigur că îl va nimeri. Pentru asta, la Chișinău trebuia să ai grijă să-i plătești chelnerului *ciaiavîe*, clasicul bacșiș care să garanteze calitatea vinului. Moldovenii aveau vin bun, dar mereu îl țineau pentru ei și vindeau numai poșirci. Nu numele vinului era garanția calității, ci prețul plătit, uneori direct chelnerului, în avans, și rangul băutorului.

Apropo de vin. În Chișinău apăreau cu regularitate zvonuri, unele susținute de presa locală, care spuneau că în crîșmele, bodegile și cramele evreiești vinul este contrafăcut. Mai mult, apăreau zvonuri halucinante, povești greu de crezut, dar care aveau efecte incredibil de eficiente asupra populației. Se spunea că evreii fie pun substanțe care să te facă dependent și să bei numai de la ei, fie vor să otrăvească populația, fie se folosesc de vin pentru tot soiul de efecte religioase și ritualuri mistice cu putere magică asupra populației. Cert este că presa se folosea din plin de aceste trucuri care aveau un rezultat garantat asupra unei populații puțin educate. Mulți spun că în spatele lor se aflau cîțiva boieri și moșieri locali, care produceau mult vin și-i plăteau pe ziariștii antisemiți să răspîndească zvonurile. Aceștia erau maeștri. Cînd era vorba să se răzbune pe evrei, făceau minuni. Puteau să organizeze un pogrom în cîteva zile. Însă de multe ori în spatele acestor mituri urbane cu efecte imediate se ascundeau doar niște interese pur comerciale. Unii pierdeau ca alții să cîștige. Boierii cîștigau, ziariștii cîștigau, administrația cîștiga, fiindcă își lua oricum mita de la toți.

Doar evreii pierdeau, căci ei erau concurenții direcți. Dar erau obișnuiți cu asta și mereu aveau tehnici de rezervă, pentru că în spatele lor era o lungă istorie de asemenea necazuri.

Chelnerul turnă vinul în pahare, tinerii ciocniră și gustară din vinul rece. Muzica era încă în surdină. Cei de la mese nu erau suficient de gălăgioși. În bodegile basarabene lumea se încinge de obicei repede și se stinge greu și tîrziu. Iar dacă încep și jocurile de cărți, atunci pînă dimineața nu poți să-i scoli de la mese. Cum rîdeau cei din Odessa care veneau aici: „Voi jucați cărți de parcă ați juca ultima partidă pe toată averea". Pînă și faimoșii bandiți care veneau la Chișinău ca să se ascundă de potera țaristă din Odessa se temeau de *azart*-ul și pasiunea cu care jucau cărți basarabenii. Pe viață și pe moarte, pe toată averea chivernisită uneori nu de ei, ci de părinții lor. Strașnici jucători. De aceea pentru venetici era recomandat să nu joace cărți cu basarabenii dacă voiau să încheie seara cu bine.

— Eu plec la Berlin pentru un timp nu foarte lung. Sînt implicat în organizația noastră. Dar nu pot să-ți spun mai mult, spuse Ezra cu voce scăzută, sorbind din pahar. Dar hai să vorbim despre tine. Ce vrei să faci mai departe, căci nu ai prea multe oferte? Trebuie să ții cont cine ești, de unde vii și ce posibilități ai.

Ei i se păru curioasă întorsătura pe care o lua seara. Nu se gîndise că vor vorbi despre viitorul ei. În general, cînd era cu el, nu prea se gîndea la viitor. Se simțea bine în prezența lui. Îi plăcea să-l asculte, să discute cu el și să-l privească. Îi plăcea că și el o privea. Îi

plăcea că el insista să-i țină mîinile în palmele lui. Se simțea bine cu el și simțea că și el se simte bine cu ea. Această stare îi dădea un confort deosebit și nu simțea nevoia să discute despre viitor. Oricum toate discuțiile de la club și cu prietenii ei erau doar despre viitor. Acum avea cîteva clipe de prezent. Și încerca să le trăiască din plin.

— Îmi dau seama, dar încă nu m-am gîndit ce voi face. Nici cu familia nu am discutat deocamdată, deși intuiesc ce doresc ei, spuse Sara privind în lături.

Această discuție neașteptată îi provoca un ușor disconfort.

— Sara, trebuie să ții cont de faptul că tu nu ești în poziția mea, ai cu totul altă condiție, și asta nu din cauza ta, ci a societății în care trăim. Tu ai toate calitățile ca să faci o carieră universitară, dar asta este aproape imposibil. Mai întîi pentru că vii dintr-o familie de evrei. Și eu vin dintr-o familie de evrei, dar dintr-o familie de evrei foarte bogați și asta îmi deschide alte perspective. Blestematii ăștia de bani deschid în imperiu orice ușă. Eu am avut norocul să mă nasc într-o familie de privilegiați. Tu nu. Iar legea prevede un număr limitat de locuri pentru evrei în universități, știi bine. De ce? Pentru că în lumea asta oamenii nu sînt egali și nu vor fi vreodată, pînă nu va fi aruncat în aer totul, continuă el puțin nervos. Mai mult, tu ești femeie, iar asta e și mai grav în societatea noastră. Și femeie, și evreică este de neconceput în lumea noastră „bună", „creștină", „pravoslavnică", aproape „sfîntă", cum ni se predică – rosti ironic ultimele cuvinte. Da, aici femeile nu au voie să facă studii universitare. Asta e treaba bărbaților: ei să conducă,

ei să decidă, ei să facă şcoală, pentru că ei sînt „unşii lui Dumnezeu". Iar femeia este bună doar la muncă, să ţină familia şi să le facă copii pe care tot ea îi creşte. Femeia este aici o proprietate, o mobilă vie fără drepturi. Dacă îi castrezi, aceşti bărbaţi sînt nişte fiinţe total inutile, spuse Ezra rîzînd cu un soi de răutate jucată.

Îi turnă vin din carafă. O privi insistent, puţin trist. Ea îl luă de mînă şi îl privi îngăduitor, de parcă ar fi vrut să-l liniştească:

— Pînă vom arunca imperiul în aer ca să aveţi şi voi, şi ceilalţi drepturi egale, voi căuta şi voi găsi o soluţie. Trebuie să ne gîndim şi cu siguranţă vom găsi o soluţie.

Căzură pe gînduri. Ea îşi imagină că e ca o pasăre în colivie, că nu poate să plece unde vrea, cînd vrea şi să facă ce îşi doreşte. Toate presiunile, legile şi restricţiile îi aminteau de colivia din care visa să fugă. Dar cum e să fugi din ghetoul imperiului, din ghetoul creat de statul ţarist, acea zonă rezervată evreilor pe care nu puteau să o părăsească şi în care erau obligaţi să trăiască asemenea pieilor-roşii în coloniile nord-americane? Nu erau singurii. Dar ce vină aveau? Această lege care îi obliga pe evrei să trăiască în anumite teritorii şi în anumite condiţii era veche, încă de pe vremea Ecaterinei a II-a. Basarabia, locul în care se născuseră ei, făcea parte din această zonă de rezidenţă. *Certa osedlosti*, această formulă birocratică ţaristă, era colivia ei, din care nu putea zbura decît după nişte reguli strîmbe, inegale şi nedrepte. Dar ei erau tot mai convinşi că trebuiau să încalce aceste reguli, aceste legi nedrepte şi să sfarme colivia cu tot cu imperiu, dacă se poate.

În timp ce Sara sorbea încet din paharul cu vin, îl privea pe Ezra mulțumită că acum aveau cel puțin o clipă de răgaz și simțea că trebuie să se bucure de această clipă. Viitorul este tot înainte, iar viitorul lor, al poporului din care făceau parte, era mereu anunțat ca fiind plin de necazuri și de năpastă. Dar era sigură că împreună vor trece peste toate.

— Soluția este una singură și e simplă. Pleci la studii în străinătate, în Elveția, zise în final Ezra. Acolo este o universitate unde merg toate fetele deștepte din imperiu și toți evreii care nu pot învăța aici. E o școală bună, nu foarte scumpă. Vei avea sprijinul oamenilor noștri. Ca să nu mai spun că toată floarea emigrației socialiste se află acolo. Imaginează-ți că poți să te vezi și cu Plehanov, și cu Zasulici, și cu cine vrei tu. Toți sînt acolo. Tu trebuie doar să decizi ce vrei să faci. Ai tăi o să facă puțin scandal, dar încerc să vorbesc cu tata să-l calmeze pe tatăl tău și să-ți plătească el studiile. Oricum nu sînt probleme cu banii. Dar tu trebuie să fii hotărîtă, spuse el cu convingere, dînd peste cap tot paharul.

La asta ea nu se gîndise. Își imagina în ultimul timp că poate pleca din oraș. Poate la Odessa, cel mai mare oraș din apropiere, unde fusese de multe ori cu tatăl ei. Aveau și destule rude acolo, care o puteau ajuta dacă se muta. La Petersburg era mai greu să se ducă, din cauza legii cu privire la zona de rezidență obligatorie. Dar să plece în străinătate nu se gîndise.

Auzise și citise despre femei care au plecat și au studiat în străinătate. Știa că în Europa sînt cîteva universități faimoase care alocă locuri cetățenilor din imperiu și că în rîndul evreilor există o mișcare către

studiile în străinătate. Dar asta era valabil mai mult pentru bărbați, căci fetele nu prea erau lăsate de familii să plece. Oamenilor le era frică de asemenea plecări. Și acum ea era pusă în situația asta. O cuprinse teama. O plecare în străinătate, atît de departe de părinți, de cartier, i se părea greu de imaginat. Departe pînă și de Ezra, care era la Sankt-Petersburg.

— Asta e o decizie complicată, trebuie să ne gîndim bine, zise ea bîlbîindu-se puțin.

Părea că începe să se amețească.

O copleșiseră prea multe gînduri și emoții.

El o privi fix în ochi, o cuprinse de mijloc și-i spuse ferm:

— Eu am decis deja pentru tine. E prima și ultima oară cînd o fac. Dar o fac fiindcă cred că doar o forță externă te poate smulge din acest mediu, unde ești condamnată să rămîi pe vecie. Ești prea deșteaptă ca să rămîi aici. Și poți să ne ajuți în lupta noastră.

O luă în brațe și o sărută lung. Era primul lor sărut și pentru Sara a fost un argument puternic.

Pe drumul spre casă au mers tăcuți. Era deja tîrziu, se răcorise bine. În apropierea casei, Ezra o mai sărută o dată și o anunță că de restul se va ocupa el. Ea trebuia doar să-și aleagă facultatea.

Acea ultimă vară a trecut mult prea repede. Ai ei au acceptat toate condițiile puse de capul familiei Grinberg. Au acceptat cu greu ideea că el va plăti studiile Sarei. Era o chestiune de onoare. Se acceptau astfel de gesturi, dar nu în acest tip de relații și subordonări. Și familia Kalminovici își permitea să-și țină fata la studii, chiar dacă cu multe sacrificii. Argumentul lui Isaac Moiseevici Grinberg a fost însă unul autoritar și rațional:

— Tu, Froim, ai de ținut doi copii la studii. Ai venituri prea mici, îți știu bugetul. Eu doar vin să ofer o șansă. Sara a fost și este foarte apropiată de copiii mei. Sînt ca niște frați, iar pentru mine știi bine că nu e greu din punct de vedere financiar. Și, în definitiv, tu răsplătești micul meu efort prin munca și devotamentul tău, iar eu sînt foarte mulțumit. Toate au o ordine și un rost, așa că să ne țină Iahve în pace.

Grinberg nu era foarte religios, însă în problemele mari și delicate îl pomenea și îl făcea prezent și pe Dumnezeul lor, față de care mulți evrei pe atunci erau într-un profund dezacord din cauza situației politice și economice. La pileală, pînă și ultimul evreu din cartier știa pe cine să dea vina. Iahve era deseori prezent în disputele lor politice și economice pentru că îi alesese, nu se știe de ce, pe ei și asta le adusese numai necazuri. Și, culmea ironiei, să fii alesul lui Dumnezeu în Rusia țaristă era mai degrabă un blestem decît o binecuvîntare.

Dar nu asta era povestea noastră.

Sara trebuia să fie studentă la medicină la universitatea din Zürich, dar mai întîi trebuia să facă un drum la Petersburg, după care avea să ia drumul Elveției, unde o aștepta o nouă viață.

La Petersburg o așteptau nopțile lungi și negre cu prafuri albe...

La Petersburg, la Petersburg!

De privești îndelung abisul, află că și abisul îți scrutează străfundul sufletului.

Friedrich Nietzsche

În sud, soarele răsare și apune repede. Chiar și cînd nu se grăbește. Dar în verile toride este nemilos. Chiar și toamna are destulă forță. În sud, soarele nu arde, ci pîrjolește. Singurul lucru pe care-l înveți nu e cum să-l privești și să-l admiri, ci cum să te ascunzi de el, cum să te protejezi. Cine învață această lecție știe cum să se apere de razele lui nemiloase. Marea lecție nu se învață privind melancolic răsăritul și apusul, ci fugind în plină amiază spre umbră, spre apă, pentru a te ascunde de furia soarelui.

Numai fuga de furia arșiței este oaza noastră de liniște, iar odihna este lungă, foarte lungă. Atît de lungă, încît uneori devine obositoare. Abia aștepți adierea vîntului și răcoarea de seară care să-ți îngăduie să faci ceva. Să te miști.

Sara stătea de multe ore pe bancheta vagonului care alerga pe cîmpiile Ucrainei, spre nord, spre o altă lume. O lume despre care se spunea că e rece și nemărginită; acolo era capitala imperiului, cel mai frumos oraș din lume. Doar că era un oraș foarte misterios: mai bine de jumătate de an zăcea în întuneric, iar în cealaltă jumătate strălucea sclipitor în lumină.

Construit pe mlaștină, pe ape și mereu înghețat, se zicea că acolo oamenii nu dormeau niciodată, de teamă să nu se scufunde în mlaștina care nu avea curajul și puterea să înghită acest glorios oraș al unui imperiu ale cărui margini nu le văzuse nimeni. Dar cel mai straniu zvon care ajunsese la Chișinău era acela că Sankt-Petersburgul nu se scufundă în mlaștina pe care e construit din cauză că sub el zac milioane de schelete ale celor care l-au ridicat. Acest oraș impresionant, poate primul oraș modern construit

după o schiță și un plan arhitectural prealabile, avea o temelie din schelete umane... Un oraș ca o metaforă a istoriei omenirii: gloria, măreția, luxul sînt mereu construite cu mult sînge și sacrificiu uman.

Acolo, Sara avea să vadă un alt soare, un alt cer, un alt aer și alți oameni. Orașul din nord nu avea mai nimic în comun cu orașul din care venea ea.

Ezra a întîmpinat-o în gară. S-au îmbrățișat, s-au sărutat scurt, el a luat bagajele și s-au îndreptat spre ieșire, unde-i aștepta un birjar. Au urcat în trăsură și au plecat spre locuința lui.

— Vei sta la mine cîteva zile. Avem suficient spațiu. După aceea ne organizăm. Hai să mergem, am multe lucruri să-ți arăt. Astăzi ne vedem cu prietenii mei.

Chiar și în întuneric, orașul arăta impresionant. Simțea că o copleșește, că e prea mult, că e prea mare, de dimensiuni colosale. Cea mai lată stradă din Chișinău – chiar și strada centrală – ar fi arătat aici ca o mică străduță dintre blocuri. Proporțiile acestea o speriau. Deși fusese la Odessa, al patrulea oraș ca mărime al imperiului, tot nu putea să privească mai detașat orașul acesta nou.

Orașele din sud aveau ceva vesel, jucăuș. Nu se luau prea în serios; nu erau atît de monumentale, nu doreau să se impună, să-ți arate forța lor. Chișinăul îi părea acum un sătuc ceva mai așezat, cu cîteva clădiri care aduceau a oraș, dar cu multe case mici, curți interioare în care forfotea lume veselă și mereu pusă pe chef. Odessa, care era un oraș mare, avea aceleași „metehne" ale sudului: oameni veseli, foarte vorbăreți, mereu binedispuși; chiar cînd apăreau scandalagii, totul se termina foarte repede – repede se ciondăneau,

dar și mai repede se împăcau. În sud, totul părea mic, jucăuș, superficial și plin de viață.

Petersburgul însă parcă voia să te anunțe, ba chiar să te amenințe că aici era concentrată toată puterea lumii. Totul – pînă și aerul, lumina, întunericul, soarele și luna, gerul și arșița, ca să nu mai vorbim de clădirile monumentale – te informa că ai nimerit pe teritoriul puterii, în centrul lumii. Orașele de acest tip au o forță teribilă: te pot strivi ca pe un vierme, dar te pot și pune pe o traiectorie care să te facă să te temi nu doar de oraș, ci și de tine însuți. Ce poate face un asfel de oraș din oameni e greu de imaginat. Era un oraș al puterii, nu al vieții.

Pentru Sara, totul se derula cu viteză. Se mergea mult cu trăsura și obosea să tot privească imensitatea care nu se mai termina. Îi oboseau ochii.

După ce-și desfăcu bagajele și se schimbă, porniră iarăși la drum. Ezra insista nerăbdător să meargă undeva în oraș ca să-i cunoască pe prietenii lui.

— Va fi o surpriză. O să cunoști niște oameni deosebiți cu care nu sînt doar prieten, spuse el, încercînd să sporească suspansul.

Au ajuns în fața unui local și au coborît. Ezra i-a plătit birjarului drumul și au intrat în localul nu foarte luminat, cu bolți arcuite, cu mese înșirate de-a lungul pereților și cu separeuri în capăt, unde au fost conduși de un tînăr în rubașkă și șalvari rusești, care servea la mese.

Au intrat în separeu. O sală nu foarte mare, cu o masă rotundă în mijloc, iar în jur diverse mobile și obiecte de decor. La masă erau deja așezați niște oameni care păreau că-i așteaptă pe ei.

— Salutare, doamnelor și domnilor, haideți să vă fac cunoștință cu Sara Efraimovna, care tocmai a sosit din stepele sălbatice ale guberniei Basarabia. Nu ați fost voi pe-acolo, că vă temeți să nu vă spintece neînfricații haiduci sau să vă descînte fetele, începu Ezra spectaculos introducerea. Pînă și Pușkin, geniul nostru fără pereche, s-a speriat de exilul basarabean. Așa că, dacă nu o să faceți revoluția la timp, vorbesc cu prietenii din Ohrana să vă trimită pe toți acolo. Ascultați ce zice Pușkin:

Oraș de hulă – Chișinău,
Te-oi blestema viața toată –
Din păcătosul cer al tău,
Spre casele duhnind mereu
Un fulger groaznic o să cadă.
Și-atunci ți-oi pierde urma-n hău...
Vor arde-n flăcări să dispară
Bîrlogul lui Bartolomeu,
Tejghele jidovești murdare:
Crezînd lui Moise – așa, în pară,
Sodoma-a ars odinioară...
Dar lui, acest oraș zurliu,
Cu Chișinău nu-i fac pereche...

Ezra termină de declamat frumos din Pușkin și făcu turul mesei, prezentînd pe fiecare în parte. La masă se aflau patru perechi, toți eleganți, îmbrăcați după o modă care la Chișinău cu siguranță ar fi sărit în ochi. Chiar și Sarei, care văzuse de nenumărate ori Odessa și era la curent cu tot ce e nou în materie de modă și literatură, acest stil i se păru extravagant.

Însă cel care i-a atras în mod deosebit atenția a fost un domn ceva mai în vîrstă decît ceilalți, îmbrăcat

foarte elegant, cu un costum în stil englezesc. Hainele lui erau scumpe şi asta era vizibil, poate chiar intenţionat. Purta pe nas nişte ochelari mici, rotunzi, tip *pince-nez*. La haină îi atîrna discret, dar suficient cît să se vadă, un lanţ de aur care anunţa că în buzunar se ascunde un ceas, iar în mînă ţinea un portţigaret de argint ornamentat cu pietre care nu se vedeau clar de la distanţă.

Domnul se ridică să le facă loc nou-veniţilor alături de ei. Era în mod evident omul cel mai important de la masă, căci toţi îl ascultau atent şi-l urmăreau. El le făcu semn să se aşeze şi rugă chelnerul să le toarne în pahare.

— Nu ne sperii tu aşa uşor, Ezra. Deviza noastră, dragă Sara, este simplă: „Viaţa trebuie trăită astfel încît, atunci cînd vom ajunge în iad, să ni se spună: «Nu vă supăraţi, dar aici trăiesc oameni cumsecade!»".

Rosti această frază solemn, dar hotărît. O privi în ochi şi-i întinse paharul. Îşi spuse din nou numele, altul decît cel pe care îl spusese Ezra la început:

— Pentru prieteni am un nume simplu: Baron şi sînt eser, groaza aristocraţiei ruse, îi şopti el la ureche.

Atunci, Sara observă ceva ce ar fi trebuit să-i sară în ochi: Baron avea o ureche lipsă, la care ducea deseori mîna. Era ca un tic nervos. Mai ales în momentele importante. Avea să ştie şi ea curînd ceea ce mesenii deja ştiau: cînd Baron se scărpina la urechea lipsă era semn că se va întîmpla ceva important. Sau, în cel mai rău caz, că Baron este nervos sau pus pe lucruri măreţe.

De fapt, urechea nu lipsea, ci era cumva ciuntită în partea de sus. Rămăsese doar jumătate de ureche

și lobul, fără partea de sus a pavilionului, arăta ca un cercel de carne fără ureche. Se zicea că era de la o explozie din perioada de început a mișcării eserilor, cînd exploziile erau forma lor principală de luptă. Alții spuneau că era de la un glonte.

Circulau diverse legende despre urechea lui Baron. Baron însă nu confirmase nici una dintre ele. Nu-i plăcea să vorbească despre asta. Însă semnul acesta îi rămăsese ca un stigmat care nu putea fi ascuns decît iarna, cînd purta cușmă. Mai avea și ticul acela de a-și scărpina urechea lipsă. Așa că orice întîlnire cu el îl făcea pe interlocutor să privească spre locul cu pricina. Chiar și cînd îți ascundeai discret curiozitatea, tot te trezeai că Baron te surprinde privind involuntar spre urechea lipsă.

Baron era însă prea inteligent și cu o experiență de viață prea mare. El își construise și strategii de a se așeza la masă în așa fel încît partea cu urechea lipsă să nu fie în prim-plan, ci cumva mai ascunsă. Însă și așa, ochii celuilalt căutau acel loc fără să vrea. Locul lipsă era ca un magnet pentru ceilalți. Cu timpul, Baron a renunțat și s-a obișnuit cu asta. A înțeles că nu mai are rost să lupte. Știa că privirea celuilalt va întîlni negreșit acel defect și, cu timpul, a mai înțeles că acel defect avea un dar aparte: atrăgea, intimida, fermeca. Mai ales dacă știa să se folosească de el.

Toți prietenii se obișnuiseră cu asta. Și el se obișnuise. Însă urechea lipsă a mai avut un efect asupra carierei lui Baron. După accident nu a mai fost trimis pe teren. De ce? Pentru că cine nu l-ar fi remarcat? Nu mulți au o ureche lipsă. Iar cînd caută pe cineva, jandarmii și Ohrana pornesc de la diverse indicii,

semne particulare ale respectivului. O ureche lipsă e un indiciu care sare în ochi și care se reține foarte ușor. Așa că făptașul putea fi găsit cu ușurință. Baron, cu acest neajuns fizic, ar fi fost o pradă prea ușoară. Însă, având o inteligență ieșită din comun și multă experiență, nu s-a retras din mișcare, ci s-a reprofilat. A devenit omul din umbră și poate cel mai temut eser din acei ani. Baron era creierul grupării de luptă a partidului și omul din spatele celor mai importante acte teroriste care zguduiau imperiul aproape lunar.

Mai circula un mit despre urechea lui lipsă. Se spune că din cauza ei femeile îl găseau foarte atrăgător. Oare se simțeau atrase de el din milă sau era ceva sexual în toată povestea? Nu se știe. Dar se povestea despre dragostea dintre Baron și o cunoscută doamnă din anturajul țarului care, se pare, contribuia serios la finanțarea lui și a acțiunilor pe care le organiza.

— Cum spuneam, dragă Sara, dacă-mi permiți, puterea noastră stă în absența fricii. Nu ne este frică de exil și de Siberia. Petrecem și trăim Siberia ca pe o necesitate, ca pe o onoare care ni se face. Știm la ce riscuri ne supunem și care pot fi consecințele acțiunilor noastre. Ba mai mult, noi nu ne temem de moarte. Îi rîdem morții în față. Cum spuneam, viața o primim o singură dată și trebuie trăită în așa fel încît iadul să se teamă că noi vom veni în el. Deci noi nu ne temem de iad, iadul se teme de noi. Pentru că noi vrem să distrugem lumea veche, să o dărîmăm din temelii cu tot cu iadul ei și să o facem din nou, altfel. Mai bună, mai dreaptă, mai echitabilă. Așa sîntem noi: fără frică. Așa cum bărbații evrei trec prin ritualul tăierii împrejur și li se taie ceva din corp pentru a face

legămînt cu Dumnezeul care nu există, şi în organizaţia noastră ritualul este extirparea fricii. Frica e tăiată şi aruncată, continuă Baron şi se frecă la ureche...

Sara îl asculta atentă, încercînd în acelaşi timp să tragă cu urechea şi la celelalte discuţii, însă Baron voia să o cucerească cu orice preţ. Şi la asta se pricepea de minune. Ştia să convingă pe oricine să devină ce credea el că trebuie să devină. Avea un talent şi o forţă irezistibilă.

— Tu te-ai gîndit să ni te alături? Uite, ai venit din gubernia aceea uitată de Dumnezeu. Eşti femeie, eşti evreică. Ce vei face? Unde vrei să te duci? Hai să le luăm pe rînd. Unde se duc femeile în politică atunci cînd ajung la Petersburg sau într-un alt oraş important, în care femeia totuşi nu e un obiect sau o banală proprietate? La conservatori? Conservatorii privesc femeia ca pe un suport pentru ceai. Sau ca pe un bibelou frumos pe care e bine să-l arăţi societăţii înalte din cînd în cînd. E un obiect împodobit prin care bărbatul îşi etalează puterea, cinul şi averea. La ei, femeia e în cel mai bun caz fata educată care doar cîntă la pian, recită o poezie în franceză în pauzele pe care le iau bărbaţii de la treburile cetăţii şi ţării. A, da, era să uit, continuă Baron ironic. Femeia e responsabilă şi de producţia de copii şi chestiunile de familie. Femeia, dragă Sara, nu este un subiect politic. Femeia care se ocupă de politică este privită de această clasă ca ceva spurcat. Femeile îl au pe diavol în ele. Înţelegi? o întrebă Baron sorbind din paharul plin.

O altă variantă? Liberalii. Da, sînt ceva mai deschişi. Chiar putem spune mai „progresişti". Ei privesc femeia ca pe o maşină de dactilografiat. Acceptă

femeia, dar numai în anticamera politică. Pentru ei, femeia este „secretara" cu hîrţoagele şi dactilografierea. Nici pentru liberali, dragă Sara, femeia nu e încă un subiect politic, dar, într-adevăr, o îngăduie în preajma politicului. I se promite că undeva, cîndva, va deveni şi ea un subiect politic. Oricum, pentru liberali, ca să devii un subiect politic trebuie să ai proprietăţi, şi nu puţine. Tu ai? întrebă ironic Baron. Liberalii sînt cei mai cinici.

Avem alte uşi la care să batem? Păi, atunci cel mai bine e să vii la noi. La noi uşile sînt mereu deschise pentru voi: poţi deveni membru simplu cît ai clipi. Te poţi implica şi poţi ajunge membru activ. Cu mintea ta, poţi ajunge foarte repede sus, în conducere. Şi, cel mai important, noi luptăm pentru drepturile tuturor, dar mai ales ale femeilor. Mai sînt socialiştii lui Lenin sau ai lui Plehanov, dar ei sînt nişte universitari finuţi, cuminţi şi foarte plicticoşi. Am auzit că sînt şi puritani, nu ca noi, mai decadenţi. Da, ne place şi viaţa.

Acum să vorbim sincer, zise Baron, luînd un aer foarte serios. Ştii cîte femei avem în partid? Nu ştii. O să-ţi spun eu: 30% din membrii noştri sînt femei. E mult? E enorm, dacă ţinem cont că acum cîţiva ani asta era o blasfemie. Dar noi avem noroc de femei foarte curajoase şi emancipate. Şi nu puţine vin din familiile celor din prima categorie, cei care le folosesc pe post de suport de ceai. Femeile sînt prea inteligente pentru a suporta această umilinţă, această nedreptate. Au suportat destul. Ajunge, zise el ferm.

Şi încă un lucru, adăugă Baron, vrînd parcă să încheie discuţia. Nu uita că tu nu eşti doar femeie, ci şi evreică. E un dublu dezavantaj. Dar tocmai asta trebuie

folosit. Unde se duc evreii cînd vin la Petersburg sau în alt oraș important? Chiar, unde se duc evreii? La conservatori? Ooo, nu. Conservatorii nu acceptă evrei în partid din multe motive, pe care le cunoaștem bine. Noi nu sîntem oameni pentru ei. Adică sîntem o specie inferioară, decăzută, damnată. De asta nici nu ne dau legi egale și ne tratează cu legi speciale, ne țin în anumite zone, ne țin în rezervații, ne taxează diferențiat. Ne tratează cu legi medievale. La ei, ușa e cu multe lacăte. Ce sînt *certa osedlosti* și toate legile legate de rezervații speciale, dacă nu o lege religioasă medievală? Purii trebuie separați de impuri.

Bun, unde se duc evreii? La liberali? Aici sînt ceva șanse. Cum liberalii leagă drepturile și libertățile de proprietate, evreii cu bani sînt acceptați. Dar e nevoie de mulți bani. Ei acceptă evrei cu buzunarul mare, dar nu pe post de politicieni activi, ci mai degrabă de finanțatori. Cînd apar banii, evreii brusc nu mai miros, pentru că, nu-i așa, banii nu au miros. Nici măcar banii evreilor, spuse printre dinți Baron, frecîndu-și urechea lipsă. Niște cinici, liberalii ăștia.

Atunci ce le rămîne? BUND? Da, e partidul lor, al muncitorilor evrei, și e bine că îl au. Dar e prea puțin și noi totuși sîntem internaționaliști, nu ne cramponăm în etnii și alte prejudecăți în lupta noastră. Ei bine, atunci vin la noi; îi așteptăm mereu cu brațele deschise, indiferent dacă au sau nu avere, sînt săraci, amărîți dintr-un *ștetl* basarabean sau copii de bancher evreu. Noi nu avem astfel de prejudecăți. Știi cîți evrei avem înscriși în partid? N-o să ghicești. Nici mai mult, nici mai puțin de 50%. Mult? Enorm, pentru că acum cîțiva ani erau doar o mînă de rătăciți pe-aici.

De ce vin evreii în direcția asta? Am văzut că se scriu texte doxate și sofisticate: cauza e în mesianism, religie, neadaptare la imperiu și alte minuni. O, Dumnezeule, în ce lume trăiesc acești oameni? continuă teatral Baron, luîndu-se de cap. De ce se înscriu femeile în partide revoluționare precum al nostru? Elita din presă ne explică documentat: iraționalitate, isterie, lipsă de pregătire etc. Cît de dobitoci pot fi acești ziariști și intelectuali? Sau poate sînt doar lași?

Baron dădu pe gît tot paharul și continuă:

— Explicația este banal de simplă. E povestea unui amărît de evreu venit din fundul Basarabiei într-un oraș mai mare. Un evreu care nu are drepturi, toți îl umilesc, toți vor să-l exploateze fără milă și el încearcă să se lipească de cineva care să-l apere, să-l protejeze. Bate la ușă. Nu a stabilit ce vrea să fie. El poate deveni orice: conservator, liberal, socialist. Dar toate ușile sînt închise și nimeni nu vrea să-l primească, plus că nimeni nu vrea să-l reprezinte politic. Să reprezinți o femeie? Să reprezinți politic un evreu? E înjositor pentru partidele mari, cu tradiție. E grețos ce-ți spun, dragă Sara, nu-i așa? Ei bine, toți aceștia merg acolo unde le este ușa deschisă și spre cei care îi alină, îi implică, le dau un sens politic, vor să-i reprezinte și să le reprezinte interesele. Iar noi asta facem. Ne punem viața în pericol nu doar pentru noi, ci și pentru celălalt, indiferent dacă e femeie, evreu, țăran sau muncitor. De aceea trebuie să fii cu noi, conchise Baron, turnînd un nou pahar de vin.

În timp ce Baron îi turna Sarei vin în pahar, se apropie de ei Ezra, care între timp stătuse ceva mai

departe, cu prietenii lui. O luă de braţ pe Sara şi se întoarse către Baron.

— Ce părere ai, Baron, dacă am ruga-o pe Sara să ne cînte ceva la pian? Ea nu este doar foarte deşteaptă şi o tovarăşă de încredere, care cu siguranţă va fi alături de noi, ci ştie să şi cînte. Ce zici, Sara, ne cînţi ceva? zise el, zîmbindu-i gingaş.

Sara nu se aştepta la o astfel de propunere din prima seară. Încă nu-i cunoştea bine pe oameni, cu unii nici nu apucase să vorbească, fiindcă Baron o monopolizase toată seara. Însă toţi începură să aplaude, să ridice paharele şi să strige, încurajînd-o. Ea, puţin timidă, se gîndea ce să aleagă.

— Dacă doriţi neapărat să vă cînt ceva, o să vă cînt. O să vă cînt ceva ce se cîntă pe la noi în Basarabia, acolo unde e multă veselie, dar şi multă tristeţe. Acolo trăim amestecaţi: ruşi, evrei, moldoveni, bulgari, greci, nemţi şi ţigani. Toţi ne bucurăm diferit, fiecare în felul său, dar, culmea, toţi suferim la fel. În mahalaua noastră, cu siguranţă. De aceea lăutarii evrei nu pot reda atît de bine veselia moldovenilor, însă pot reda poate mai bine decît moldovenii suferinţa lor. De ce? Pentru că e şi a noastră. Ei au un gen muzical de o tristeţe copleşitoare, pe care îl numesc doină. Şi nouă ne place mult să cîntăm aceste doine, aceste bocete ale lor, în stilul nostru şi în limba noastră. Doina mea se numeşte *Oy, di felder fun Bessarabie*, *Ah, cîmpurile Basarabiei*, şi sună cam aşa.

Sara se aşează la pian, îl rugă pe lăutarul cu vioara să o urmeze şi începu să cînte ceva foarte trist, un fel de tînguire, de plîns murmurat:

zer fil lider hob ikh gekennt / am ştiut foarte multe cîntece
und ale zenen mir derresen / de toate m-am săturat
nor ein lid is mir ferblibn / doar un cîntec mi-a rămas
ikh vel es keinmol nit fargessn / nu o să-l uit niciodată
oy, di felder fun Bessarabie! lant fun vayn und land fun troye / ah, cîmpurile Basarabiei, meleaguri cu vin şi cu-ntristare.

iz geven amol a pastir / a fost odată un păcurar
a kind tzvishn kinder / un copil între copii
hat er gepashet bay zein tate / păştea la tatăl lui
zign lemmer shof und rinde / capre, miei, oi şi vaci.
hat der pastir hu dos kleinike a klein shefele ferlorn / şi păstorul cel mic a pierdut o oiţă
oy tut er veinen oy tut er badoyern? / ah, ce-a plîns, ah, ce s-a jelit.
oy, di felder fun Bessarabie! lant fun beykshaft und land fun troye / ah, cîmpurile Basarabiei, meleaguri cu vin şi cu-ntristare.
[...]
Plînge bietul ciobănaş toată seara, pînă apune ziua.

Sara termină cîntecul de jale. Se lăsă liniştea. Nimeni nu avea curajul să înceapă discuţia. Baron interveni decis şi rezolvă situaţia.

— Bun, şi acum, ca să depăşim această stare de tristeţe şi melancolie, propun să încercăm „marafetul", zise el cu atitudinea lui de om care controlează tot. Azi sărbătorim, căci mîine ne aşteaptă noi provocări şi lupte!

A scos din buzunar o cutiuţă de argint, lucrată fin, a deschis capacul, iar înăuntru se vedea un praf alb.

A luat cu degetul puţin praf şi l-a dus la nară, trăgîndu-l puternic pe nas. Toată lumea a aplaudat şi cutiuţa a început să circule.

„Marafet" însemna în jargonul boemei petersburgheze cocaină şi era probabil împrumutat de la bandiţii care se ocupau cu traficul acestui drog preţios, care în acea perioadă era poate cea mai folosită marfă de contrabandă, care înveselea şi deconecta de la viaţa intensă a oraşului tinerimea, boema şi burghezia. Cocaina era regina chefurilor şi a petrecerilor tinerilor din imperiu. Nu se ştia de unde venise moda, dar toată lumea bună dădea vina pe Paris, Londra şi Berlin, de unde veneau toate „pacostele" peste tineretul „nevinovat" al „sfîntului" Imperiu Rus.

Sara a prizat pentru prima dată. A simţit un soi de înviorare, dar şi ameţeală. Nu ştia dacă era de la vin sau de la praful alb. I se păreau stranii acea atmosferă amestecată şi trecerile bruşte de la discuţiile politice serioase la aerul boem, decadent cumva şi foarte dezinhibat. Era cam confuz pentru ea.

Cînd totul parcă intra puţin în ceaţă, îl auzi pe Ezra strigînd către unul dintre meseni care avea nişte haine mai ciudate: un soi de frac, dar purtat peste un tricou marinăresc. Pe cap avea un cilindru, iar pe nas nişte ochelari rotunzi întunecaţi. Avea pantaloni în dungi şi părea mai degrabă o caricatură a ceea ce purta aristocraţia.

Tipul se ridică, chemă instrumentiştii. Toţi în cor urlau: *Pulimiot Maxim, Mitraliera Maxim*. Şi tipul începu să cînte cu o voce bună un cîntec ritmat, care se pare că era un soi de imn al grupului. Refrenul îl cîntau împreună în cor:

Refren: Totu-i pus în ordine de Pulimiot Maxim,
Totu-i pus în ordine de Pulimiot Maxim,
Totu-i pus în ordine de Pulimiot Maxim,
Totu-i pus în ordine de Pulimiot Maxim.

Tineretul vesel practică-ocultism,
Alţii vin acuma şi predică cinism,
Decadenţa-i sfîntă şi plină de venin,
Toată lumea trage cu poftă cocain.

Rasputin face astăzi din tron un bordel,
Peste tot acuma ezotericu-i model,
Tineretul vesel dinamită face,
Numai violenţa luptă pentru pace.

Unii stau în cluburi şi citesc marxism,
Alţii meditează şi vor doar freudism,
Suferinţa-i mare, geme un popor,
Doar Apocalipsa se vede-n viitor.

Dar...

Refren: Revenim la ordine cu Pulimiot Maxim,
Revenim la ordine cu Pulimiot Maxim,
Revenim la ordine cu Pulimiot Maxim,
Revenim la ordine cu Pulimiot Maxim.

Şi începu o noapte lungă pentru toţi.

Teroriștii, intelectualii și visurile

Cînd copiii dau doar de brici
Tot ce rămîne e „nihil" pe-aici.

Vladimir Maiakovski

Un eser fără bombă nu e eser.

Ivan Kaleaev

Nici prorocii evrei nu-l așteptau pe Mesia așa cum așteaptă intelectualii ruși Revoluția.

zicală populară

Tot orașul vuia. Ba mai mult. Tot orașul fierbea. Capitala Imperiului Rus părea în stare de maximă nervozitate, isterie și o emoție greu de descris. Conservatorii se bucurau și cereau răzbunare. Liberalii jucau, ca de obicei, la două capete, încercînd să se folosească de debandada emoțională și de tensiunea create de acest caz. Grupările anarhiste și revoluționare îi apărau, chiar dacă unele condamnau acțiunile eroului acelor zile. Tineretul progresist însă era fățiș de partea omului vinovat de multe acte teroriste, despre care se spunea că a fost implicat în uciderea ministrului de Interne Plehve, omul din spatele pogromului de la Chișinău și cel care condamnase la moarte și la surghiun în Siberia mii de oameni.

Povestea cu uciderea lui Plehve îi aducea o simpatie populară imensă acestui terorist devenit erou. Cazul Plehve a fost practic cea mai reușită operațiune a „brigăzii de luptă" a eserilor. Plehve nu era acceptat decît de conservatori, dar nici în rîndul lor nu se bucura de o simpatie prea mare. În rest, era văzut ca un ministru dur, agresiv și mult prea loial unui grup de interse mic din jurul țarului. Cazul pogromului de la Chișinău a adus atîtea bătăi de cap imperiului, încît situația lui s-a înrăutățit chiar și în mediul conservator, care în acel moment dorea liniște și o imagine bună în străinătate.

Liberalii au sărit primii să-l atace în presă, iar partidele socialiste, ca să nu mai vorbim de eseri și alte grupări mai radicale, s-au folosit de asta din plin pentru a lovi la temelia construcției politice a Imperiului Țarist. Eserii au promis răzbunare. Și s-au ținut de

cuvînt. Iar asta aduce respect şi simpatie într-o perioadă de descompunere.

După o tentativă de omor spectaculoasă, dar nereuşită, cînd au aruncat în aer casa temutului ministru de Interne, eserii au schimbat strategia. L-au urmărit pas cu pas, i-au învăţat traseul, au învăţat toate tehnicile de apărare ale jandarmilor şi ale Ohranei şi, după ce au pus totul la punct, au acţionat. Spectaculos, cum fac eserii de obicei. Şi au dovedit lumii întregi că o mînă de oameni pot fi mai bine organizaţi şi mai eficienţi decît tot aparatul represiv al imensului imperiu. Această reuşită le-a adus o popularitate imensă tinerilor „demoni" ai noii politici radicale.

Acum avea loc procesul şi în sală era multă lume. În mare parte duşmani ai terorismului politic promovat de aceşti tineri rebeli, cu cauze bine definite şi dispuşi să se sacrifice.

Cel judecat stătea cu mîinile legate. Avea o ţinută sobră, un costum de stofă simplu, cu o cămaşă albă. Părul negru era pieptănat spre spate, avea o barbă scurtă şi o mustaţă îngrijită, chiar dacă se vedea că, din cauza condiţiilor din arest, nu arăta cum şi-ar fi dorit. Ochii spuneau tot: sclipitori, reci, dar pătrunzători şi pătimaşi. Însă cel mai mult impresionau calmul cu care răspundea şi felul în care privea spre judecători şi spre sală. Superior, distant, compătimitor, de parcă el conducea ostilităţile şi venise aici din milă faţă de toţi cei prezenţi.

— Sînteţi evreu sau rus? întrebă judecătorul. Văd că aveţi o mulţime de nume în dosar.

— Numele meu este „legiune", rosti ironic Teroristul. Dar, dacă vă interesează pedigriul meu, la care voi

ţineţi atît de mult şi pe care eu nu dau două copeici, vă pot spune că sînt evreu creştinat.

Să vă explic de ce sînt creştinat? Ce vină au ai mei că s-au născut evrei? Ce păcate i-au gonit din Europa şi i-au forţat să fugă în Rusia? Voi i-aţi pedepsit şi le-aţi dat legi restrictive, i-aţi stigmatizat şi condamnat la inegalitate prin legi şi taxe. Cum ei nu au avut curajul să vi se opună, pentru că sînteţi puternici, au decis să devină ca voi ca să scape de stigmatul şi legile strîmbe făcute pentru *jidî*. Aşa au devenit creştini, ca voi, chiar dacă în sufletul lor au altă cultură şi altă credinţă.

Voi înţelegeţi, dragi cetăţeni? Părinţii mei s-au creştinat şi m-au convertit şi pe mine la credinţa voastră pravoslavnică din frică faţă de violenţa voastră. Pentru că voi aţi construit o societate care vrea să ne facă pe toţi cum doriţi voi, iar ei nu au vrut să rişte. Şi-au trădat credinţa. Oricum, credinţele voastre nu fac doi bani, odată ce nu aduc dreptatea şi justiţia socială. Ca să faci carieră şi bani e nevoie să te faci şi să devii ca cei de sus: de aceeaşi culoare, de aceeaşi morală, de acelaşi crez. Care e crezul vostru? Ipocrizie, fală, violenţă faţă de cel slab, dispreţ, desfrîu moral împachetat într-o poftă nebună de bani. Nu-i aşa?

Da, am fost botezat creştin după ce am fost circumcis. Dar dispreţuiesc profund atît sinagoga, cît şi biserica, ambele corupte, care slujesc doar puterea şi se închină doar banilor. Sînt oricînd dispus să arunc în aer biserica, fără cea mai mică mustrare de conştiinţă. Nu aş face decît să eliberez lumea asta de cei mai păcătoşi. Mi-ar mulţumi şi Dumnezeul vostru dacă ar exista. Nu-i aşa, părinte? se adresă el direct preotului din sală.

Sala începu să urle, să fluiere, să bată din picioare. Atitudinea inculpatului provocase nervozitate, care se manifesta prin această gălăgie de nedescris.

— Jidan împuțit!!! E provocator, nu-l mai lăsați să vorbească! La moarte cu el!!!

— Dar eu, spre deosebire de voi, am un respect enorm pentru Iisus. Noi nu facem decît ce a spus el: dăm totul celor care nu au și facem dreptate. Cînd legea moare și e doar pentru unii, noi sîntem îngerii dreptății care restabilesc ordinea. Oare nu pentru aceste lucruri ne respectă poporul?

Noi am venit, asemenea lui, să aducem foc și sabie pe pămînt. Pentru că nu încălcăm spusele lui, ci le împlinim. Oare nu de asta vă temeți de noi? Vă temeți pentru că noi sîntem dispuși să murim oricînd, asemenea lui, indiferent de ce fel de moarte ne doriți, rosti inculpatul, zîmbind sarcastic. Cu moartea pe moarte călcînd! Nu-i așa? De cîte ori o să cîntați acest cîntec, să vă aduceți aminte de noi. Acesta a fost ultimul cîntec pe care l-a auzit Plehve! strigă el.

În sală, situația era tot mai încordată, oamenii erau furioși și dornici de răzbunare. Forțele de ordine intervenire de cîteva ori. Cei din sală păreau dispuși să-și facă singuri dreptate.

Cei doi cunoscuți intelectuali și ziariști prezenți la proces ieșiseră ca să scape de nebunia de acolo, nu mai rezistaseră presiunii. Oricum, procesul era pe final, iar condamnatul a fost scos din sală, pentru că erau șanse să fie linșat de cei din public. Asta ar fi fost un succes pentru el și mai ales pentru gruparea politică din care făcea parte.

— Ce se întîmplă de fapt? Nu mai înţeleg nimic, zise unul dintre ei, cel mai tînăr, Ivan Petrovici.

— Nimeni nu mai înţelege nimic din ce se întîmplă azi în Rusia, rosti Nikolai Aleksandrovici, punîndu-şi pălăria. În timp ce Marx se apucă să înveţe rusă ca să înţeleagă ce se întîmplă aici, noi ne ocupăm nu se ştie cu ce. Tu îţi dai seama, Ivan Petrovici, că Marx a făcut toate astea ca să priceapă ce se întîmplă în societatea noastră atît de diferită? Şi mai ales ca să înţeleagă cum e organizată ea economic şi social? Atenţie: îl interesează în mod special economia noastră agrară şi cum sînt reglate relaţiile dintre păturile sociale, ceea ce noi numim „soslovie".

Dar noi ce facem? Noi vorbim în franceză în timp ce Marx învaţă rusă. El vrea să se înţeleagă cu poporul nostru, în timp ce noi de mult nu mai vrem acest lucru. Noi nu mai folosim rusa pentru că e josnic să foloseşti limba poporului. Statutul nostru, nu-i aşa, nu ne mai permite să vorbim rusă. Noi trebuie să vorbim franceză. Facem parte dintr-o altă lume. Noi am abandonat nu doar limba, ci şi poporul şi acest tineret pe care nu-l mai înţelegem şi nu-l mai cunoaştem, continuă puţin iritat Nikolai Aleksandrovici.

Unde ne petrecem noi vacanţele? Firește că în Europa. Unde ne ţinem banii? La Londra şi în Elveţia, sigur. Unde ne educăm copiii, elita conducătoare? La Berlin, Londra şi Paris. Şi atunci, ce legătură mai avem noi cu ţara asta? Nici una. Mai avem doar moşiile şi acest popor pe care-l exploatăm pînă la sînge, dar pe care nu-l înţelegem deloc, pentru că ne-am rupt de el definitiv. Îl urîm, îl disprețuim şi îl negăm. El e bun doar pentru a ne aduce profit nouă şi taxe statului.

Cînd am fost ultima oară să vorbim cu el? Cînd am mai plecat spre el urechea ca să auzim ce spune? Mai înţelegem noi ce spune? Nu... Între noi s-a căscat o prăpastie mult prea mare. Da, noi am abandonat totul, aşa că cineva ne ia locul. Aceşti copii fac însă exact opusul. E o reacţie radical opusă la ceea ce facem noi.

Cei doi mergeau agale, puţin iritaţi de situaţie, dar destul de confuzi. Erau supăraţi pe ceva foarte greu de definit. Era un fel de nemulţumire provocată nu atît de teroristul obraznic, cît mai ales de neputinţa de a înţelege ce se petrecea. Erau suficient de educaţi şi inteligenţi încît să priceapă că participau la o bătălie pierdută, însă încercau cel puţin să înţeleagă de ce au pierdut-o.

— Ştii, Ivan Petrovici, cînd preţul şampaniei pe care o bem noi dimineaţa este egal cu venitul unei familii de iobagi pe cîteva luni, e clar că nimic nu ne mai uneşte. Noi îi dispreţuim, iar ei fii sigur că ne urăsc din tot sufletul. Şi au de ce.

Atunci, pe cine crezi că vor simpatiza? Pe cei care-i ignoră şi-i exploatează sau pe cei care vin să-i asculte, să-i înţeleagă şi să le ofere o speranţă cît de mică? Îi vor asculta pe cei care nu vin cu cnutul, nu vin cu impozitul, nu vin cu dispreţul, ci pe cei care vin să le spună că ei sînt acolo unde sînt din cu totul alte motive decît cele invocate de aristocrat, moşier şi preot. Şi ce le spun aceşti tineri care au împînzit Rusia? Le spun ceva simplu. Le spun că sărăcia lor are cauze externe şi arată cu degetul spre noi, elita acestei ţări. Le spun că nu lenea şi beţia sînt cauza sărăciei lor, ci noi, cei care-i exploatăm. Beţia şi lenea sînt rezultatul condiţiilor pe care le creăm noi, cei care

ţinem puterea, economia şi legea în mînă. Ce înseamnă asta, Ivan Petrovici? Că Apocalipsa bate la uşă şi ne vor strivi şi ne vor trece prin foc şi sabie, căci multă durere, suferinţă, nedreptate şi dorinţă de răzbunare s-au adunat.

Ştii ce le mai promit aceşti „demoni tineri"? Dreptate, echitate, legi egale, drepturi egale cu moşierii şi aristocraţii, pămînt şi libertate. Exact ce nu au.

Iar noi, Ivan Petrovici, toate aceste lucruri nu le discutăm. Sau le discutăm doar cînd ne plictisim. Noi nu ştim de fapt care sînt problemele reale ale Rusiei. Căutăm tot soiul de ţapi ispăşitori. Ba străinii care ne vor răul cu tot dinadinsul şi vor să îngroape Rusia. Aici intră toţi duşmanii noştri tradiţionali. Peste tot vedem spioni care urzesc planuri să năruie Rusia. Ba evreii care ruinează Rusia din interior cu finanţele şi controlul lor obscur. Şi habar nu avem care sînt problemele reale. Nu le discutăm. Vezi ce se discută la curte şi ce discută toată elita noastră. Ignoranţă totală...

Acum, Ivan Petrovici, o să-ţi spun un lucru care poate o să te şocheze. Unde se discută cele mai importante probleme ale Rusiei azi? În barăcile surghiuniţilor politici din Siberia. Da, da. Acolo s-a mutat şi intelectualitatea noastră vie. Acolo s-a mutat universitatea şi tot ce e conectat la Rusia reală. Acolo, în puşcăriile din Siberia, se află Rusia, nu la palat, nu în discuţiile formale şi plicticoase ale elitei noastre plictisite.

Mai sînt cîteva locuri importante. Cercurile clandestine ale studenţilor. Sînt peste tot. Au împînzit universităţile noastre: anarhişti, social-democraţi, socialişti, revoluţionari, revoluţionari terorişti, eseri de diverse

culori. Imaginează-ți că avem nu doar sioniști, cum există în toată lumea, ci și sioniști marxiști. Asta e culmea... Și, nu în ultimul rînd, ca să nu-mi uit ideea, problemele Rusiei se discută în cel mai serios mod în grupurile din diaspora care se află în momentul de față într-un exil autoimpus, pentru că, dacă se întorc în țară, în mare parte îi mănîncă Siberia.

Însă cel mai groaznic este următorul fapt: noi ne-am pierdut copiii. Copiii noștri ne-au părăsit, nu-i mai cunoaștem. Și nu doar ne-au părăsit, ci ne și condamnă și vor să renunțe la tot în favoarea lumii pe care noi am disprețuit-o. Copiii au trecut de partea poporului și se vor răzbuna cumplit pe noi. Acești copii își vor decapita părinții. Și poate că au dreptate, cine știe, zise cu năduf Nikolai Aleksandrovici.

Între timp, cei doi ajunseseră acasă la Nikolai Aleksandrovici, care părea să fie maestrul lui Ivan Petrovici. Nikolai Aleksandrovici întrebă:

— Ivan Petrovici, vrei să-ți citesc ceva din *Iskra*, un ziar foarte curajos, scos de un nou grup, apărut în exil?

— Aveți așa ceva în casă? Am auzit de el, dar nu este interzis? întrebă tînărul, încruntîndu-se și vrînd parcă să ia poziție de drepți fără să se ridice din fotoliu.

— În Rusia, Ivan Petrovici, aproape totul e interzis. Să nu exagerăm, nu cred că ne pot molipsi pe noi cu aceste idei. Dar e bine să ne știm măcar dușmanul. Poporul nu ni-l cunoaștem, am stabilit asta. Acum nu citim nimic din ce scriu dușmanii pentru că e periculos și ne protejăm. Atunci cum putem să-i combatem?

Ei ştiu totul despre noi, iar noi nu ştim nimic despre ei. Dacă nici duşmanul nu ni-l cunoaştem, atunci chiar că sîntem pierduţi. Nu putem trăi în ţara asta doar ca să ne încasăm banii şi să-i cheltuim apoi în Europa. Oare nu avem şi nişte responsabilităţi?

— Cum să nu? răspunse timid Ivan Petrovici, roşind, dar nu mai continuă fraza, fiindcă nu prea avea ce spune.

— Vorbe goale, Ivan Petrovici, vorbe goale. Acum aşa se spune în Rusia despre noua intelighenţie pe care noi nu o mai cunoaştem: intelighenţia rusă aşteaptă revoluţia cu mai multă speranţă decît îl aşteaptă profocii evrei pe Mesia. Asta e realitatea, rosti îngîndurat Nikolai Aleksandrovici, turnînd ceai în ceşti.

Cei doi începură să soarbă ceaiul în tăcere.

Sara nu mai rata nici o întîlnire a cluburilor de discuţie şi, în secret, se înscrisese la eseri. Era hotărîtă să facă ceva.

Îi plăcea să-l viziteze pe Baron, care o fascina, dar îi plăcea şi de Profesor, care era mai puţin radical, însă de la care puteai să înveţi multe. Îi asculta cu orele explicaţiile şi pledoariile. El o simpatiza în secret pe frumoasa şi prea inteligenta Sara, cum spunea el.

— Ştii, Sara, cine a citit unele cărţi poate înţelege mai bine relaţia dintre plebei şi patricieni. E o istorie veche, care ne povesteşte despre un prim eveniment revoluţionar la care probabil mai tîrziu se referă şi Hegel. Este *Secessio plebis*, un fel de secesiune a plebei, a păturii de jos, care a luat o decizie radicală: să abandoneze în masă Roma şi să-i lase pe patricieni singuri. Ei s-au retras pe Mons Sacer, „Muntele Sfînt".

Ei bine, între 494 și 287 î.e.n. au avut loc cinci astfel de *Secessio plebis*. Astăzi am numi asta „grevă generală", dar pentru vremea respectivă era un gest de o radicalitate și un curaj imense.

Ca să înțelegem acest caz unic pentru Antichitate, trebuie să înțelegem cu ce se ocupa plebea. Ei bine, se ocupa cu aproape tot: de la agricultură la comerț, de la producerea de bunuri la o mulțime de servicii fundamentale necesare cetății. O astfel de „grevă" prin retragere însemna nu doar blocarea totală a orașului și a vieții sociale, ci aproape o condamnare la moarte a cetății. Iată că brusc relația stăpîn-sclav sau plebe devine un raport periculos și sclavul dovedește că poate fi mai puternic decît stăpînul său dacă pune altfel problema în relația de putere.

Cum a început totul? Care a fost cauza principală a revoltei de la 494 î.e.n.? Cauza principală nu a fost alta decît, atenție, datoriile și incapacitatea patricienilor de a le asigura plebeilor un minim de bunăstare. S-a întîmplat ce se întîmplă acum. Datoriile plebeilor crescuseră prea mult din cauza dobînzilor exagerate. Mai existau și sancțiuni dure: cine nu plătea era vîndut ca sclav peste Tibru.

Practic, avem, pe de o parte, privilegii mari pentru patricieni, iar pe de altă parte, creșterea sărăciei și a inegalității în rîndul plebeilor, condiții de trai luxos pentru patricieni și datorii împovărătoare și sărăcie cruntă pentru plebei. Rezultatul: *Secessio plebis* – secesiunea plebei. Retragerea totală. Rezultatul: patricienii au fost nevoiți să cedeze și să renunțe la o parte din datorii. De ce? Singuri, fără plebei, puterea lor era

inexistentă. Viaţa lor nu mai avea noimă socială, economică şi politică. Aşa că au acceptat înfiinţarea tribunalului plebei şi au ajuns la transformări legislative ample: legile emise de Consiliul plebei deveneau obligatorii pentru toţi cetăţenii romani. E inutil să spun că prin aceste legi putem identifica un protostat de drept, cred că se poate vedea destul de limpede. Iată aşadar puterea Republicii!

După această scurtă expunere, Profesorul trase concluzia, încercînd să o privească pe Sara în ochi.

— Nici un politician să nu uite vreodată această lecţie istorică: grija primordială este bunăstarea cetăţenilor şi un sistem social, economic şi politic echitabil şi just. În absenţa lor nu va exista niciodată stat de drept şi nimic funcţional. Iar unde apar dezechilibrele, apare violenţa. Asta să nu uităm.

Sara îl asculta cu atenţie mereu. Poveştile pline de tîlc ale Profesorului o atrăgeau chiar dacă nu aveau nimic din puterea de seducţie a discursului lui Baron, cel care-l ironiza mereu pe Profesor, considerîndu-l moale, precaut, prea cuminte şi lipsit de realism politic. Baron îl considera pe Profesor un burghez rătăcit printre revoluţionari. Şi totuşi, în adîncul sufletului îl respecta pentru mintea şi educaţia lui sclipitoare. Poate de aceea îl accepta în mediul său. Probabil era singura lui legătură reală cu o lume la care nu avea acces direct.

— Ah, Profesore, poveştile astea sînt bune pentru studenţii veniţi din familii bogate, care-şi permit luxul de a împărţi nişte firimituri cu cei de jos. Dar trebuie să înţelegi că în Rusia această *Secessio plebis* nu este doar de neimaginat, ci şi periculoasă, pentru că vinde

o speranţă deşartă. Un praf alb, un fum de opiu halucinant, dar trecător. Cum e să le ţii această pledoarie edecarilor de pe Volga? Să te văd! Să le spui toate astea unor oameni aflaţi într-o situaţie socială, economică şi politică inimaginabilă... Separaţi de un abis al inegalităţii de stăpînii lor. Lipsiţi de cunoştinţe, de o minimă protecţie, de instrumentele politice elementare. Nu, e un abis prea mare, continuă Baron ironic, dar sever în exprimare. Cum spune cîntecul, „ah, burjui, vin să-ţi scot ochiul".

Baron începu să fredoneze un cîntec cunoscut, anarhist.

— Şi ştii de ce vrea amărîtul de ţăran să-i scoată ochiul burjuiului? Ca să se vadă mai bine, adică să se vadă cît de cît egal. Pentru echilibru. Oare nu asta facem noi prin terorismul nostru politic? Punem puţină presiune asupra lor, puţină ordine şi echilibru în acest haos al răului, violenţei şi nedreptăţii creat de ei. Pînă creaţi voi instrumente politice echilibrate, noi echilibrăm totul cu glonţul, cu praful de dinamită care democratizează tot. Şi mai băgăm şi spaima în ei. Ei mai cedează, noi mai avansăm. Hai să-ţi cînt ceva, zise Baron. E cîntecul meu preferat din tinereţea mea anarhistă. Eram încă naiv.

Baron luă chitara şi începu un cîntec vioi.

În gubernia haină
Sînt eu singur anarhist,
Redingotă am străină,
Să nu par un monarhist.

Refren: Sînt ca valul de pe Don,

Am cu mine un Nagan,
Eu citez doar din Proudhon,
Mi se pare că-i şarmant.

Tatăl meu vrea carieră,
Mama mă vrea în liceu,
Fata mea e cam eseră,
Unde vreau s-ajung şi eu.

Eu iubesc doar sufragete,
Eu trag praf cu progresişti,
Doar din Zetkin dau citate,
Şi mă-nscriu la anarhişti.

Refren: Sînt ca valul de pe Don,
Am cu mine un Nagan,
Eu citez doar din Proudhon,
Mi se pare că-i şarmant.

Cîntecul se termină, se lăsă tăcerea, însă Profesorul nu se dădu bătut.

— Nu voi fi niciodată de acord cu terorismul politic. În foarte scurt timp veţi pierde. Da, aţi avut cîteva victorii importante, dar nimic mai mult. Oamenii vor viaţă, nu moarte. Oamenii vor încredere, nu frică. Programul vostru politic este bun, aveţi ideea excelentă a socializării pămîntului, dar de ce să aruncaţi în aer miniştri? întrebă indignat Profesorul, care nu ştia să se supere, chiar dacă uneori încerca să mimeze nemulţumirea.

Profesorul era un teoretician pursînge, rupt total de practica politică. Era cumva opusul lui Baron, care părea un om făcut pentru acţiune, pentru luptă, chiar

dacă nu-i lipseau nici ideile, nici discursul. Însă gîndea simplu şi acţiona direct, fără prea multe înfloriturі reflexive şi retorice.

Profesorul îşi aprinse o ţigară şi încercă o nouă abordare. Era dispus să caute noi căi de rezolvare a situaţiei. Chiar dacă aceste discuţii aveau loc de ani de zile şi lucrurile păreau tranşate, Profesorul deschidea de fiecare dată alte căi de argumentaţie, sperînd că cei din grupul lui Baron îl vor asculta şi vor înţelege ce le spunea. Poate era naiv, însă credea în puterea discuţiei, în puterea ideii. Era singura muncă pe care o putea face şi o făcea bine.

— Spuneţi-mi, vă rog, o ţară în lumea asta unde literatura are o putere de influenţă mai mare decît în Rusia. Forţa textului şi mai ales a literaturii este imensă aici. Literatura a ajuns să aibă o putere mai mare decît tot aparatul de propagandă al statului ţarist, cu tot cu braţul bisericii care îl slujeşte şi-şi face datoria. În istoria noastră şi chiar a Europei nu a existat un moment în care literatura să fi influenţat mai mult dezvoltarea intelectualităţii noastre şi mai ales a tinerilor. Cînd Lev Nikolaevici este mai puternic decît ţarul şi biserica e o minune. Care sînt cauzele? întrebă retoric Profesorul.

Trase adînc din ţigară, expiră îndelung fumul şi continuă:

— Din punctul meu de vedere, imensa influenţă a literaturii în Rusia se datorează în primul rînd faptului că poporul nu are acces la viaţa politică. De sute de ani, grosul poporului, dar şi pături sociale aflate mai sus nu au avut acces la instituţiile statului şi la politică în general; doar cinuri şi caste. Tineretul a fost exclus, mica burghezie la fel, de muncitori şi ţărani nu mai

spun. De femei ce să mai vorbim? Vai, ce greşeală imensă, să faci din femei nişte iobagi politici! zise Profesorul apăsat, privind admirativ spre Sara. Da, da, ele, femeile noastre, sînt ultimii iobagi ai Europei. Şi evreii, fireşte; femeile şi evreii sînt ultimii noştri iobagi lipsiţi de drepturi politice elementare. Să nu uităm asta. Ei bine, iată de ce nu e deloc întîmplător că acestea devin cele mai importante forţe politice.

Mă uit la voi, continuă Profesorul, şi am impresia că sînteţi nişte eroi ieşiţi direct din cărţi. Unde aţi fost pînă mai ieri? Acum zece ani nu existaţi, iar acum vă văd peste tot. Universităţile sînt pline de astfel de eroi. Cafenelele şi birturile la fel. Îi vezi pe străzi, îi vezi în cluburi, îi vezi manifestînd şi protestînd peste tot. Acum îi vezi nu doar în oraşe, prin fabrici şi uzine, ci chiar la palat. Dumnezeule, îi găseşti şi în cătunele şi satele mujicilor ruşi. De unde au apărut toţi aceşti eroi? Ce se întîmplă? Au apărut ca o epidemie: din literatură direct în viaţă. Voi aţi ieşit direct din cărţi, din literatura rusă. Iată forţa despre care vorbesc şi care poate transforma societatea, spuse Profesorul hotărît, privind spre Baron victorios.

Haideţi să vedem ce spune mintea lumii conservatoare, filosoful acela simpatic cu beretă franceză şi barbişon, dar căruia nu-i lipseşte deloc inteligenţa uneori. Atenţie, rosti solemn Profesorul, citez: „În comparaţie cu marxismul, vechiul socialism rusesc pare un fenomen provincial. Marxismul anilor '90 ai secolului trecut a fost, fără discuţie, un proces de europenizare a inteligenţiei ruse, de comunicare şi apropiere a ei de curentele occidentale". Înţelegeţi ce spune Berdiaev? Şi nu putem să-l contrazicem. Doar

că noi îi vom aduce un suflu nou, pe care Europa nu-l cunoaşte. Îi vom da o deschidere şi o energie, încît va aprinde Europa. Europei îi lipsesc exact această deschidere fără margini şi acest curaj nebun, tipic rusesc. O revoluţie rusească pe idei europene, însă eu pledez împotriva violenţei şi în favoarea ideilor şi a acţiunii paşnice, îşi încheie Profesorul pledoria.

— Profesore, am trei veşti: două bune şi una rea. Se poate face revoluţie, o vom face. Se pot folosi toate ideile europene, nimeni nu are nimic cu ele. Vestea proastă e următoarea: nu se poate face fără violenţă. De ce? Pentru că asta nu depinde de noi, ci de puterea actuală, care a dezlănţuit violenţa. Noi doar o trimitem înapoi în formule concentrate şi direcţionate spre anumiţi lideri: ei lovesc tot poporul, noi lovim strict reprezentanţi ai puterii, nu aducem violenţă, ci o întoarcem la sursă. Pe lîngă ei, noi cu dinamita sîntem nişte pacifişti, îngeri ai păcii. Ăsta este răspunsul nostru strategic şi organizat la violenţa lor imensă, la care recurg de mii de ani. Noi vrem pace, ei vor război, iar o putere nu se oferă paşnic, ci se ia. Din păcate, se anunţă vremuri violente, răspunse Baron, deja plictisit de discuţie.

Ştii ce mai zice filosoful tău? Berdiaev susţine că revoluţia este pedeapsa Rusiei pentru păcatele generaţiilor anterioare. Îl mai înţelegi pe acest Berdiaev, Profesore? Pe de o parte, marxismul e o formă de emancipare a intelighenţiei ruse, ieşirea ei spre gîndirea europeană, şi, pe de altă parte, spune că marxismul adus la noi devine religios şi dogmatic. El însuşi interpretînd revoluţia în cheie profund religioasă. Cum adică, revoluţia este rezultatul păcatelor Rusiei?

Poate că are dreptate. Şi eu pot spune în cheie creştină că dinamita noastră este focul apocaliptic: da, la început a fost Cuvîntul, dar în final a fost Focul, adică Bomba! Lumea se naşte din cuvînt, dar se izbăveşte prin foc apocaliptic. Oare nu aşa ne învaţă Scripturile, Profesore?

Dacă însă, continuă Baron povestea, prin păcate el înţelege o situaţie de fapt socială şi economică, iar prin Rusia Sfîntă înţelege elita care guvernează Rusia, atunci gîndeşte foarte apropiat de noi. Da, explozia care se anunţă vine din tensiunea colosală adunată de sute de ani şi din problemele lăsate nerezolvate: bogăţie imensă şi sărăcie copleşitoare, legi de protecţie pentru unii şi lipsa drepturilor elementare pentru alţii. Prăpastia e prea mare, inegalitatea e devastatoare. Istoria nu mai are răbdare, scînteia se apropie de fitil şi totul stă să explodeze. Cînd se va întîmpla asta nu se ştie. Revoluţia vine precum Mesia: sînt doar semne, dar nimeni nu ştie cînd vine. Apare ca un hoţ în miez de noapte. Noi trebuie însă să fim pregătiţi, noi trebuie să fim precum Ioan Botezătorul: sîntem datori să-i pregătim calea.

Baron luă un ziar de pe masă.

— Ia uite ce scrie ziaristul citit de toată lumea! Titlu de articol: „Revoluţia a devenit o modă pentru tineri!". A observat foarte bine. Ah, continuă Baron, ziaristul nostru nu poate să nu spună bancuri. Ascultă, Sara, ce părere are omul ăsta despre noi. Bancul lui, citez: „Ieri au fost arestaţi 13 anarhişti, 15 dintre ei erau evrei". Poftim ce idei induce vrînd să spună că revoluţia e treaba evreilor şi, firesc, nu are cauze interne, că e de import şi alte mizerii din astea. Şi pe urmă se

minunează că le explodează în față dinamita. Mintea lor e deja explodată de ignoranță și dispreț față de tot ceea ce nu pricep. Cum ar explica ei totul dacă nu am fi noi, evreii, care nu mai sîntem de mult evrei? Ei cred atît de tare în evrei, încît sînt mai evrei decît noi, care nu mai credem de mult în nimic din ce-i evreiesc.

Baron privi îngîndurat spre Sara și spuse ceva în idiș, după care reveni la rusă.

— Îți mai duci aminte cărțile noastre sfinte, Sara? Îți mai amintești ce ne-au învățat la sinagogă: „Am văzut asuprirea poporului Meu, care este în Egipt, și am auzit strigătele pe care le scoate din pricina asupritorilor lui, căci îi cunosc durerile. M-am coborît ca să-l izbăvesc din mîna egiptenilor și să-l scot din țara aceasta și să-l duc într-o țară bună și întinsă, într-o țară unde curge lapte și miere. Iată că strigătele israeliților au ajuns pînă la Mine și am văzut chinul cu care îi chinuiesc egiptenii". Doar că acum, Profesore, israeliții sîntem toți cei asupriți, iar egiptenii sînt tot mai puțini, dar mai violenți cu noi. Acum e timpul să-i „izbăvim" pe „noii israeliți". Nu-i așa? întrebă Baron, făcîndu-i un semn cu mîna Profesorului, dar privind spre Sara, care asculta cu interes polemica celor doi.

Erau ultimele seri petrecute la Petersburg. Pe Sara o aștepta un drum lung spre o altă lume, diferită de țara Canaanului. Pămîntul făgăduinței se afla altundeva, se afla aici și ei visau să-l facă...

Spre Elveția – fericirea e în altă parte

Era vremea celor 1.000 de credințe.

Nikolai Gumiliov

Nimic nu spunea mai multe despre tine în acea vreme decît aspectul exterior – hainele, pieptănătura, pălăria... Fiecare cin şi rang avea o uniformă, aproape ca în armată. Totul era bine reglementat, haina îţi spunea cine ce rang are.

Cei care nu făceau parte din clasicele cinuri administrative, jandarmerie sau armată aveau grijă ca hainele lor să arate clar dacă aparţineau burgheziei. Dar şi aici se diversificau foarte mult. Cei mai conservatori subliniau asta prin detalii clasicizate şi ritualizate. Progresiştii se preocupau şi ei să-şi exprime atitudinea. Însă toţi erau atenţi ca hainele să spună neapărat cărei clase aparţineau. Dintre cei din cinurile superioare şi dintre burghezi, nimeni nu se temea că haina lui spune mai mult, cu excepţia celor din rangurile foarte mari, care aveau grijă să nu deranjeze rangurile ultime din anturajul ţarului. Acolo exista o sensibilitate aparte.

Însă, cînd venea vorba de avere şi bani, nimeni nu se sinchisea să poarte o haină care să spună mai multe despre el, adică să indice bogăţia şi superioritatea poziţiei sale sociale. Toţi se temeau însă ca nu cumva haina lor să indice mai puţin decît erau, să indice o poziţie inferioară. Toţi aveau coşmarul „mantalei" şi al „nasului" care fuge şi părăseşte omul-cin şi-l lasă descoperit, gol, imperfect în văzul celorlalţi. Goliciunea rangului fără acoperămîntul hainei era o mare ruşine. Sub haine se ascundea o lume în descompunere, invizibilă.

La fel stăteau lucrurile cu femeile. Marele lor avantaj – poate şi un dezavantaj – era că nu puteau face parte din funcţiile administrative. Femeile erau destul

de departe de cinuri, ranguri, armată, jandarmerie, Ohrana etc. Ele nu aveau acces nici măcar la studii superioare. Bărbaţii din clasele superioare le vedeau ca pe un soi de proprietate şi bune funcţionare pe lîngă casă. Erau „fiinţele domestice" care le făceau viaţa suportabilă şi le garantau continuitatea biologică şi transferul avuţiei peste generaţii.

Şi în acest caz, bărbaţii aveau mare grijă ca femeile lor să poarte lucruri care să le arate clar poziţia socială, bogăţia şi rangul din care făceau parte soţii lor. În acea societate, femeia era o oglindă a bărbatului.

În ce priveşte clasele cele mai năpăstuite, ţărănimea şi muncitorii, acolo totul era împărţit şi mai simplu. Ei aveau de obicei două rînduri de haine: cele de muncă şi cele de sărbătoare. Mulţi însă nu aveau haine de sărbătoare. Cum arătau hainele de muncă purtate permanent? Nu avem cum să ne imaginăm. Mintea noastră, a oamenilor de azi, nu poate înţelege. Singurul lor rînd de haine ponosite spunea atît de multe despre ei şi lumea din care făceau parte, cum podoabele lumii bune petersburgheze nu puteau spune despre acea lume: hainele luxoase sînt mereu la fel şi au o singură poveste, pe cînd cele ponosite şi cîrpite sînt de fiecare dată altfel şi ascund o mulţime de poveşti dureroase. Fericirea e mereu la fel, iar suferinţa e de fiecare dată diferită, cum bine a observat un mare scriitor.

Tineretul a început să schimbe foarte repede aceste cutume vestimentare. Brusc, toţi tinerii au început să sfideze regulile părinţilor şi să se îmbrace cît mai ciudat. Moda veche a început să fie luată în derîdere, bogăţia afişată a început să fie de prost-gust, iar diferenţele

ierarhice bine conturate au început să fie încălcate cu o plăcere tot mai mare. Tinerii nu mai doreau să fie diferențiați prin aceste tradiții și etichete vestimentare, ci prin cu totul alte lucruri.

În modă au apărut un anumit tip de simplitate în croială și în materiale, culori mai sobre și au început să fie apreciate tot mai mult hainele ușor de purtat și rezistente. Coafurile s-au schimbat destul de mult. Asta era vizibil mai ales la tinere, care, din diverse motive, au început fie să poarte părul strîns, fie să se tundă scurt, lucru de neimaginat înainte. A apărut o modă care i-a speriat pe părinți: fetele s-au apucat să poarte haine bărbătești. Hainele bărbătești purtate de fetele tunse scurt aveau un efect teribil. Era un soi de revoluție care dorea să șteargă orice urmă de ierarhie, diferență și inegalitate. Iar pentru asta era nevoie de un curaj imens într-o societate unde ierarhia și cinul însemnau totul.

Odată cu tehnologia și mai ales cu declanșarea marelui război de la începutul secolului a apărut o altă modă. Hainele confecționate special pentru domeniile tehnice și militare au fost împrumutate de civili și în foarte scurt timp au devenit o modă universală. Toate hainele purtate de automobiliști și aviatori, care aveau o anumită funcție, au devenit o modă. Gecile de piele gîndite să reziste la vînt, ploaie, zăpadă, să se curețe ușor de apă sau ulei, să fie impermeabile s-au transformat foarte repede într-o haină universală. O purtau toți cei care și-o permiteau. Geaca a devenit rapid și un fel de haină de camuflaj; sub ea se putea ascunde oricine: proletari, militari, burghezi sau aristocrați. *Kojenka*, așa cum o numeau rușii, ștergea diferența

dintre ranguri, clase, grupuri sociale. Dar şi ascundea pe oricine. Poate nu întîmplător mai tîrziu avea să devină simbolul nucleului dur al noii puteri revoluţionare.

Sara stătea de ore bune în trenul care o ducea spre Elveţia, un loc bun şi sigur pentru educaţia multor tineri evrei, care, din cauza locurilor limitate în universităţile din Imperiul Rus, alegeau cele cîteva universităţi europene care-i acceptau şi în care se constituise o adevărată tradiţie.

Aici veneau nu doar studenţii evrei, ci şi multe fete, care nu erau acceptate la studii superioare în Imperiul Ţarist. Pentru ele, uşile universităţilor erau închise, indiferent de rang, etnie şi religie. Un număr tot mai mare de tinere domnişoare din familii ceva mai înstărite şi educate, care-şi permiteau să ţină un student la o universitate europeană, se înscriau la aceste universităţi care le primeau.

Erau universităţi germane faimoase care primeau destul de uşor studenţii din Imperiul Rus, însă nicăieri nu exista o deschidere mai mare decît în Elveţia, unde studenţii ruşi sau evrei se simţeau bine şi în siguranţă. Elveţia devenise în scurt timp un adevărat rai al studenţimii care era nevoită să plece din imperiu din diverse motive.

De ce erau atît de deschise universităţile elveţiene pentru studenţii din Rusia ţaristă este o altă problemă. Poate din cauza banilor, poate că era una dintre ţările cele mai tolerante. Nu ştim exact. Dar aşa s-a întîmplat.

Însă în Elveţia se mai afla cineva. Nu o persoană, nu un grup, ci o legiune. De la mijlocul secolului al XIX-lea şi pînă aproape de Revoluţie, Elveţia a fost un loc al

tuturor exilaților, al refugiaților politici și al revoluționarilor de tot felul, anarhiști, socialiști, care în multe state erau căutați. Iar diaspora refugiaților politici ruși era imensă aici. Pentru că în Rusia îi aștepta Siberia, s-au instalat la poalele Alpilor liniștiți, așteptînd revoluția. Și de aici organizau partide, grupuri revoluționare și reviste. Și nu doar de aici.

La începutul secolului XX, în Elveția puteai întîlni toată floarea socialistă, anarhistă și revoluționară rusă: de la Plehanov la Lenin și de la Ekaterina Breșko-Breșkovskaia, bunica Revoluției ruse, la Vera Zasulici.

Practic, ceea ce puterea Imperiului Țarist încerca să controleze prin interzicerea accesului la cunoaștere, trimițînd în „exil" un număr imens de studenți evrei și ruși și mai ales de studente, avea să se întoarcă împotriva sa. Ca un bumerang care avea să lovească în moalele capului Imperiul Țarist. Acești copii erau trimiși în brațele unei elite revoluționare profesioniste.

Aici Sara avea să cunoască o cu totul altă lume politică decît cea din Sankt-Petersburg, care părea mult mai agitată, pusă mereu pe luptă. Lumea de aici era mult mai așezată, gîndea și acționa foarte diferit. A întîlnit oameni care răspundeau coerent la întrebările care o frămîntau de ani de zile. Era ascultată și primea explicații. A cunoscut o mulțime de oameni foarte educați, care au făcut-o să înțeleagă altfel lucrurile.

Tinerii care ajugeau aici se întorceau nu doar ca niște specialiști în domeniul lor de studiu, ci și ca niște politicieni profesioniști, bine pregătiți teoretic și cu o experiență importantă, angrenați deja în diverse rețele,

grupuri, organizaţii mai degrabă clandestine, pentru că regimul ţarist încă nu era pregătit să accepte o negociere politică cu aceste grupuri. Drept urmare, grupurile au luat o poziţie de luptă totală cu regimul ţarist: răspundeau pe limba imperiului.

Sara s-a integrat foarte repede aici, mai ales datorită recomandărilor pe care le avea de la Petersburg. În foarte scurt timp, şarmul şi talentele ei au cucerit mai multe grupuri şi după cîteva luni era căutată şi invitată peste tot.

Într-una din seri a fost invitata unui medic celebru, despre care circulau multe legende. Se spunea că ar fi fost un apropiat al lui Bakunin. Aşa a făcut ea cunoştinţă cu medicul Zolmer.

În timp ce se umpleau paharele, Zolmer a întrebat-o pe Sara tare, ca să audă toată lumea, semn că discuţia se dorea publică:

— Poţi să ne spui, te rog, ce se citeşte acum în Rusia?

Sara se aşează comod în fotoliu, îşi arcui corpul, ridică puţin bărbia, atît cît să-şi pună în evidenţă gîtul lung, şi începu:

— Adolescenţii citesc Blok, Bunin sau Gumiliov, Ahmatova sau Mandelştam. Dacă eşti revoluţionar sau narodnic, citeşti Maiakovski, Esenin, Gorki. Dacă eşti conservator, e obligatoriu să mergi la seri de spiritism. Dacă eşti liberal, trebuie să fii mason sau să mergi la o partidă de freudism. Asta aşa, de atmosferă. Dacă eşti însă socialist, ca mai tot tineretul nostru, indiferent dacă eşti eser, anarhist sau social-democrat, este obligatoriu să citeşti Proudhon şi Bakunin. De Marx nu mai spunem nimic, căci deja îl citesc şi copiii de gimnaziu.

Azi, dacă nu eşti înscris într-un club de lectură marxist sau freudian înseamnă că nu exişti. Acum toată Rusia este legată prin milioanele de celule ale acestor cluburi care pregătesc tineretul pentru partidele celor mari. Acestea sînt adevăratele nuclee care produc revoluţionarii de mîine. Însă cel mai important lucru, ceea ce-i uneşte pe toţi, ştiţi ce e? întrebă Sara oarecum conspirativ. De la mistici la budişti, de la marxişti la acmeişti, de la revoluţionari la decadenţi, îi unesc trei lucruri: toţi vor să distrugă Imperiul Ţarist, toţi aşteaptă Apocalipsa şi mai ales toţi „miros" cocaină. Cocaina este probabil singurul element comun. Un praf alb care explică cel mai bine totul... În jur, dragilor, miroase a praf de cocaină şi dinamită. Toţi simt asta, cu excepţia nebunilor care ne guvernează şi care-şi fac balul fără să înţeleagă că, dacă se va termina cocaina, copiii lor se vor trezi şi va exploda dinamita.

Rosti aceste cuvinte lent, dar cu mult patos în glas şi îl privi cu ochi sclipitori pe Pronev, unul dintre veteranii exilului elveţian şi un nume greu al mişcării. Textele lui apăreau în mai toate revistele clandestine importante. Unii îl iubeau pentru echilibrul lui, iar alţii îl disprefuiau din exact aceeaşi cauză.

— Ceea ce ne spui tu, dragă Sara, este foarte interesant şi promiţător. Puterea noastră poate sta în două lucruri simple: educaţie şi iarăşi educaţie şi organizare, organizare... Numai nişte oameni bine educaţi pot face faţă maşinăriei represive ţariste. Organizare riguroasă, ca să putem ajunge peste tot: nu doar la muncitorii foarte importanţi pentru mişcare, ci şi la

țăranii pe care nu putem să-i abandonăm. Dar și la armată și chiar la birocrați. Noi nu ne dăm seama cîți așteaptă schimbări acolo și cît de dispuși sînt să părăsească barca.

Armata și birocrația sînt cele două forțe, ca două picioare pe care se sprijină puterea. Trebuie să lovim aici și să atragem de partea noastră aceste categorii. Cum? Presă, literatură și comunicare directă cu ei. Tinerii, forța de mîine, deja sînt cu noi. Viitorul e cîștigat, mai trebuie să cîștigăm prezentul.

Dar cine trăiește în prezent? Puterea trăiește în trecut. E cu sute de ani în urmă. Un cadavru viu, muribund. Noi trăim în viitor, pregătim viitorul. Tineretul e și el cu noi, în viitor. În prezent sînt armata și mai ales birocrația. Singura putere reală a imperiului care trăiește în prezent este birocrația. Firește, și muncitorii. Acum e timpul să cucerim prezentul. Iar voi, toți cei care învățați aici, veți pleca acasă și exact aici veți lovi, construind temeinic și consecvent grupuri care la momentul potrivit pot sparge sistemul din interior, fragmentîndu-l și slăbindu-l, își rosti micul discurs Pronev.

Este, dragă Sara, tocmai strategia voastră, experiența voastră, a micii comunități de evrei care a reușit să reziste vreme de milenii, iar în anumite momente chiar să depășească populația majoritară: educația. Căci voi de mii de ani vă dovediți imbatabilii oameni ai cărții. Și organizare: rețele peste rețele peste rețele. Asta v-a salvat: toți au vrut să vă distrugă și nu au reușit. E o lecție istorică. Noi putem repeta asta, dar la o scară istorică mult mai mare, nu pentru un mic grup, ci pentru întreaga omenire, fiindcă cei asupriți

sînt majoritatea, nu o minoritate, ca voi. Ei trebuie doar educaţi, organizaţi şi îndreptaţi să sfarme o lume şi să facă una nouă, continuă Pronev, aranjîndu-şi ochelarii şi barbişonul.

— Dar ce părere aveţi despre actele de terorism şi exproprieri? În Rusia sînt cele două instrumente politice folosite din plin de cîteva partide, întrebă Sara nehotărîtă.

Pronev îşi frecă iarăşi gînditor barbişonul. Era foarte elegant. Avea un costum impecabil, o cravată asortată. Era mereu îngrijit. Vorbea calm, clar şi argumentat. Avea o voce uşoară, ceea ce îi avantaja discursul. Era mereu atent la detalii şi calculat. Părea un amestec de german cu rus, care luase cele mai bune lucruri de la cele două popoare. O minte analitică de german şi curaj şi nebunie rusească, sînge-rece amestecat cu pasiune. Se mai zvonea că bunica lui era evreică, dar asta nu conta aici.

— Cu exproprierile este dificil de tras o linie pentru că nu ştii niciodată unde începe furtul şi unde începe exproprierea. Orice hoţ poate să se folosească de această tehnică şi să spună că el nu a furat, ci a expropriat banca în numele revoluţiei şi că întoarce poporului banii capitaliştilor. Ce anume deosebeşte un hoţ de un expropriator? Cu toate că înţelegem şi logica celor care folosesc exproprierea. În realitate, ea îşi îndeplineşte scopul, indiferent cine şi pentru ce o face. Slăbeşte sistemul.

Cu teorismul lucrurile sînt şi mai complicate, pentru că este o luptă care nu se dă la nivel de clasă, grup, pătură socială, putere hegemonică, ci între persoane. Înţeleg disperarea şi strategia de a ataca punctual

puterea pentru a o determina să se teamă și să facă concesii. Însă printr-o astfel de tehnică poți impune concesii minime. Puterea se va regrupa și te va zdrobi, pentru că niciodată nu vei avea resursele ei. Ba mai mult, această violență poate omorî de multe ori, cum s-a și dovedit, oameni nevinovați, civili, slujbași mărunți, care sînt și ei niște proletari în definitiv.

Omori un ministru și mulți nevinovați. Care sînt consecințele? Vor fugi de tine și cei care ar trebui să ți se alăture. Vei da satisfacție pe moment unui număr de oameni, ei se vor bucura că au scăpat de un ministru sau prim-ministru, dar pe termen mediu și lung nu te vor susține. Terorismul sperie, intimidează și este profund distructiv. E raționalitatea politică a omului disperat și fără un minim de instrumente politice, care poate să pedepsească punctual, dar nu schimbă nimic sistemic.

Noi nu ne putem permite să susținem această mișcare și luptă politică. Noi vrem o schimbare fundamentală, sistemică, esențială, de aceea construim pîrghii și instrumente politice majore, de lungă durată, de la sindicate la partide spre revoluție.

Însă eserii și toată mișcarea lor teroristă aduc roade pentru că slăbesc regimul, îl fac să se sperie, arată că sînt slabi. Complicate sînt căile revoluției și ale luptelor politice, zise Pronev meditativ.

Alături stătea cunoscutul medic Zolmer, plecat și el din Rusia, din zona Odessa. Pe aici se bîrfește că în tinerețe a fost îndrăgostit de Zasulici, groaza Ohranei ruse, și chiar a făcut parte din organizația ei. Se mai spune că a avut o studență tumultuoasă și chiar cîteva condamnări. A scăpat pentru că a fugit și a ales

Elveția, unde era liniște și putea să-și practice meseria. Acum o privea cu admirație pe Sara și-și amintea de prima lui tinerețe, cînd nimic nu-i stătea în cale.

— Dumneavoastră ce clasă sprijiniți, doctore? Spuneți sincer. Vă alăturați proletariatului sau vreți să fiți alături de burghezie, clasa din care faceți parte?

— Sincer să-ți spun, Sara, eu sînt medic și la mine lumea se împarte nu după Marx, în clase sociale, ci puțin altfel. La mine, oamenii se împart în sănătoși și bolnavi. Din păcate, am de-a face cu prea mulți bolnavi. Dar hai mai bine să ne cînți ceva. Am auzit că te pricepi de minune.

Medicul Zolmer întinse mîna spre pian, invitînd-o pe tînăra studentă la medicină. Ea zîmbi îngăduitor.

— Înainte de a cînta, pot să vă spun că aici sînt de acord cu dumneavoastră. Cuvîntul corect al unui om care se pricepe să pună un diagnostic. Cuvîntul cel mai important spus de dumneavoastră este „boală". În Rusia de azi, indiferent cărui grup politic îi aparții, indiferent ce idei susții, în toată acea faună politică pestriță din Petersburg, Moscova sau orice capitală de gubernie, există un singur lucru cu care toată lumea este de acord: diagnosticul. Și el este unul singur: Rusia e profund bolnavă.

Nimeni nu pune nici o clipă la îndoială acest lucru. Toți însă se întreabă: care este boala ei și cum o tratăm? Adică toți credem că orînduirea și politica Rusiei țariste sînt profund viciate, că Rusia este o țară foarte bolnavă și că așa nu se mai poate continua, însă soluțiile propuse de „medici" sînt diferite. Iar foarte mulți, grosul populației, au obosit să mai aștepte, au obosit să mai plîngă și să sufere.

Tineretul? continuă Sara. Tineretul nu mai are timp și răbdare să aștepte. Tineretul nu mai vrea să întreţină bolnavul în starea asta: nici mort, nici viu. Trebuie să se intervină: doar o intervenţie pe cord deschis pentru a reanima corpul muribundului îl mai poate salva. Înţelegeţi, doctore?

Zolner, calm, ca de obicei, trase adînc din ţigară:

— Și vreţi să faceţi toate acestea cu riscul de a pierde pacientul? Pentru că acesta poate fi un act violent, dureros și foarte riscant, zise.

— Da, a apărut o nouă generaţie care vrea să riște. Ea înţelege că fără acest risc nu se poate. Ţarismul nu a făcut decît să oprească timpul istoric. Rusia a rămas în urma marilor schimbări sociale, politice și economice. Lumea galopează și noi stăm pe loc. Legile noastre sînt uneori medievale. Ţărănimea trăiește încă în iobăgie. Industrializarea încă se face greoi. Modernizarea noastră e primitivă. Ţarul și puterea de la Petersburg au oprit timpul istoriei. Noi trebuie să dăm drumul istoriei, doar că avem enorm de recuperat. Noi avem datoria nu doar să dăm drumul timpului istoric stopat, ci avem obligaţia să-l accelerăm. Trebuie să accelerăm istoria. Schimbările petrecute în ţările dezvoltate în ultimii o sută de ani trebuie să le trăim în maxim douăzeci de ani, pentru a micșora decalajul istoric, căci altfel vom fi spulberaţi. Iar această viteză nu poate fi decît violentă, pentru că este prea mare și face schimbări radicale într-un timp prea scurt. Dacă puterea hegemonică se opune, ne pune obstacole, atunci violenţa va crește. Altă cale nu există. Înainte de a ajunge la revoluţie, trebuie să ne sincronizăm și e de datoria noastră să accelerăm timpul. Noi nu vrem violenţă,

însă condiția istorică ne-o impune, își continuă Sara pledoaria, tot mai stăpînă pe situație.

— Sînt familiarizat cu asta. Dar nu știu dacă ai auzit ultima poveste despre această situație. Cunoscutul revoluționar Lev Davidovici Troțki, fost Bronstein, se întîlnește cu mult prea cunoscutul rabin al Moscovei, Rabi Moze. Bănuiesc că-i știți. Cine nu-i știe? Rabi Moze îl întreabă:

„Lev Davidovici, dumneavostră sînteți evreu sau rus?".

Troțki răspunde:

„Nu sînt nici una, nici alta. Sînt doar social-democrat și îmi ajunge asta!".

Rabi Moze se uită la el îngîndurat și îi spune:

„Știți, Lev Davidovici, revoluția o face Troțki, dar va plăti cu capul pentru ea Bronstein!".

Medicul îi zîmbi condescendent Sarei. Ea rosti doar atît:

— Știți? Și pe mine, și pe dumneavoastră ne cheamă cumva. Am străbătut mii de kilometri doar ca să avem acces la ceva la care ar trebui să aibă acces toată lumea: cunoaștere, educație. Dar pentru că avem un nume, acest lucru nu ne este permis. De mii de ani hălăduim aiurea în căutarea unei lumi mai drepte, a unei lumi care să accepte să ne trăim viața. Nu ne așezăm bine, nu reușim să ne facem un culcuș, că iar vin peste noi pedepse, pogromuri și alte legi și taxe care ne tratează altfel doar pentru că sîntem cine sîntem și nu putem ieși din acest determinism pentru că avem un nume: *jid*. Sau pe alții pentru că s-au născut țărani sau muncitori. Eu mai sînt și femeie pe deasupra. Mai

scapă unii acumulînd avere şi schimbîndu-şi numele, condiţia şi înfăţişarea. Dar de condiţia de *jid* nu scapă nimeni. Şi în această condiţie nu sîntem doar noi, ci o lume întreagă săracă şi fără drepturi. Dacă pentru a scăpa de această condiţie Bronstein e dispus să plătească un preţ şi dacă mai sînt şi alţii dispuşi să facă asta, poate că merită. Ştiu că înţelegeţi bine ce spun. Dar haideţi mai bine să vă cînt ceva, încheie ea calmă. O să vă cînt ceva foarte la modă. Ştiţi ce se cîntă astăzi prin localurile din Petersburg şi Moscova? Vă spuneam de moda celor două substanţe tari: cocaina şi Apocalipsa. Toţi trag acest praf alb în aşteptarea Apocalipsei care trebuie să vină din clipă în clipă. Toţi sînt convinşi de acest lucru. Mai toţi vor să accelereze această venire a Apocalipsei.

Îşi aşează comod scaunul, îşi arcui spatele frumos, întinse mîinile peste clapele pianului, închise ochii şi începu să cînte ceva de o tristeţe rară. Tot publicul amuţi. O voce tristă, ca un bocet, începu să cînte într-un fel cum nimeni nu se aştepta:

Kokainocika

Что Вы плачете здесь, одинокая глупая деточка,
Кокаином распятая в мокрых бульварах Москвы?
Вашу тонкую шейку едва прикрывает горжеточка,
Облысевшая, мокрая вся и смешная, как Вы.

De ce plîngi aici, pribeagă, nătîngă copiliţă,
De cocaină pe-ale Moscovei străzi pironită,
Gîtul firav abia ţi-l acoperă a gorjetei blăniţă,
Udă, haioasă ca dumneata şi-un pic năpîrlită.

De-a străzii tomnatică mîzgă deja eşti otrăvită,
Ştiu, ştiu că tot urlînd în gol din minţi îţi poţi ieşi,
Iar cînd vei muri singură, pe-această bancă prăpădită,
Trupul de sirenă doar bezna ţi-l va învălui.

Nu mai plînge în zadar, singuratica mea copiliţă,
De cocaină pe-ale Moscovei străzi răstignită,
Mai bine acoperă-ţi gîtul cu a gorjetei blăniţă
Şi pleacă într-acolo unde de nimeni nu eşti ştiută.

După ce termină melodia, rămase cîteva clipe cu ochii închişi. După ce deschise ochii, dădu din cap de parcă ar fi vrut să spună: asta este viaţa, cîntecul acesta e despre viaţă, suferinţă, e despre noi. Însă nu spuse nimic. Publicul tăcea, încă vrăjit parcă de atmosfera pe care o creaseră vocea, muzica şi versurile acestui cîntec straniu pe care nimeni nu-l mai auzise. Tăcerea mai dură cîteva clipe bune, pentru că nimeni nu îndrăznea să spună ceva.

Sara îşi schimbă brusc expresia feţei. Chipul ei trist, cu ochii aproape lăcrimînd, se transformă într-un chip fals încruntat, care ba părea serios, ba zîmbea, iar ochii sclipitori acum radiau de bucurie.

— Să vă mai spun ce cîntă lumea pe acolo? Lumea ascultă *Cocaina şi pistolul*, *Eu sînt anarhist* sau *Pulimiot Maxim*, un imn, o armă care se aşteaptă să repună lucrurile în ordine. Dar să nu vă sperii prea tare. Aici e linişte, comod, plăcut. Nu ca acasă.

Ultima frază o rosti accentuînd finalul, vrînd parcă să o scoată în evidenţă.

O să vă cînt ceva foarte frumos şi vesel, dar care exprimă bine spiritul vremii, dragilor. E un cîntec pe

care pînă şi marxiştii încruntaţi şi veşnic serioşi, lipsiţi de simţul umorului îl îngînă prin crîşme. Ghiciţi cum se numeşte melodia? N-o să ghiciţi. Piesa se numeşte: *Cum dracu' eşti tu marxist?*

Sara îşi ridică capul şi întinse iar mîiinile peste pian. Apăsă puternic clapele şi porni înr-un ritm cadenţat în stil de cabaret. O altă voce, un alt ritm, o altă lume.

Cum dracu' eşti tu marxist?

O iubesc pe Raşel,
Fiica unui evreu,
Tatăl ei ne-a promis
Un bun mezalians.

Ea vrea îns-un rabin
Care nu-i un *loser*,
Ea vrea îns-un rabin
Care mănîncă cuşer.

Şi ce credeţi că mi-a răspuns?

Da' tu nu vezi că mama ta bea vîrtos?
Şi tatăl tău este arhiereu,
Tu ai o uniformă de matros.
Cum dracu' eşti tu evreu?

Iubesc ca un disperat
Fata cu ochi zglobii
Care, cînd te privesc,
Omoară şi pe cei vii.

Ea vrea îns-un marxist
Ce nu papă icra.

Ea vrea ins-un marxist
Care citeşte *Iskra*.

Şi ce credeţi că mi-a răspuns?

Păi, mama ta e burjoa,
Iar unchiul tău e un okteabrist.
La mic dejun mănînci doar foie-gras.
Cum dracu' eşti tu marxist?

Am început serios
Capitalul citit,
Hainele le-am schimbat
Şi barba mult mi-a crescut.

Am fost şi la eseri,
Bombe ştiu să mai fac,
La sindicat m-am înscris,
Nu ştiu ce să mă mai fac.

Şi ea a dat un verdict!

În Ohrana este fratele tău!
Iar unchiul tău este morfinist.
Eşti familie de monarhist.
Cum dracu' eşti tu marxist?
Cum dracu' eşti socialist?
Cum dracu' eşti anarhist?
Cum dracu' eşti feminist?

Departe de familii, departe de iubit, departe de ţară, departe de ţar şi Ohrana, aceste femei aveau să devină parte a unei alte familii, a unui alt grup, a unei alte idei. Sara ajunsese în noua elită revoluţionară.

În două locuri puteai întîlni această nouă elită care se forma cu o viteză ameţitoare: la Zürich sau în lagărele din Siberia. Dacă ajungeai într-unul din aceste locuri, era aproape imposibil să nu te întorci schimbat. Însă nu schimbat aşa cum dorea cel care te exila.

Vîntul politic al ideilor suflă cum vrea el şi-i auzi vuietul, dar nu ştii niciodată de unde vine şi încotro se îndreaptă.

În seara aceea, toţi au cîntat alături de Sara un imn nou, *In ale gasn, Hei, hei, daloi poliţei/ daloi samoderjaveţ v Rossei!*

In ale gasn vu men geyt
Hert men zabostovkes.
Yinglekh, meydlekh, kind un keyt
Shmuesn fun pribovkes.
Yinglekh, meydlekh, kind un keyt Shmuesn fun pribovkes.

În română sună aşa:

Pe orice uliţe unde mergi,
Auzi vorbind de greve,
Tineri, fete, mici şi mari
Dezbat numai despre greve.

Fraţilor, am trudit destul
Trăind pe datorie,
Haideţi să facem grevă,
Libertate să fie!

Fraţi şi surori,
Să dăm mînă cu mînă,
Ţarului Niculiţă
Zidul i se dărîmă!

Hei, hei, daloi poliţei/ daloi samoderjaveţ v Rossei!

Hai să ne tutuim,
Fraţi, surori, s-alergăm,
Ţarului Niculae
Anii să i-i scurtăm!

Hei, hei, daloi poliţei/ daloi samoderjaveţ v Rossei!

Ieri unul împingea
Roaba cu bălegar,
Mare capitalist azi
Jegosul lingurar!

Hei, hei, daloi poliţei/ daloi samoderjaveţ v Rossei!

Fraţi şi surori,
Hai să ne adunăm,
Pe ţarul şi pe mă-sa-n
pământ să-i îngropăm!

Hei, hei, daloi poliţei/ daloi samoderjaveţ v Rossei!

Aaron și Zev – ultimii fii ai lui Macabei

Pe malurile rîurilor Babilonului, şedeam jos şi plîngeam cînd ne aduceam aminte de Sion.

Psalmii 137:1

Ușa hotelului Primorsk din centrul Odessei scoase un sunet mai puțin obișnuit pentru urechile portarului Monea, care, deși era mahmur, nu-și putu da seama dacă cel care intrase era un mușteriu străin sau unul de prin partea locului. Lucra de atîta timp la hotel, încît doar după felul în care se deschidea și se închidea ușa putea să-și dea seama, chiar și cînd era beat mort, ce hram purta cel care le călca pragul. Monea nu prea se uita la clienți, ci rămînea în cămăruța de după ușă, știind după zgomotul acesteia cine a intrat. Îi privea doar din spate, cu barba stufoasă revărsată pe piept, cu șapca rusească mereu pe o ureche, vrînd doar să-și confirme părerea.

După atîția ani, Monea împărțea clienții hotelului în cîteva categorii simple. Pe străini era destul de ușor să-i nimerești: aceștia intrau după un ritual care avea un ritm asemănător cu al unui orologiu. Ușa se deschidea fără a fi forțată, lin, după care intra clientul. Dacă avea bagaje, ușa rămînea deschisă mai mult timp, după care se închidea. Cînd veneau asemenea clienți, ușa nu se mișca niciodată după bunul ei plac, ci se deschidea și se închidea discret. Cine hoinărea prin orașele de provincie din Imperiul Țarist – dar asta se întîmpla și în orașe cu știaf – știa că ușile aveau un arc metalic care le trăgea înapoi cu forță, iar dacă nu le ținei, se închideau rapid, cu un zgomot asurzitor. Se spune că acest mecanism a fost introdus pentru a forța ușa să se închidă repede, ca să nu iasă căldura. Dar, indiferent dacă era iarnă sau vară, mecanismul funcționa. Toți străinii deschideau ușa în același fel. Pe ei îi deosebea doar felul de a vorbi. Monea împărțea și această categorie în două subcategorii: gălăgioșii,

cei care vorbeau mult și continuu, și tăcuții, care vorbeau niște limbi imposibile.

Categoria opusă acestora era cea a mușteriilor „noștri", cei de pe cuprinsul imperiului. Aceștia erau inconfundabili. Puteai să fi băut toată vodca de pe Malaia Arnautskaia și tot vinul din Moldovanka, oricum te trezeau cînd încercau să intre în hotel. Ușa se deschidea în forță, de obicei cu piciorul, era trîntită de perete, pentru a da importanță celui care intra, și se închidea cu viteza maximă pe care o putea atinge mecanismul. Sunetul era pe măsură; de fapt, nu mai era un zgomot, ci un bubuit puternic. Acest ritual continua aproape întotdeauna cu un scandal la recepție. Clienții „noștri", spre deosebire de cei străini, aveau mereu ceva de comentat, totul îi nemulțumea, iar între recepționer și clientul „nostru" se dădea o adevărată bătălie. Însă, așa cum erau ei, Monea tot pe „ai noștri" îi simpatiza. „Ai noștri dau de băut, cum să nu-i iubești", își spunea el.

Și mai era o categorie, pe care Monea o numea „suspectă": erau tot soiul de evrei, anarhiști, revoluționari, intelectuali scăpătați. Aceștia întotdeauna intrau ca și cum ar fi vrut să se strecoare. Cu ei Monea era nemilos, neînduplecat. Dacă la primele categorii nici nu se sinchisea să se ridice de pe scaun, încercînd doar să-și întredeschidă ochii somnoroși, celor din urmă le ieșea înainte și începea să urle:

— Încotro, derbedeilor? Unde vă credeți? Poate să vă cheme și Rockefeller și tot n-o să intrați... doar peste cadavrul meu!

De data aceasta însă, ușa se dechise cu totul altfel: nici ritualic cadențat, nici zgomotos, nici nu părea că

muşteriul vrea să se strecoare. Sunetul pe care-l scosese uşa nu-i amintea de nimic din ce ştia. Grila lui Monea nu mai funcţiona şi asta îl indispuse.

— Am zis că nu mai cumpăr poşircă de la Maslov, bodogăni portarul, dar cum dracu' să te îmbeţi cînd ai doar 50 de copeici în buzunar? La Plavan vinul e prea scump, iar la crîşma lui Freilih nici nu te poţi gîndi. Cu 50 de copeici te poţi pili doar cu poşirca lui Maslov, continuă Monea cu voce tare.

În timp ce Monea analiza situaţia alcoolului dintre Moldovanka şi Deribasovskaia, clientul trecu pe lîngă el şi se duse direct la recepţie, fără să-l privească. Era un tînăr suplu, bine îmbrăcat, care nu părea să fie din Odessa, dar nu aducea nici a străin. Monea ciuli urechile, curios să audă cum şi ce va spune tînărul, dar nu prinse decît nişte frînturi de fraze: „tocmai sosit... cunosc bine locul... Vilnius, Kiev... etajul doi... dacă se poate să nu fie spre stradă...". Concentrîndu-se să audă ce spune nou-venitul, pe Monea îl apucă brusc o durere de cap cumplită. Îşi dădu seama că e timpul să se dreagă urgent.

„E de-al nostru, nu-i de-al nostru", mormăi Monea în timp ce cotrobăia prin buzunare în speranţa că va mai găsi cîteva copeici. Asta avea să devină o nouă categorie de clienţi: ai noştri care au stat în străinătate, dar nu atît de mult încît să devină străini. „O mai fi şi evreu sau anarhist", se gîndi Monea şi ieşi afară.

Se pare că portarul avusese dreptate. Tînărul nou-sosit era cunoscutul jurnalist Vladimir Evghenievici, căruia i se spunea şi Zev.

Vladimir, al cărui nume era de fapt Volf, se născuse la Odessa, într-o familie destul de săracă de evrei asimilaţi. Tatăl său, Evno, se ocupa de comerţul cu grîne.

A murit cînd Vladimir, juniorul familiei, avea doar şase ani. Mama, Hava, care era de undeva de prin Berdicev, avea să întreţină întreaga familie vînzînd obiecte de birotică la o mică tarabă în Odessa.

Hava a jucat un rol important în viaţa tînărului Zev, nu atît prin grija ei, cît mai ales prin eforturile supraomeneşti de a-şi chivernisi banii ca să-l dea la gimnaziu. Zev avea să răsplătească eforturile mamei. Era un copil sclipitor, căruia îi plăcea cartea, însă foarte curînd a devenit un adevărat fenomen al şcolii, învăţînd cu uşurinţă şase limbi: franceza, germana, engleza, italiana, greaca veche şi latina. Asta pe lîngă cele două limbi materne, rusa şi ivrit. Avea o abilitate lingvistică cum foarte rar se întîlneşte chiar şi în mediile cosmopolite ca acelea din Odessa. Pasiunea pentru limbi străine l-a propulsat spre cercurile literare ale oraşului, făcîndu-şi debutul mai întîi ca traducător. La doar 16 ani a făcut furori cînd a citit pentru prima dată traducerea în limba rusă a faimosului poem „Corbul" de Edgar Allan Poe. Puţin mai tîrziu avea să fie introdusă în manualele de literatură, fiind prezentată ca exemplu de traducere. Peste doar un an debutează şi în presa din Odessa, în calitate de jurnalist. În acea perioadă, Zev era departe de tradiţia şi cultura evreiască, făcînd parte dintre evreii integraţi în cultura de limbă rusă, iar veşnica „problemă evreiască" pentru el nici nu exista.

Între timp, viaţa lui Zev luase o cu totul altă traiectorie: în unele medii impunea respect, iar în altele teamă şi chiar frică.

Zev luă cheia de la cameră, îşi ridică geamantanul şi o porni pe scări în sus. În mai toate hotelurile în

care stătea îşi alegea cu atenţie camera. În funcţie de felul în care era poziţionat hotelul faţă de stradă, încerca să-şi dea seama care ar fi camera cea mai puţin gălăgioasă. Ştia din lunga lui experienţă de client al hotelurilor că trebuie să se ferească de camerele apropiate de zonele aglomerate ale hotelului şi de camerele care dau spre strada principală.

Camera pe care o alesese era exact aşa cum îşi dorea: la etajul doi, în capătul opus scării pe care urcau şi coborau clienţii hotelului, iar geamul dădea într-o străduţă aproape pustie.

După cîteva ore sosi şi Aaron. El îl considera pe Zev o legendă pentru care era gata să meargă pînă la capăt.

Aaron venise să organizeze o întîlnire conspirativă a mişcării sioniste conduse de legendarul Zev, care se remarcase prin curajul nebun de a organiza o rezistenţă armată la pogromurile de după 1903. Aaron ajunsese între timp mîna lui dreaptă şi îi punea la punct cele mai importante întîlniri. Aaron era considerat creierul care rezolva toate problemele şi nevoile lui Zev.

Despre Zev se spunea că a fost elevul lui Theodor Herzl, unul dintre părinţii sionismului.

Cînd a plecat să studieze ingineria în străinătate, a căzut, ca mai toţi tinerii de atunci, sub influenţa socialiştilor europeni. Mai tîrziu avea să citească cartea lui Moses Hess, cel care avea să-i influenţeze pe Marx şi Engels, *Rom und Jerusalem: Die letzte Nationalitätenfrage* (*Roma şi Ierusalim: ultima chestiune naţională*), carte care prezenta teoria clasică a sionismului. Aşa a făcut cunoştinţă cu sionismul şi a ajuns să fie atras de

el. Tot de la Hess a aflat și despre conceptul care avea să facă furori, conceptul de *alienare*. A aflat despre el din cartea *Despre natura banilor*. A aflat că „banii sînt un produs al relației alienante dintre oameni, reflecția în exterior a omului alienat".

Ideile lui Hess au înflăcărat mintea multor tineri evrei care se mișcau cu ușurință între comunitatea din care proveneau și cea majoritară în care trăiau. Filosoful german de origine evreiască susținea necesitatea asimilării comunităților evreiești în culturile mari în cadrul cărora trăiau. Însă valurile de antisemitism care s-au abătut asupra Europei l-au făcut să-și revizuiască poziția și să afirme că lupta dintre rase este una dintre forțele primare, după care vine lupta dintre clase. El condamna o astfel de luptă primitivă, chemînd la pace și armonie între popoare.

După ciocnirea tot mai dură cu antisemitismul din jur, Hess a fost nevoit să revină la concepția asupra identității naționale, susținînd că poporul evreu aflat în exil trebuie să-și păstreze identitatea și religia, iar pentru a-și căpăta libertatea și independența totală trebuie să revină în *Ereț Israel*. În același timp, Hess susținea că noua construcție a statului trebuie să fie în concordanță cu postulatele lui Moise legate de pămînt și muncă, care sînt principii socialiste.

Cam la fel s-a întîmplat și cu tinerii din comunitățile evreiești din *Certa osedlosti*, zona de rezidență a evreilor din Imperiul Rus: chiar dacă foarte mulți cochetau cu socialismul, văzînd în contopirea lor cu alte culturi o soluție salvatoare care să le ofere drepturi egale cu ceilalți, odată cu valul de antisemitism, dar mai ales odată cu izbucnirea pogromurilor, tot mai mulți încep să se îndrepte spre mișcarea sionistă.

Sionismul, explică „patriarhii fondatori", este răspunsul comunității evreiești la antisemitism. Este însă unul dintre răspunsurile posibile; alți tineri, chiar mai numeroși, aleg calea răspunsului socialist.

Cu Zev s-a petrecut exact același lucru: a pendulat între grupuri și idei pînă cînd a fost martor la pogrom și i-a ținut pe ce dragi, morți sau răniți, în brațe. Tot atunci, Zev l-a cunoscut pe Herzl, care l-a impresionat profund. Zev a ales cu multă convingere calea sionismului, chiar dacă urme ale dragostei din tinerețe au mai rămas în sufletul lui. Cert este că a devenit omul-cheie al sionismului din Imperiul Țarist și cu siguranță avea să devină figura centrală în proiectul comunității de a reveni și reface vechea-nouă țară a făgăduinței.

Și totuși...

În ciuda devotamentului și a simpatiei lui enorme pentru Herzl, la al șaselea congres internațional sionist de la Basel, Zev a votat împotriva „Planului Uganda", care prevedea mutarea evreilor în Uganda. Echipa lui Zev avea planuri mult mai mari și mai îndrăznețe. Să nu uităm că jumătate dintre evrei se aflau în Imperiul Țarist, formînd o comunitate oprimată, dar puternică și unitară. Și nu doar atît. Imperiul îi învățase să dorească imposibilul: au decis că vor țara promisă de Dumnezeul lor Iahve, nu de combinațiile politice de culise. Represiunea și nedreptățile i-au unit, i-au făcut un subiect politic unitar, organizat și puternic. Blestemul a devenit o binecuvîntare și ei au știut să folosească toți acești factori în folosul lor, iar imperiul avea să primească o lovitură pe măsură.

Răspunsul lui Zev și al comunității din „ghetoul" Imperiului Țarist a fost unul radical diferit. Zev l-a îmbrățișat pe marele Herzl, unul dintre patriarhii sionismului, și i-a spus ferm:

— Îți mulțumim pentru tot ce ai făcut pentru noi, ești unul dintre patriarhii noștri, dar de aici vom prelua noi totul, pentru că a venit timpul să facem un pas mai departe. Îți promit că vom face *Ereț Israel* pe locul strămoșilor noștri și vom recuceri fiecare palmă de pământ. Noi nu am venit să cerșim, noi am venit să impunem regulile noastre, indiferent de preț. Chiar dacă vom plăti cu viața și sîngele nostru, acest veac este veacul nostru, iar acel pământ este pământul nostru. Noi nu cerem nimic, noi luăm ce ne aparține.

Bătrînul Herzl i-a răspuns:

— Voi sînteți leii Israelului și ultimii copii ai lui Macabei. Aveți binecuvîntarea mea – și l-a sărutat cu recunoștință.

Zev l-a sărutat pe bătrînul Herzl și probabil că aceea a fost ultima oară cînd s-au văzut. În anul următor, Herzl avea să moară. De atunci, sionismul mondial avea să fie condus de acești copii născuți din cenușa și lacrimile pogromului.

Aaron l-a cunoscut pe Zev la una dintre întîlnirile publice la care participau mai mulți studenți evrei și cîțiva dintre liderii comunității evreiești din Odessa. Erau foarte amestecați. Despre Zev chiar se bîrfea că ar fi prieten cu mulți socialiști și anarhiști. Zev era de departe omul care impunea respect: îl respectau toți, de la anarhiști la revoluționari, de la sioniști la afaceriștii evrei. Toată comunitatea avea pentru el o stimă deosebită, mai ales după ce grupările lui au pus pe

fugă „sutele negre" în timpul ultimelor pogromuri. Apărarea organizată de Zev a fost atît de bună, încît „sutele negre" au pierdut nu doar oameni, ci și credibilitatea. Brusc, tot ceea ce oamenii credeau că știu despre evrei – clișee precum acelea că știu doar să facă speculații, comerț și să cînte la vioară – s-a dat peste cap. Zev le-a arătat că evreii știu nu doar să lupte, ci să și învingă cele mai temute bande din imperiu. De Zev se temeau pînă și eserii, care nu se temeau de nimeni, nici măcar de diavol.

Mai degrabă însă Zev l-a remarcat pe Aaron, căci avea o capacitate incredibilă de a selecta oameni valoroși. Permanent căuta oameni pentru primul eșalon de luptă și conducere. Oameni pregătiți, educați, devotați, care gîndeau limpede. Oameni cu care puteai duce o bătălie pe termen lung. Aaron, prin tot ce a spus și a întrebat, părea tipul de om de care Zev avea nevoie. L-a oprit după întîlnire și au discutat puțin.

Lui Aaron i-a rămas profund întipărită în minte prima lor întîlnire.

— Aaron, știi, tot tineretul nostru pleacă spre anarhiști, spre socialiști, spre eseri și alți revoluționari. Casele părinților noștri rămîn pustii. Copiii noștri devin altceva: nimeni nu mai merge la sinagogă, nimeni nu mai citește Tora, căci acum toți citesc *Capitalul*. Nimeni nu-l mai așteaptă pe Mesia, toți așteaptă doar revoluția. Vor avea ei de cîștigat din asta? Poate că da, poate că nu, însă cei care vor cîștiga nu vor mai fi evrei niciodată. Vor fi altceva. Un om nou? Cu siguranță. Dar oare e bine să uităm de unde am venit și care este menirea noastră? Sîntem un popor care are o menire mai mult decît istorică și

avem ceva de făcut. Ceea ce facem noi vor face toate popoarele: ideea noastră va fi ideea lor.

Zev vorbea calm, hotărît şi stăpîn pe situaţie. Vorbea ca un om convins că fiecare cuvînt rostit de el ajunge direct în sufletul tău şi te schimbă definitiv. Nu avea pic de îndoială.

— Copiii noştri se duc în număr imens spre Revoluţie. E de înţeles: nimeni nu-i protejează, statul îi terorizează, nu le dă drepturi, ci doar impozite şi interdicţii la nesfîrşit. Eu am făcut la fel cînd eram mai tînăr. Unde să mă duc? Doar ei mă acceptau şi îmi promiteau să mă apere şi să lupte pentru mine, alături de mine.

Nu mai vorbesc de capacitatea lor de organizare şi de luptă. Eserii au dovedit că pot să omoare pe oricine, oricînd. L-au omorît pe Plehve, ministrul de Interne, la un an de la pogromul din Chişinău. Azef ştie să facă asta perfect. Pedeapsa „evreilor roşii" pentru fraţii şi tovarăşii lor care au suferit şi au murit la Chişinău. Fapta lor a zguduit lumea şi a impresionat. Au arătat putere şi forţă. Iar asta atrage teribil. Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi, sînge pentru sînge. Nimeni nu l-a plîns pe Plehve: asta a impresionat nu doar tot imperiul, ci şi o lume întreagă.

Şi au mai reuşit ceva impresionant: au transformat mitul sacrificiului hristic în unul politic. Ei suferă asemenea lui Hristos alături de popor pentru păcatele lui, fiind gata să se jertfească oricînd pentru el. Sînt gata să moară pentru popor. Şi asta fac cu bombele lor care au împînzit imperiul. Orice revoluţionar şi terorist eser se crede un Iisus care salvează, se sacrifică. Asta a devenit nu doar o religie nouă, laică, ci şi o

adevărată cultură și modă. Fie vorba între noi, nici o fată nu se mai uită la tine dacă nu ai *Iskra* sau *Capitalul* sub braț. Dacă miroși și a praf de dinamită, ești erou. Ei știu să se sacrifice, dar și să pedepsească: sacrificiu și pedeapsă.

Noi însă nu putem merge pe calea asta pentru că ne pierdem pe noi. Noi sîntem altceva și avem o altă menire. Noi avem deja ceea ce caută ei. Trebuie doar să ducem la bun sfîrșit ceea ce acum multe mii de ani au început marii noștri patriarhi Avraam, Isaac și Iacov.

Zev își alegea cuvintele, te privea în ochi, să-ți vadă reacțiile. Avea o carismă aparte și știa să țină orice conversație sub control.

— Am auzit că sînteți prieten cu mulți socialiști. Nu e ceva paradoxal pentru un sionist? întrebă Aaron puțin nehotărît.

— Da, am mulți prieteni socialiști. Nu prea am ce să fac. În toate familiile noastre e plin de ei. Sînt frații noștri, surorile noastre, copiii noștri. Acesta e contextul în care trăim. Ei, ca și noi, caută un răspuns și o soluție la nedreptatea și violența cu care îi tratează statul ăsta blestemat. Sînt răspunsuri diferite la aceleași probleme. Așa că nu putem acum să ne rupem unii de alții. Nu cred că tu nu ai pe nimeni din familie printre ei.

— Ba da, am. Sora mea, Sara, este implicată pînă peste cap în aceste mișcări. Am rupt definitiv legătura cu ea de ceva vreme. Familia a renegat-o, a coborît Aaron glasul.

— Sîntem ca într-un război, acum poporul nostru e împărțit în două, e ca lupta fiilor gemeni ai lui Isaac,

Esau și Iacov. Se vor urî, se vor lupta, dar în final se vor ierta. Îți mai amintești ce scrie? „Două neamuri sînt în pîntecele tău și două noroade se vor despărți la ieșirea din pîntecele tău. Unul din noroadele acestea va fi mai tare decît celălalt. Și cel mai mare va sluji celui mai mic... Iată! Locuința ta va fi lipsită de grăsimea pămîntului și de roua cerului de sus. Vei trăi din sabia ta și vei sluji fratelui tău, dar, cînd te vei răscula, vei scutura jugul lui de pe gîtul tău!"

După o lungă discuție, Zev i-a spus:

— Trebuie să vii cu noi dacă vrei să asiști la ceva măreț. Puțini dintre eroii Cărților sfinte au fost martori la ce vom fi noi martori. Vom reface țara făgăduinței și Marele Templu. Vom duce, asemenea lui Moise, poporul înapoi acasă și vom reface totul și mai măreț decît a fost. Poți fi parte a acestei povești sau poți rămîne aici, la discuții interminabile cu prietenii tăi de pahar, în așteptarea revoluției, a încheiat Zev ferm, convingător.

Și Aaron l-a urmat pe Zev pînă la capăt. Dar trecuse ceva timp de atunci.

De data aceasta, Zev l-a rugat pe Aaron să organizeze o întîlnire regională cu toți liderii din principalele orașe ale „ghetoului", pentru a pune la punct un nou proiect pe care îl considera de lungă durată și care putea aduce un suflu nou și total diferit în cadrul mișcării sioniste și mai ales în rîndul tineretului din comunitate.

— Vom face ceva ce nu s-a mai văzut. O nouă organizație, care nu are un chip politic, așa că vom fi acoperiți în fața puterii. Va fi ceva atractiv pentru tinerii noștri și ne va ajuta să ne organizăm cum nici eserii

nu au reuşit. Vom organiza reţele de cluburi sportive: Macabei. În fiecare oraş unde avem comunităţi importante, de la Vilnius şi Kiev pînă la Odessa, de la Liov şi Cernăuţi pînă la Chişinău. Vom avea cluburi sportive. Tinerii noştri vor juca fotbal, de exemplu, că tot devine popular. Dar vom avea şi box şi alte sporturi care te învaţă să te aperi. Sîntem în stare de război şi nu sînt suficiente doar lectura Torei, sinagoga şi familia. Nu mai sînt suficienţi nici banii. Noi nu avem mulţi bani, dar îi vom obliga pe cei care au să susţină aceste cluburi, astfel încît toţi copiii sărmani din familiile noastre să se poată înscrie în ele. Carte şi sport.

Acum avem nevoie nu doar de minte şi înţelepciune, ci şi de forţă fizică, fiindcă aşa este în război. Îi vom alege pe cei mai buni şi vom face echipe de sport de care se vor teme pînă şi militarii de meserie. Chiar dacă nu vrem să luptăm, trebuie să fim pregătiţi să răspundem. Mai ales dacă vrem să ne refacem ţara. Trebuie să fim pregătiţi să ne bazăm în toate doar pe noi.

Cluburile Macabei vor schimba mult din raporturile de forţă, chiar dacă imperiul are resurse nelimitate. Noi trebuie să ştim şi să putem lovi unde doare şi unde e slab Leviatanul. Dar pentru asta trebuie să ne organizăm perfect şi să ne pregătim, îi explica Zev lui Aaron.

Aaron a înţeles repede pe cine să invite şi unde şi cum să organizeze întîlnirea. Şi întîlnirea a avut loc şi s-a cîntat chiar şi imnul care lui Aaron îi amintea de o melodie de pe la ei. Se spune că imnul sioniştilor era o prelucrare a unui cîntec românesc, *Cucuruz cu frunza-n sus*, care zicea cam aşa:

Cucuruz cu frunza-n sus,
Ţucu-i ochii cui l-o pus.

De l-o pus cu patru boi,
Ţucu-i ochii amîndoi.

De l-o pus cu patru vaci,
Ţucu-i ochii ei cei dragi.

Cucuruz cu frunza lată,
Ţucu-i ochii ei de fată.

Melodia avea să apară şi în cîntecele liturgice evreieşti publicate de hazanul Nissan Beltzer din Chişinău. *Hatikva* (*Speranţa*), cum i se spunea, zicea cam aşa:

Kol od balevav penimah
Nefesh yehudi homiyah
Ulefa'atei mizrah kadimah
Ayin letziyon tzofiyah

Cîtă vreme în tine
Un suflet de evreu încă tînjeşte,
Şi înainte, către marginile răsăritului,
Privirea către Sion se îndreaptă;

Refren: Nu s-a pierdut încă speranţa,
Speranţa noastră cea veche
De-a ne întoarce în ţara strămbunilor,
în oraşul în care David şi-a avut sălaş;

Cîtă vreme lacrimă ochii noştri
ca ploile aducătoare de prinos
şi mii de fii ai neamului
se reculeg la mormintele părinţilor;

Cîtă vreme zidul aspiraţiilor noastre
se arată în ochii noştri
şi la ruina templului nostru
Ochiul lacrimă încă;

Cîtă vreme apa Iordanului cu fală
Mai curge puhoi între maluri
Şi în Lacul Tiberiada
În ropot mare se revarsă;

Cîtă vreme pe acele drumuri
poarta oraşului e în ruină
Şi între dărîmăturile Ierusalimului
plînge încă fiica Sionului;

Cîtă vreme lacrimi pure
curg din ochii fiicei neamului meu
şi ea jeleşte în întuneric,
sculîndu-se în miez de noapte;

Cîtă vreme picături de sînge curg în vinele noastre
Înainte şi îndărăt,
Iar pe mormintele părinţilor noştri
Cade încă roua;

Cîtă vreme simţămînt de dragoste de neam
În inima evreului este,
Putem chiar astăzi să nădăjduim
Că Dumnezeu cel mîniat de noi se va milostivi;

Ascultaţi, fraţii mei, din ţările pribegiei
Glasul unui proroc al nostru
Vizionar, căci doar cu ultimul evreu
Se va sfîrşi speranţa noastră!

Tu, poporul meu, în pace să te întorci,
Balsam să ai în Galaad, Ierusalimul fie-ţi tămăduitor,
Vindecare să ai în Dumnezeu, în înţelepciunea inimii sale,
Mergi, poporul meu, în pace, lecuirea ţi-e apropiată...

„O, dacă ar fi tot poporul numai profeți"

Există o luptă mai veche decît lupta dintre bine și rău. E lupta dintre brutalitate și ipocrizie.

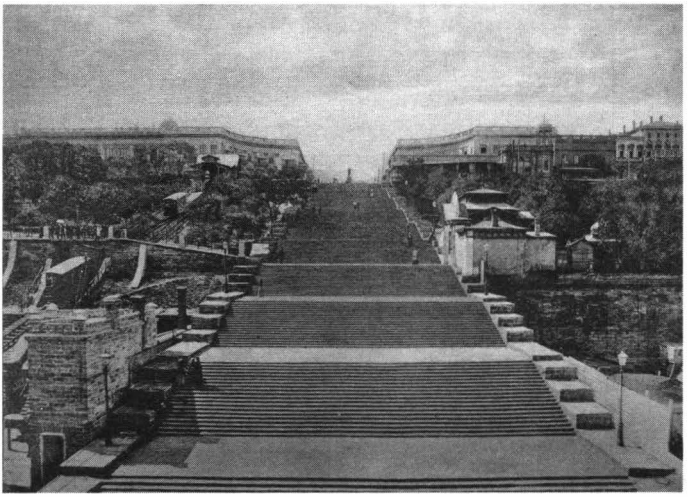

Există diverse strategii pe care omul le alege în anumite momente ale vieții. Cei mulți și puternici nu înțeleg acest lucru, pentru că ei merg după cum curge marele fluviu istoric. Însă cei mici, slabi și neputincioși aleg strategii diferite. Din disperare, din lipsa protecției, din frică sau, dimpotrivă, din curaj.

Unii își schimbă numele pentru a se ascunde, pentru a se camufla, pentru a nu putea fi depistați. Ei încearcă să capete culoarea „peisajului" în care trăiesc. Culoarea puterii, a majorității. Ei știu că cei diferiți și puțini vor fi primii striviți. Violența nu-i poate ocoli, iar violența îi strivește mai întîi pe cei diferiți și slabi. Și atunci devin cameleonici: își ascund slăbiciunea și faptul că sînt diferiți. O tehnică de supraviețuire.

Alții își schimbă religia din aceleași motive: pentru a avea aceleași drepturi, pentru a se proteja, pentru a nu ieși în evidență, pentru a nu fi altfel, pentru a nu fi minoritari, pentru a preîntîmpina violența.

Pentru unii, doar oportunismul devine calea de urmat.

Altora le este schimbat numele: Iacov s-a luptat cu îngerul Domnului și Iahve i-a schimbat numele. „Numele tău nu va mai fi Iacov, ci te vei chema Israel (cel ce luptă cu Dumnezeu); căci ai luptat cu Dumnezeu și cu oamenii și ai fost biruitor" (Geneza 32:24). Aceasta e calea curajului.

Sara și Aaron stăteau pe malul mării la Odessa. Nu-și mai vorbiseră de mult. Dar acum, la despărțire, Aaron simțise nevoia să fie împăcați. Sara a acceptat să se întîlnească, fără să-i spună că și ea simțea la fel.

— Aaron, mai ții minte cum îl citeam pe Blok? Ca niște nebuni...

— Mie şi acum îmi place. Blok e un geniu, indiferent despre ce scrie. Mi-a plăcut chiar dacă ne-am despărţit.

— Şi mie îmi place, cu toate că acum nu mă mai reprezintă absolut deloc. Ai citit ultimele lui versuri? Ascultă ce spune. Parcă e la a doua tinereţe, doar că nu mai are deloc tragismul ăla şi obsesii întunecate.

Sara luă o faţă dramatică şi recită:

Pe-al tău sîn e proaspăt, Katia,
Semnul cela de cuţit.
Rana de sub sînu-ţi, Katia,
Încă nu s-a lecuit!

Joacă sprintenă, uşoară!
Picioruşul mă omoară!

În cămaşa dantelată
Te făleai, n-aveai habar!
Cu-ofiţeri umblai odată –
Mai poftim de umblă iar!

Of, of, of, mai umblă iară,
Gata-i inima să-mi sară!

Ţii tu minte ofiţerul –
N-a scăpat el de cuţit...
Ce-i, nu-ţi aminteşti, holeră?
Oare mintea ţi-a slăbit?

Of, of, dorul mă doboară!
Culcă-mă în patu-ţi iară!

Ghetre cenuşii purtat-ai,
Ronţăiai Mignon pe-atunci,

Dragi ţi-erau cadeţii, fată –
Cu soldaţii azi te duci?

Of, păcătuieşte-oleacă!
Dorul inimii să-mi treacă!

— Da, am citit şi eu, nici nu ştiam dacă să rîd sau să plîng... Dar îl iubesc prea mult. Zice totuşi acolo ceva mai mult, unde ne despărţim definitiv.

Aaron preluă ştafeta:

Şi s-au dus flăcăii noştri
În gărzi roşii să slujească –
În gărzi roşii să slujească –
Capul să-şi primejduiască!

Of, amarule – amar,
Ne-ai slăbit oleacă!
Paltonaşu-i zdrenţăros,
Puşca-i austriacă!

Noi, burjuilor în ciudă,
Arde-vom lumea zăludă,
Piară-n sînge reaua piază!
Doamne, binecuvîntează![1]

— Şi nici măcar nu-i evreu, zise Aaron îngîndurat.

— Mandelştam este evreu şi ne place şi el la fel de mult. Dar ştii ce spunea Marina Ţvetaeva? Spunea ceva important: toţi poeţii sînt *jidî*! zise Sara zîmbind.

Cei doi stăteau pe chei, era spre seară. Marea lucea liniştită sub soarele care se pregătea să apună. Se pregătea şi Aaron să plece.

---

1. *Versuri alese*, ed. cit.

Era acel moment al zilei în care aveai impresia că orizontul e o pictură, iar timpul dă senzaţia că a obosit şi s-a oprit o clipă să se odihnească.

— Învăţătorul meu, zise Aaron într-un tîrziu, susţinea că noi sîntem într-un mare război civil care a început în interiorul nostru. E ca în povestea lui Iacov şi Esau, care au început lupta încă din pîntecul mamei. Tot ce este în jur e doar decorul acestei lupte, o luptă uriaşă, planetară. Lupta asta se dă chiar şi în amărîtul nostru de Chişinău şi astfel el devine centrul universului, pentru că noi sîntem aici şi luptăm împreună...

Noi repetăm cumva lupta asta: tu ai ales o cale radical diferită de a mea. Eu am ales o cale radical diferită de a ta. Sîntem puşi în situaţia de a sta pe baricade diferite, de a ne goni unul pe altul şi, în definitiv, de a ne ucide unul pe altul. Chiar dacă textele sacre ne interzic una ca asta. Dar aşa se întîmplă, îşi continuă Aaron monologul.

Noi am inventat o religie nouă, modernă, bazîndu-ne pe vechea noastră tradiţie: că orice loc străin îţi poate deveni casă, că orice ţară trebuie să aibă o seminţie, o naţiune, fiecare pămînt e sfînt, fiecare capitală este Ierusalim, fiecare limbă este adamică şi toţi ne urmează pe noi.

Voi vreţi însă ca toţi să fie egali între ei, oameni universali, renunţînd la evreitate, la ce le este specific, pe cînd noi vrem ca evreii să fie ca toţi ceilalţi, fiecare întărindu-şi evreitatea, adică tot ce-i este specific: limbă, religie, spaţiu, identitate. Acum vine, credem noi, secolul nostru, cînd fiecare naţiune devine ceea ce este şi îşi dobîndeşte propria „evreitate". Toţi devin

şi ei „evrei". Oare vom învinge noi sau voi? întrebă retoric Aaron.

Deşi, dacă mă gîndesc mai bine, şi tu eşti una dintre noi. Poate e secolul vostru, al revoluţiilor. Sau poate va fi secolul luptei dintre noi, aşa cum o trăim de mii de ani: dintre Iacov şi Esau, zise Aron, căzînd pe gînduri. Noi credem că e secolul regăsirii propriei case.

Visul nostru a devenit visul tuturor. Acum toţi au ceea ce noi visăm de mii de ani, toţi îşi fac propria „casă", pe care noi o propovăduim de mii de ani în veşnica noastră rătăcire. E timpul să ne întoarcem şi noi acasă, să luăm ce ne aparţine. E o cale lungă, dar noi credem în asta, îşi sfîrşi el discursul.

Sara cunoştea bine poziţia fratelui ei. Se ciondăniseră de atîtea ori, încît ajunseseră să nu-şi mai vorbească ani de zile şi chiar să se urască.

— Da, dar lupta a apărut pentru că au fost încălcate nişte legi, au fost furate nişte drepturi şi Iacov nu doar i-a „furat" drepturile şi binecuvîntarea lui Esau, ci i-a cumpărat şi „drepturile" primului născut. De ce a acceptat Dumnezeul nostru acest lucru? Unde e dreptatea? Şi lupta continuă. Cum spune cartea cea bună: „Iată! Locuinţa ta va fi lipsită de grăsimea pămîntului şi de roua cerului de sus. Vei trăi din sabia ta şi vei sluji fratelui tău, dar, cînd te vei răscula, vei scutura jugul lui de pe gîtul tău!", zise Sara, privind spre apus.

Se văzuseră foarte rar în ultimii zece ani. Fiecare ştia despre activitatea celuilalt, pentru că aveau mulţi prieteni comuni, iar numele lor erau importante. Amîndoi erau cunoscuţi şi respectaţi în grupările lor atît de diferite. Era greu să nu afle unul despre altul.

Dar se detestau. Sau, mai degrabă, fiecare-l ura nu atît pe celălalt, cît alegerea pe care o făcuse, pentru că din cauza acestei alegeri ei erau în război. Căile lor erau două răspunsuri radical diferite la aceeaşi problemă crucială. Poziţiile lor nu erau compatibile. Într-o teacă poate încăpea o singură sabie. Ei erau două săbii ale aceleiaşi lupte. Una îndreptată împotriva celeilalte.

Acesta era războiul civil care anunţa foc şi pulbere şi nimeni nu ştia cum se va sfîrşi, cine va cădea răpus pe cîmpul de luptă şi cine va învinge. Dar, oricît de mult se detestau cei doi, ştiau că nu vor să se lupte între ei, pentru că totuşi aveau ceva comun, ceva care-i unea profund. „Pîntecele mamei", o istorie comună care poate face posibile, paradoxal, şi războiul, şi pacea.

Erau la fel de conştienţi că au ales o cale care avea un singur deznodămînt. Dar nici unul nu era dispus să renunţe la propriul crez.

— Da, Aaron, noi vrem ca toţi să fie „evrei", adică să fie universali; să scăpăm de toate determinismele care ne încătuşează şi nu ne lasă liberi, care produc atîta ură, nedreptate şi violenţă. Şi acest universalism îl vedem mult dincolo de religie, rasă, gen şi clasă. În noua ţară a făgăduinţei pe care visăm să o construim vrem să nu mai avem iudeu şi grec, bogat şi sărac, femeie şi bărbat, ci să fim doar oameni liberi, cu drepturi şi condiţii de viaţă egale. Noi vrem în definitiv să fim liberi şi fericiţi. Probabil cum vreţi şi voi. Doar că voi aţi ales un alt drum. O să-mi lipseşti. Eu rămîn aici, fiindcă, credem noi, „casa" e acolo unde sîntem noi şi va fi aşa cum o vom construi noi.

Ştii de ce mă tem cel mai mult? Mă tem că din lupta asta dintre bine şi rău în care fiecare crede că el este binele şi celălalt este răul nu va ieşi învingător nici binele, nici răul. Orice război se termină cu moarte şi e tragic. Cineva pierde şi cineva cîştigă. Nu ştim cine va cîştiga războiul nostru. Lupta abia începe. Însă mă tem mai mult de cu totul altceva. Mă tem că există o luptă mai veche decît lupta dintre bine şi rău. Poate că lupta dintre bine şi rău va fi înlocuită de lupta dintre brutalitate şi ipocrizie, care e mult mai veche. Gaia vînează fluturi, fluturii iau culoarea scoarţei de copac. Care e binele şi care e răul? Să ne ferească Iahve de tragedia de a alege nu între bine şi rău, ci între violenţă şi ipocrizie...

Ştii de ce-mi amintesc acum? De cîntecul de leagăn pe care ni-l cînta mama. Nu m-am mai gîndit la el din copilărie. Şi uite că acum mi l-am amintit.

Şi Sara începu să fredoneze.

Oyfn veg shteyt a boym,
shteyt er arayngeboygn,
ale feygl funem boym
zanen sikh tserfloygn.

La drum e un copac,
Şade strîmb,
Toate păsările din copac
Şi-au luat zborul.

Trei spre apus, trei spre răsărit,
Celelalte către miazăzi,
Şi au părăsit copacul,
L-au lăsat orfan, al nimănui în faţa viforului.

Îi spun măicuței: ascultă,
Nu mă opri
Cînd eu, una-două,
M-oi preschimba în pasăre.

M-oi sui în copac,
O să-i cînt un cîntec de leagăn,
Să treacă iarna.

Spune măicuța: nicidecum, copile,
Plînge-nlăcrimată,
O să degeri, Doamne păzește,
Acolo în pom.

Îi zic: măicuță, păcat de ochii tăi frumoși,
Și nici una, nici două,
Mă preschimb în pasăre.

Plînge mama: Isaac, odorul meu,
Dacă așa a vrut Dumnezeu,
Ia măcar un șal, să nu-ți fie frig.

Ia și ciubote,
Că vine iarnă geroasă.
Pune-ți cușma,
Vai mie, biata de mine!

Ia-ți cojocul,
Pune-ți-l, nătîngule,
Ori vrei să ajungi pe lumea cealaltă?

Dau din aripi, dar e greu,
Prea multe lucruri mă îngreună,
Prea a înfofolit mama
Pasărea plăpîndă.

Mă uit înlăcrimat în ochii mamei,
Dragostea ei nu m-a lăsat să mă preschimb în pasăre.

Sara îl privea pe Aaron îndepărtîndu-se. Nu ştia dacă se vor mai vedea vreodată. Avea sentimentul straniu al unei despărţiri definitive – nu doar de Aaron, ci de o lume întreagă. O lume veche, dar care era ascunsă în sufletul ei, o lume pe care voia să o schimbe, dar pe care o iubea în taină. Simţea însă că toate acestea se duc şi că odată cu despărţirea de Aaron vine o lume nouă.

Soarele era spre asfinţit şi refuza să apună cu totul, la fel ca veacul al XIX-lea, care refuza să plece. Însă se vedeau deja primele semne ale secolului XX.

În loc de final: poveștile bunicilor

Toate își au vremea lor și fiecare lucru de sub ceruri își are ceasul lui. Nașterea își are vremea ei, și moartea își are vremea ei... războiul își are vremea lui, și pacea își are vremea ei.

Eclesiastul 3:1-8

Înainte să mă duc la Istanbul, am poposit cîteva zile la Bruxelles. După care am zburat spre capitala Turciei.

După Bruxelles, Istanbulul mi-a lăsat o impresie puternică. Bruxellesul mi s-a părut un soi de pension pentru bătrîni, iar Parlamentul UE e ca un cavou, fără viaţă. Acolo am simţit că locul puterii e gol. Că puterea e undeva în altă parte, iar acolo e doar administraţia: cadavre vii care învîrt o limbă de lemn şi hîrtii. Un soi de zombi care se hrănesc cu viaţa altora. Puterea şi administraţia sînt două lucruri foarte diferite. De ce acest sentiment? Probabil pentru că a dispărut ceva foarte important, a dispărut viaţa, care are multe forme de manifestare, inclusiv viaţa politică şi lupta. Aici e mult mai trist decît într-un cimitir. Noroc de cartierele de imigranţi care mai înviorează atmosfera.

La Istanbul însă am simţit cum explodează viaţa. Aici am simţit puterea. Prin toţi porii oraşului. Oraşul duduie şi vezi o societate foarte tînără şi energică. Turcia este ţara cu cei mai mulţi tineri din regiune, iar Istanbulul e genul de oraş-fabrică: peste tot, ceva, cineva produce ceva. Atenţie, nu doar vinde, ci şi produce ceea ce vinde.

Multe dintre oraşele europene sînt oraşe-vitrină, oraşe-anticariat, oraşe-bănci: totul e tehnocratizat şi istoricizat. Nu mai avem oraşe-fabrici. Toată munca e imaterială şi nimeni nu mai pricepe ce produce; în realitate, nimeni nu mai produce nimic, nici măcar visuri. Toţi producem iluzii, iluzia morţii fericite. Şi amintiri, sîntem ca nişte bătrîni care trăiesc din amintiri. În acest moment în Europa nu avem un oraş de

forţa Istanbulului. Dar asta ascunde şi un imens potenţial de violenţă.

Oraşele Europei devin fie anticariate şi arhive, adică depozite de lucruri, fie muzee, adică depozite de memorie. Aici, patria, lupta sînt undeva în trecut. Doar periferia plină de imigranţi colcăie, e vie şi anunţă o nouă formă de viaţă. Poate aici e şi speranţa?

La Istanbul simţi exact invers: totul e o proiecţie spre viitor, chiar dacă viitorul e un soi de reciclare a trecutului. Aici şi bătrînul are ceva foarte energic şi tînăr.

Din pensionul de bătrîni am nimerit în această tabără de tineri.

Am luat taxiul şi l-am rugat pe taximetrist să mă ducă la adresa unde trebuia să mă văd cu Teotea Paşa din Istanbul, ultima supravieţuitoare dintr-o familie a cărei poveste voiam să o aflu.

Pe drum admiram frumuseţea Bosforului şi mă întrebam: oare cînd am auzit de Teotea Sonia? Mi-am amintit. Despre această mătuşă am auzit de la bunica mea Catrina, care-mi povestea ce bune prietene au fost şi despre aventurile lor de tinereţe din kibbutz.

Bunica mea s-a născut cu mult înaintea „materialismului dialectic". Era din altă epocă. Era de pe vremea patriarhului Avraam. Cel puţin aşa o percepeam eu.

Primul lucru pe care l-am învăţat de la ea este următorul: nu există gunoi. Ea m-a învăţat că orice obiect se reciclează, capătă altă viaţă, altă utilitate. Nimic nu se pierde, nu se aruncă, totul se transformă. Era o adevărată „alchimistă" a obiectelor şi hainelor.

Am prins ultimii terfari. Știți ce înseamnă? În București mai există echivalentul lor pe fier vechi. Erau acei oameni care adunau haine vechi. Le cunoșteam vocea.

— Haaaaiiiineee veeechi strîngeeeem!

— Hai la haaaine veeechi!

Luam în grabă ce găseam prin casă și fuga să prind o „jucărie". Dădeau în schimb tot soiul de mărunțișuri, de obicei baloane. Însă trebuia să mă mișc rapid, pînă nu ieșea bunica.

Bunica era împotriva acestor practici. Pentru ea, haina avea cel puțin zece vieți, iar „zgîrciul" (elasticul) trebuia neapărat scos. Era ceva foarte prețios pentru ea. De nasturi nu mai zic. Așa ceva nu se dădea. Cît despre fermoar, pentru ea era ceva hi-tech. Ceva din viitor.

Orice obiect căpăta în mîinile ei multe vieți. Se transforma și se refolosea. Iar abundența și excesul erau pedepsite. Era educată cu ideea că un om trebuie să aibă strictul necesar și chiar ceva mai puțin, dacă se poate.

De la mîncare la haine, de la unelte la spațiu, totul era minimalist și socotit ca fiind necesar. Răul pentru ea stătea în exces, abuz și surplus. Obiectele trebuiau să slujească omul, nu invers. Orice lucru nou care apărea în casă era pedepsit. Și mai ales cel care-l aducea. Un obiect în plus aducea răul în familie. Era un soi de extensie a diavolului. Știa ea ce știa. Venea din epoca de dinaintea gunoiului, iar etica ei de kibbutz își pusese amprenta...

Îi plăceau lucrurile durabile, puține, austere și multifuncționale. Serile și le petrecea reparînd tot soiul de obiecte, mai ales haine. Cîrpea toate hainele, dar

le cîrpea atît de bine, că păreau noi. Mai organiza cu prietenele ei din „epoca preindustrială" tot soiul de clăci în care povesteau, citeau, cîntau și întruna reparau ceva. Fascinant era țesutul covoarelor. Asta e o istorie lungă.

Noi eram mici și ignoranți. Apăruse deja televizorul în mai toate casele și credeam că sîntem victorioși, cu un Dumnezeu al nostru, superior Dumnezeului lor preindustrial. Bunica era din lumea puristă-austeră-protestantă, care semăna nespus de mult cu lumea din istoriile Vechiului Testament pe care mi le citea.

Ah, amintirile din vremurile în care nu exista gunoi...

Dar să revenim la mătușa Sonia, cu care a început această aventură.

Demult, tare demult, una din ramurile familiei mele de prin părțile Bugeacului, nu foarte săracă, dar în nici un caz bogată, s-a mutat la Chișinău. Era ramura familiei de la capitală. Erau însă suficient de educați pentru standardele vremii. Familia avea o fată și un băiat. Tatăl celor doi avea o prăvălie cu tot soiul de mărunțișuri, dar în scurt timp, datorită abilităților sale, a reușit să devină mîna dreaptă a unui mare om de afaceri evreu.

Cu timpul, le-a mers tot mai bine. Copiii au plecat la școli foarte înalte și au devenit oameni importanți: fiica a devenit o figură marcantă a puterii în perioada de după 1917, iar fiul avea să plece în Palestina să construiască noul „pămînt al făgăduinței".

Fata a avut un copil. Unul singur: Sonicika. În malaxorul Marii Terori din anii '30, Sonicika a rămas orfană și au crescut-o unii dintre străbunicii noștri.

Cînd a crescut, Sonicika, căreia acum i se spunea Sonia, a urmat exemplul mamei sale şi a făcut un soi de comună, un kibbutz socialist, undeva în Bugeac. A fost faimos la acea vreme – un stat în stat. Aveau regulile lor, nu se subordonau nimănui, aveau economia lor comunitară, democraţie participativă, cum am zice azi. Erau mai anarhişti, în sensul clasic. S-a îndrăgostit de un găgăuz, unul dintre acei turci creştinaţi de pe la noi, anarhist faimos.

După anexarea Basarabiei au venit bolşevicii şi le-au interzis comuna. Ei au refuzat să se supună. Atunci, în stilul acelor vremuri, unii au fost arestaţi, alţii împuşcaţi, iar alţii trimişi în lagăre. Doar o familie a scăpat, fugind în Caucaz şi trecînd cu ajutorul contrabandiştilor graniţa în Turcia. Aşa a scăpat frumoasa şi neînfricata Teotea Paşa de moarte, zicea bunica; ea a fost martora acestor evenimente.

Acum, Teotea Paşa are aproape o sută de ani. A ţinut legătura cu familia şi cu ai mei. S-a stabilit acum mulţi ani la Istanbul şi aici şi-a crescut familia, nepoţii şi şi-a îngropat soţul anarhist, dragostea vieţii ei. Ce vremuri, ce oameni!

Am mers să o vizitez. M-a primit cu bucurie. E încă foarte lucidă. Vorbeşte calm şi meditativ. Mă priveşte şi deseori ai impresia că lăcrimează. Dar e foarte liniştită. Are mîinile uscăţive, cu o piele îmbătrînită frumos, ca o arătură de toamnă văzută din depărtare. Are o broboadă strînsă „ca la noi", cumva pe după urechi şi înnodată în partea din faţă. E foarte îngrijit îmbrăcată. Soarbe din ceai şi mai trage pe furiş cîte o narghilea. Casa e ticsită de cărţi aşezate într-o bibliotecă veche. Din cînd în cînd, în cameră mai intră o nepoată

sau strănepoată foarte tînără, dar în port ultratradițional. Ne pune ceai în căni, nici măcar nu ne privește și se retrage iute, în fugă.

Noi discutăm despre toate. Ea e curioasă să afle ce mai e „pe la noi". Eu vreau să aflu despre „acele vremuri". Și la un moment dat îmi zice:

— Știi, pe vremea mea, noi ne îndrăgosteam de anarhiști și socialiști pentru că voiam să evadăm din robie, să schimbăm lumea. Ne-am dedicat toată viața luptei pentru drepturi: sociale, politice, economice. Mai ales pentru noi, femeile, victoriile au fost o mare eliberare. Cînd te gîndești că în urmă cu doar 80 de ani eram tratate aproape ca niște animale de casă, fără drepturi și fără protecție... Sînt mîndră de generația mea și că am făcut ce trebuia să facem. Pînă și aici, în Turcia. Dacă ai ști cum era pentru noi, femeile, viața aici acum 50 de ani...

Mai trage scurt din narghilea și continuă:

— Însă acum se întîmplă ceva cumplit. Noi ne îndăgosteam de anarhiști și luptam pentru emancipare și drepturi, iar nepoatele mele și toată generația lor se îndrăgostesc de fundamentaliști islamici gen ISIS și vor să revină la ce a fost cîndva, să renunțe la toate drepturile cîștigate... Inimaginabil! Cum e posibil ca bunica să fie anarhistă emancipată, iar nepoata islamistă fundamentalistă? Undeva am greșit profund...

Așa și-a început povestea Teotea Sonia.

Ea povestea, iar eu aveam în față un secol de istorie. Simțeam în poveștile ei cum istoria o ia îndărăt. Și, în același timp, știam amîndoi că nimic nu mai poate fi la fel.

Mulțumiri

Sînt mulți oameni cărora vreau să le mulțumesc.

În mod special îi mulțumesc prietenului Dan Ungureanu pentru consultările prețioase și munca de traducere din idiș. Tot ce e din idiș – texte, versuri, fraze – este mîna lui.

Îi mulțumesc Corinei Tulbure pentru răbdarea de a sta pe un text încă în lucru.

Mulțumiri lui Lucian-Zeev Herșcovici pentru traducerea fragmentului din poemul *Orașul măcelului* de Haim Nahman Bialik.

Mulțumiri Victoriei Stoiciu pentru traducerea versului din Vertinski – *Kokainocika*, lui Vladimir Bulat pentru traducerea din Tolstoi și Luciei Sava pentru informațiile utile.

Mulțumesc lui Arthur Suciu pentru încurajări, lui Ionuț Tudor pentru sugestii și lui Alex Dimitrov pentru cîteva fotografii personale.

Și, firește, echipei Polirom pentru profesionalism.

Le mai mulțumesc Simonei și în mod special lui Sașa că au aceptat pauzele lungi și dese.

Mulțumesc de asemenea burselor Traduki, care nu m-au ocolit în ultimii ani.

Cuprins

Precizări..... 7

Prima carte

Teritoriu şi timp

Memorie şi uitare 27
Oraşul de dincolo de geografie.....35
Sunetele oraşului Chişinău 41
Oraşul măcelului.....57
Casa nr. 13.....67
Agentul K. la Chişinău 85
Cneazul Urusov, ministrul, jurnalistul şi medicul 103
Istoria lui Fima Măcelarul sau despre mită 125

Cartea a doua

Spre Noul Ierusalim

Aaron între *şlemil* şi *şlimazl*, între binecuvîntare
şi blestem 143
Seminaristul – tînărul preot în căutarea noului
păcat salvator.....163
Moda ca *Zeitgeist*: conflictul dintre icoana
lui Rubliov şi pătratul lui Malevici 179
Sara şi Ezra: în căutarea unor lumi noi 191
La Petersburg, la Petersburg!.....207
Teroriştii, intelectualii şi visurile.....223

Spre Elveţia – fericirea e în altă parte 243
Aaron şi Zev – ultimii fii ai lui Macabei 263
„O, dacă ar fi tot poporul numai profeţi" 281
În loc de final: poveştile bunicilor 291

Mulţumiri 299

EGO grafii

Andrei Şerban, *O biografie*

Bogdan Suceavă, *Memorii din biblioteca ideală*

Nadia Anghelescu, *Mic jurnal cu amintiri*

George Banu, *Iubire şi neiubire de teatru*

Răsvan Popescu, *Cutia cu maimuţe*

Ştefan Agopian, *Scriitor în comunism (nişte amintiri)*

Gina Stoiciu, *Exilul. Viaţa în fragmente*

Simona Sora, *Seinfeld şi sora lui Nabokov*

Dan Lungu, Amelia Gheorghiţă (coord.), *Cărţi, filme, muzici şi alte distracţii din comunism*

Petru Dumitriu, *Non credo, oro*

George Banu, *Monologurile neîmplinirii*

Małgorzata Rejmer, *Bucureşti. Praf şi sînge*

Corin Braga, *Acedia. Jurnal de vise (1998-2007)*

Mircea Diaconu, *Scaunul de pînză al actorului*

Emil Brumaru, Veronica D. Niculescu, *Cad castane din castani. Amintiri de ieri şi azi*

Alina Purcaru (coord.), *Poveşti cu scriitoare şi copii*

Ioan Groşan, *Lumea ca literatură. Amintiri*

Adriana Babeţi, *Prozac 2. 90 de pastile împotriva tristeţii*

Ana Dragu, *Mîini cuminţi. Copilul meu autist*

Ion Vianu, *Frumuseţea va mîntui lumea şi alte eseuri*

Adriana Săftoiu, *Cronică de Cotroceni*

Florin Lăzărescu, *Întîmplări şi personaje*

Bogumił Luft, *Românii în goana după happy-end*

Andreea Paul (coord.), *Forța economică a femeilor*

Dan Grigore, Dia Radu, *Lumea în Si bemol*

Dan Lungu, Amelia Gheorghiță (coord.), *Cartea copilăriilor*

Vasile Ernu, *Banditii*

Vasile Ernu, *Sectanții*

George Banu, *Scena lumii*

Ioan Groșan, *Lumea ca literatură. Alte amintiri*

Andreea Paul (coord.), *Forța civică a femeilor*

Ioana Scoruș în dialog cu Ion Vianu, *În definitiv...*

Lavinia Bălulescu, *Terasa Fericirii*

Ana Maria Sandu, *Mama îmi spune că am o viață frumoasă*

Matei Vișniec, *Cronica realităților tulburătoare (sau despre lumea contemporană în fața marilor decizii)*

Vasile Ernu, *Izgoniții*

www.polirom.ro

Coperta: Carmen Parii
Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: noiembrie 2019. Apărut: 2019
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,
et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

IMPRIMERIILE DAVID

Iași, Șoseaua Ștefan cel Mare și Sfânt 67-69, 700498
Telefon: 0232 276221, Fax: 0232 232588
www.imprimeriiledavid.ro

„Am crezut mult timp că
memoria este legată de
cuvinte, nume şi imagini.
Am greşit profund. Cu timpul,
toate acestea se şterg,
se transformă şi capătă alte
forme. Intervine uitarea.
Uităm ce ştim şi chiar uităm
că am ştiut ceva. Uitarea
vine peste tine şi şterge tot.
Şi, pentru că omul nu poate
trăi fără memorie, e nevoit
să reinventeze totul de fiecare
dată. Îşi povesteşte în minte
lucrurile pentru a nu uita.
Rescrie totul de teamă că
va rămîne fără memorie.
Omul care uită nu este
nici plantă, nici animal
pentru că nu mai păstrează
nici măcar instinctele primare,
căci ele au fost îmblînzite.
Pentru om, uitarea e
un monstru groaznic,
de care se teme mai tare
decît de moarte. De aceea
povestim. Povestim de teamă
că într-o zi vom uita totul.
Povestirea este forma
ritualică cel mai des folosită
în lupta cu uitarea. Povestim
de mii de ani, repetînd
mereu ca o mantră poveşti
vechi, noi în lupta cu uitarea.
Cînd vom uita să povestim,
uitarea va veni peste noi,
ca întunericul, neantul."

Vasile Ernu

Foto copertă: din arhiva autorului
Foto autor: © Mircea Struţeanu

Biblia ne povesteşte despre Iacov şi Esau, fiii gemeni ai patriarhului Isaac. Esau, care, potrivit legii, trebuie să fie moştenitorul, pierde totul în faţa lui Iacov. Acesta, cu ajutorul mamei sale, fură binecuvîntarea tatălui, iar cu un blid de mîncare îi „cumpără drepturile" flămîndului Esau. Urmarea acestui „furt" este primul război civil din istorie. *Izgoniţii* repovesteşte acest mit fondator prin istoria unei familii de evrei din Chişinău de la începutul secolului XX. Este istoria a doi fraţi: Sara şi Aaron. Viaţa şi aventurile lor se desfăşoară în imperiul ţarist între 1903 – cînd la Chişinău are loc primul pogrom cu rezonanţă globală – şi 1917 – anul Revoluţiei ruse. Este şi istoria unui război civil modern, în condiţii total diferite, laice şi radicale. Este povestea frămîntărilor celor doi şi a felului în care reacţionează cînd au de-a face cu violenţa şi cînd li se fură drepturile sociale, politice sau economice. Aaron şi Sara dau răspunsuri radical diferite la aceleaşi probleme într-un debut de secol nebun.

Volumul *Izgoniţii* este al treilea din
Mica trilogie a marginalilor, din care mai fac parte
Sectanţii şi *Banditii*.

Sectanţii a fost distins cu Premiul „Matei Brâncoveanu"
pentru Literatură în 2015.
Banditii a fost distins cu Premiul *Observator cultural*
pentru Eseistică/Publicistică în 2017.

EDITURA POLIROM
ISBN 978-973-46-7981-2
www.polirom.ro
Carte publicată şi în ediţie digitală